

Mme Angie Motsheka,
Tonakgolo ya Thutotheo

Rre Enver Surty,
Motlatsatonakgolo ya
Thutotheo

Dibukatiro tse di kwaletswe barutwana ba Aforikaborwa ka fa tlase ga boeteledipele jwa ga Tonakgolo ya Lefapha la Thutotheo, Mme Angie Motshekga le Motlatsatonakgolo ya Lefapha la Thutotheo, Rre Enver Surty.

Dibukatiro tsa Rainbow ke karolo ya maiteko a mangwe a Lefapha la Thutotheo a a ikaeletsweng go tokafatsa bokgoni jwa barutwana kgotsa baithuti ba Aforikaborwa mo mephatong e merataro ya ntlha. Jaaka e le sengwe sa dilo tse di kwa godimo mo Lenaneotirong la Mmuso, porojeke e e etleediwa ke Letlotlo la Semmuso. Se se kgontshitse Lefapha go kwala dibukatiro tse ka dipuo tsotlhe tsa semmuso, mme ga di duelelwe.

Re solofela gore dibukatiro tse di tlaa tswela barutabana mosola mo go ruteng ga bona ga letsatsi le letsatsi, le mo go netefatseng gore barutwana ba digela kharikhulamo ya bona. Re netefaditse gore re kaela morutabana sentle mo tirong nngwe le nngwe ka go tsenyeletsa mesupatsela go bontsha gore ke eng se morutwana a tshwanetseng go se dira.

Re solofela gore bana ba tlaa itumelela go dira mo bukeng e fa ba ntse ba gola e bile ba ithuta, le gore wena jaaka morutabana, o tlaa abelana le bona boitumelo jwa bona.

Re go eleletsa katlego e kgolo mo tirisong ya dibukatiro tse, Wena le barutwana ba gago.

Rainbow WORKBOOKS

SETSWANA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-78-2

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

PUOGAE YA SETSWANA – Mophato 6 Buka I

ISBN 978-1-920458-78-2

Mophato 6

Leina:

Tlelase:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

PUOGAE YA SETSWANA

Buka I
Kgweditharo
1 & 2

Aforikaborwa

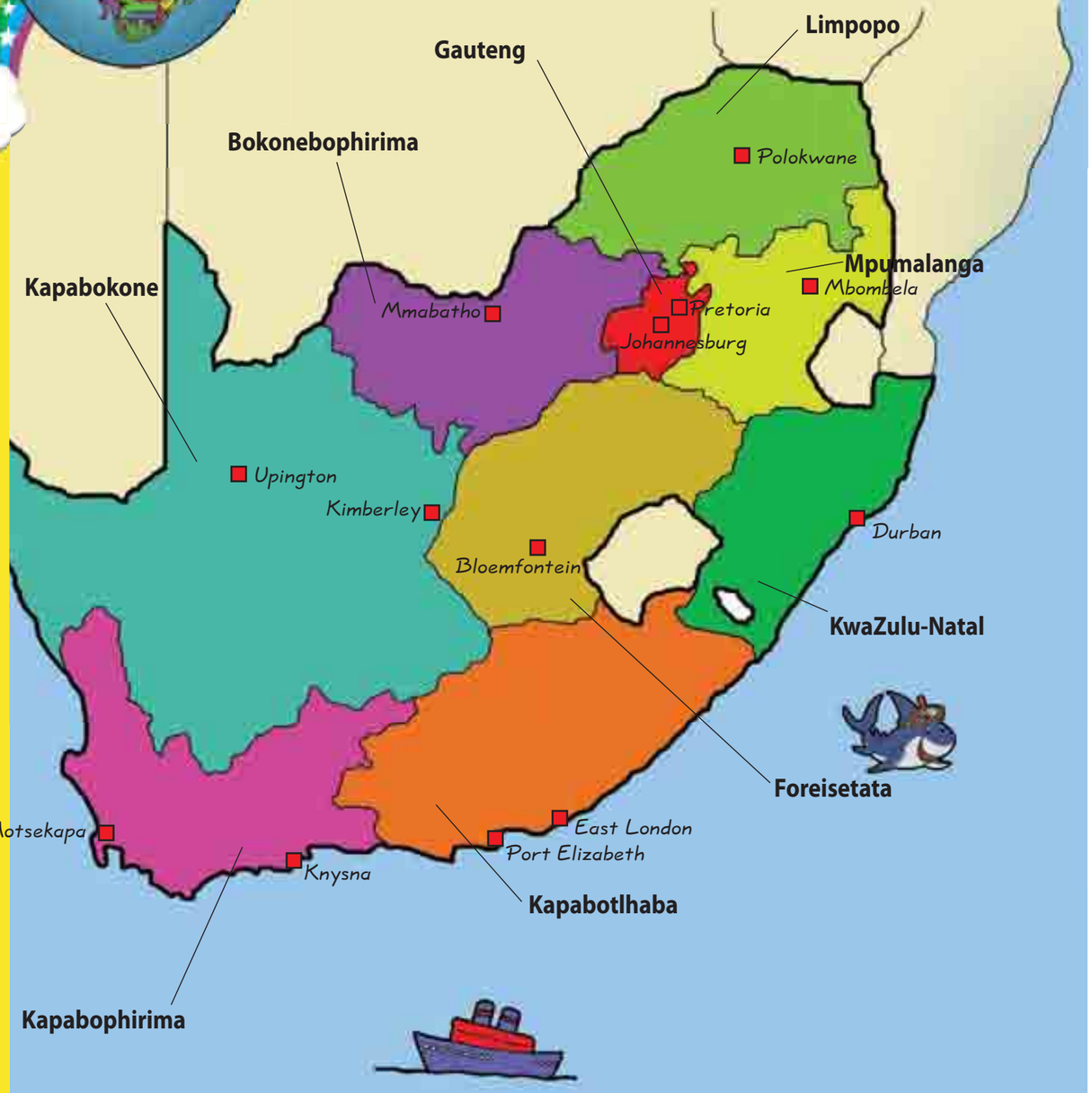

MAIKARABELO A BAŠWA BA AFORIKABORWA

Tekatekano

Tshwara motho mongwe le mongwe sentle le ka go lekalekana.O se ka wa kgetholola.

Seriti sa botho

Tlotla mongwe le mongwe.
Nna bonolo le pelonomi.

Botshelo

Botshelo jotlhe bo botlhokwa.
Tlotla botshelo bongwe le bongwe.

Lelapa

Tlotla batsadi ba gago. Nna bonolo le boikanyego mo lelapeng la gago.

Thuto

Tsena sekolo, o ithute mme o bereke ka natla.
Obamela melao ya sekolo.

Mmereko

Thusa lelapa la gago ka mmereko kwa gaeno.
Bana ba se ka ba patelediwa go batla mmereko.

Kgololosego le pabalesego

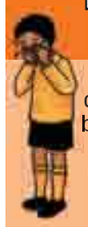

O se ka wa gobatsa, wa dipisa kgotsa wa tshosetsa ba bangwe, gape o se ka wa letla ba bangwe go dira jalo. Rarabolola tlhokakutlwisisano ka mokgwa wa kagiso.

Dithoto

Tlotla dithoto tsa batho ba bangwe.
O se ka wa senya dithoto e bile o se ka wa utswa.

Bodumedi. Tumelo le dikakanyo

Tlotla ditumelo le dikakanyo tsa batho ba bangwe.

Tshireletsego

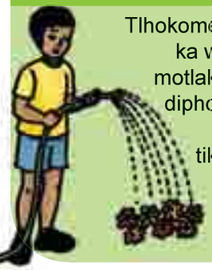

Tlhokomela lefatshe. O se ka wa senya metsi le motlakase. Tlhokomela diphologolo le dijwalo. Tshola legae le tikologo ya gago di le phepa e bile di babalesegile.

Boagi

Nna Moaforikaborwa yo o siameng e bile a le boikanyego. Obamela melao, mme o netefatse gore batho ba bangwe ba dira jalo le bona.

Kgololosego ya puo

O se ka wa gasagasa maaka le letlhoo.
Netefatsa gore batho ba bangwe ga ba rogakiwe e bile ga ba utlwisiwe botlhoko.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Third edition 2013

ISBN 978-1-920458-78-2

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

This book may not be sold.

Mophato 6

Rainbow WORKBOOKS

PUO ya SETSWANA

SETSWANA

Buka 1

Buka e, ke ya ga:

_____

O setse o ithutile ka moo o tsenyang mafoko a batho ba a buang mo ditsejwaneng ka teng. Jaanong go botlhokwa gore o ithute ka ga melawana e mebedi e mentšhwa ya go dirisa ditsejwana.

Sa ntlha, re dirisa disete tse pedi tsa ditsejwana fa leina la sebui le kwalwa fa gare ga se se buiwang, jaana:

- "Ke go kopile gabedi," ga bua mme, "go tlhatswa sejana sa gago."
- "Sela matlakala ao, tsweetswee," ga bua morutabana, "lebala la metshameko le maswe."

Sa bobedi, fa re kwala ka ga filimi, DVD, vidio kgotsa buka, re tsenya leina la yona mo ditsejwaneng, jaana:

- Ke bone setshwantsho sa "Terminator V".
- Ke buisitse buka ya "Matlhasedi".

A re kwaleng

Jaanong, o dirisa melawana e mebedi e, tlatsa ditsejwana mo dipolelong tse.

1) A o ya toropong ka tekesi? Ga bua Ineeleng.
2) O batla go ya kwa lebenkeleng lefe? ga botsa Refilwe.
3) A o bone setshwantsho sa Shrek?
4) A o ya go buisa buka ya Mmutla le Kwena?
5) Ke tshwanetse go buisa buka e e bidiwang Koketsakitso ya Lefatshe.
6) Fetsa tirogae ya gago pele, ga bua mme, go sa nneng jalo, o ka se ka wa bogela thelebišene.
7) O mo mathateng! ga goeletsa Saki. Mmaago o go bone o senya.
8) Ke lapile thata, ga bua Ikaneng. Ke ya go robala ka ura ya bosupa maitseboa.
9) Kuku ele e nkga monate, Nkoko a bolelela Ineeleng, fa a e ntsha mo oveneng.
10) Ke eletsa go itse, Reneilwe a bua, gore morutabana wa me e ya go nna mang ngwaga o o tlang.

Gakologelwa gore re rile mafelo a a farologaneng a na le dinaane kgotsa mainane a ona. E re simolotseng ka yona ke ya ka moo Mmutla o neng wa tsietsa Leruarua le Tlou ka teng. Mo tsebeng e e latelang, o tlaa bona kgang ya Seaforika ka ga Mmutla o o matlhajana. E bidiwa "Ka moo Mmutla o tsieditseng Tau le Kwena ka teng". Mme mo dithutong tse di latelang, o tlaa buisa ka ga naane e e tswang kwa Japane.

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

8 Ka ga me

A re bueng

Mo thutong e e fetileng o buisitse ka ga botshelo jwa ga Sizwe fa a ne a le mosimanyana.

Bua le setlhopha sa gago ka ga botshelo jwa gago le gore go diragetse eng mo dikgatong tse di farologaneng tsa botshelo jwa gago. Tlatsa dingwaga tsa botlhokwa ka fa kholomong ya letsogo la molema mme o tlhalose gore go diragetse eng mo kgatong nngwe le nngwe. Simolola ka nako ya fa o ne o tsalwa mme o tswelele go fitlha jaanong.

A re kwaleng

Dingwaga	Dintlhakgolo tsa botshelo jwa me
Tsetswe ka	

12 Ditlhaka tse pedi

Bongi o tlotlela ntsalae Nomsa ka ga ka moo a neng a ikutlwa ka teng fa a ne a falosa Rapula.

A re buiseng

Plot 24
Section 17
Kwa-Mashu
4364
28 Tlhakole 2013

Dumela Nomsa

A o santse o gopola letamo le re neng ra ya kwa go lona fa o ne o re etetse? Re ne ra ja monate wa go relelela mo metsing.

Maabane fa ke ne ke tswa sekolong mme ke ya gae, ke ne ka kgabaganya tshimo e e gaufi le letamo. Ke ne ka bona sengwe se phaphasela mo godimo ga letamo, mme ke ne ka atamela go bona gore ke eng. Ke ne ka tshoga thata! E ne e le mosimane, mme ke ne ke ithaare o tlhokafetse. Ke ne ka rola ditlhako tsa me mme ka apola le sekhete sa me. Ka thobunyela mo letamong. Ka mo tshwara mme ka mo gogela kwa ntle. Fa ke mo lebeletse a rapame fa fatshe, ka mo lemoga. E ne e le Rapula Sebolao, mosimane wa Mophato wa 3 go tswa kwa sekolong sa rona.

Ke ne ke tshogile thata, Nomsa, gonne o ne a sa heme. Mme ka lesego ke ne ke sa ntse ke gakologelwa ditsela tse di bonolo tsa tshoganyetso, tseo ke di ithutileng kwa ditlelaseng tsa me tsa Thusopotlako. Ka jalo, ka goga polasetiki go tswa mo khabareng ya buka ya me, ka phunya phatlha mo go yona mme ka dira khemo ya molomo-mo-molomong le ena.

Ke ne ke itumetse thata fa a simolola go hema, mme ka itumela go gaisa fa ke bona Amo a goroga kwa letamong a na le mogokgo wa rona, Mohumagadi Makhanya.

Ke itumetse thata gonne Rapula o a tshela. Ke ya go bolelela mongwe le mongwe yo ke mo itseng gore a ithute go thuma a bo a tsenele ditlelase tsa Thusopotlako.

Labotlhano o o tlang, balelapa la ga Rapula ba tlaa bo ba mpha kabo.

Tsweetswee, Nomsa, ke kopa gore o kope mmaago gore a o ka se ka wa tla mo sekolong sa me. Ke go tlhoafaletse e le ruri.

Ntsalao

Bongi

PS Ke go romeletse ditshwantsho tse re neng re tshameka mmogo mo go tsona.

Mafoko a maswa

A re kwaleng

Itseye gore o Rapula. Kwalela Bongi lekwalo le mo go lona o mo lebogelang go falosa botshelo jwa gago. Dirisa aterese ya gago.

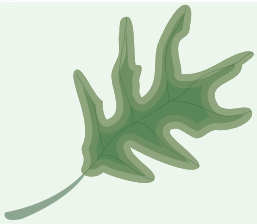

Kwala aterese ya gago fa .....

.....

.....

.....

Kwala letlha fa .....

Dumela Bongi

.....

Kwala bokhutlo jwa gago fa

.....

Kwala leina la gago fa

Jaanong ateresetsa omfolopo ya gago kwa go Bongi. (O tlaa fitlhela aterese ya gagwe mo lekwalong le a le kwaletseng Nomsa.)

Leina

Aterese

Khoutu

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

16 Go nna mmegadikgang

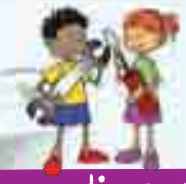

A re direng

Rulaganya athikele ya lokwalodikgang ya gago. Tlotla dipotso tse di mo mmapeng wa segokgo le tsala ya gago

Tiragalo e diragetse leng?

Bomaitseanape ba rileng?

Ke tiragalo efe?

E diragetse kwa kae?

Ke mang yo o nnileng le seabe?

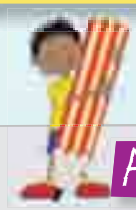

A re kwaleng

Kwala athikele ya lokwalodikgang ya gago mo phatlheng e e filweng. Naya lokwalodikgang lwa gago leina. Tlhama setlhogo se se gogelang mme o kwale dikgang tsa gago, o dirisa dintlhanyana tse o di dirileng mo mmapeng wa segokgo. Fa o sena go dira se, amoganang diathikele tsa lona mo tlelaseng mme le bone gore ke mang yo o nang le dikgang tse di monate.

Letlha

56 Go golaganya puo

Go dirisa mafoko a a kopanyang
O tlaa gakologelwa gore re dirisa mafoko a a rileng a a kopanyang go bontsha **mabaka** le **ditlamorago**. **Gonne** ke lefoko le le kopanyang, mme re le dirisa jaana: "**Gonne** pula e ne e na motshameko o ne wa sutisediwa kwa letlheng le lengwe." Sekao se sengwe ke se, se mo go sona go dirisiwang lefoko le le farologaneng: "o ithutetse teko ya gago thata ***ka jalo*** o ne a bona maduo a a kwa godimo."

A re kwaleng

Jaanong feleletsa tse di latelang go bopa dipolelo tse di tletseng. Tsotlhe di dirisa makopanyi go bontsha mabaka le ditlamorago.

Bese e ne ya robega, ka jalo ba

O ……..gonne o ne a ikgobaditse leoto fa a ne a ikatisa.

Rabaesekele o ne a sa itekanela, ka jalo o

Ba ne ……gonne sepalangwa sa bona se gorogile thari.

…….ka ntlha ya komelelo

Phegelwana e e bontshang tlogelo e dira eng mo dipolelwaneng tse, " 'itlhokgomo" kgotsa " 'ina lebe"? E bontsha tlogelo, e thusa moribo wa leboko gore leboko le ribaribele sentle ka lebelo le mokwadi a le batlang. Mo dikaong tse, go direlwa gore ditemana di tsamaele ka bonako, go supa gore ga go a repiwa, go itlhaganetswe.

A re kwaleng

Tsenya phegelwana mo lefokong le le nepagetseng go supa tlogelo.

1. O robetse itlhokgomo.
2. O se ka wa mo makalela, kana ga twe ina lebe seromo.
3. O ka re a ka tlhokomela nyalo la gagwe.
4. O moleletse gore ba mo kgaotse oto la molema.
5. O tlaa mo reng, a ga o bone gore eno a gagwe a tswetse kwa ntle!

Letlha

- *Setlhopha sengwe le sengwe sa batho se na le dikgang tse di se tlhabang gangwe le gape.*
- *Dikgang tse di bidiwa dinaane.*
- *Kgang e ke naane ka ga Mmutla o o tletseng mathaithai.*
- *Lebelela ditshwantsho tse di mo tsebeng e mme o bue gore o akanya go ya go diragala eng mo kgannyeng e.*

1 Mmutla o tsietsa Tlou le Leruarua

A re buiseng

Letsatsi lengwe Mmutla o ne o tsamaya mo lebopong fa o bona Tlou le Leruarua ba bua mmogo. O ne a batla go utlwa gore ba reng, mme a robala mo motlhabeng a reetsa ka tlhwaafalo.

Lerurarua le ne la re: "Tlou, o phologolo e e maatla go gaisa mo Lefatsheng mme nna ke phologolo e e maatla go gaisa mo Lewatleng. Fa re ka dira mmogo re ka kgona go dira gore diphologolo tse dingwe di dire se re se batlang."

"Ee," ga bua Tlou, "O bua nnete! Ke kakanyo e ntle eo. Re tshwanetse go dira mmogo."

Mme Mmutla wa bua ka pelo wa re, "Ga ke ye go letla se go diragala. Ga ba kitla ba ntaola. Ke ya go ba tsietsa." A tswa a tsamaya, a tlolatlola, a tlolatlola, a kgokologela kwa lebopong mme a tsena mo sekgweng. Kwa teng a fitlhela mogala o moleele o o thata. Morago a boela kwa lebopong go ya go bua le Leruarua.

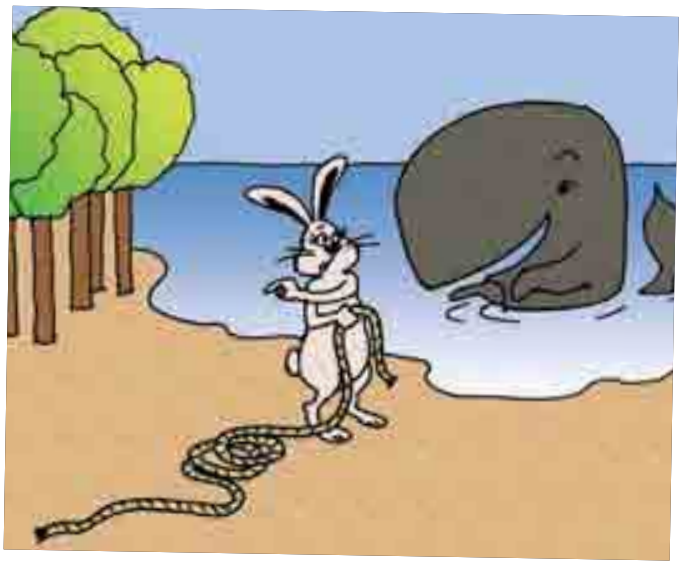

"Leruarua," ga bua Mmutla, "O phologolo e e maatla go gaisa. A nka go kopa go nthusa?"

"Ee, thata," ga bua Leruarua, le ikutlwa le itumetse gonne le kopiwa go thusa ka ntlha ya gobo le le maatla thata. "Ke ka go thusa ka eng?"

"Dumela, Leruarua," ga bua Mmutla, "Ke na le kgomo e e totometseng mo seretseng kwa morago kwa mo sekgweng. A o ka nthusa go e goga gore e tswe mo seretseng?"

"Ee," ga bua Leruarua. "Ke tlaa itumelela go go thusa."

Mafoko a maswa

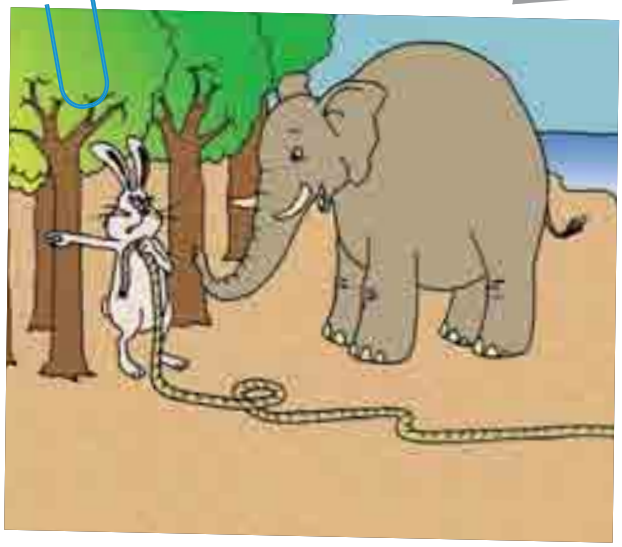

Ka jalo, Mmutla wa bofelela mogala mo mogatleng wa Leruarua, mme a re, "Ke tlaa ya go bofa ntlhana e nngwe ya mogala mo kgomong ya me. O eme go fitlha ke letsa moropa wa me mme o bo o simolola go goga."

Mmutla wa tlogela Leruarua fa lebopong mme wa ya go batla Tlou.

"Tlou," ga bua Mmutla, "O phologolo e e maatla go gaisa. A nka go kopa go nthusa?"

"Ee, thata," ga bua Tlou, e ikutlwa e itumetse gonne e kopiwa go thusa ka ntlha ya gobo e le maatla thata. "Ke ka go thusa ka eng?"

"Dumela, Tlou," ga bua Mmutla, "Ke na le kgomo e e totometseng mo seretseng kwa morago kwa mo sekgweng. A o ka nthusa go e goga gore e tswe mo seretseng?"

"Ee," ga bua Tlou. "Ke tlaa itumelela go go thusa. Ke maatla thata mo ke ka gogang dikgomo di le masomeamabedi!"

"Ke a leboga," ga bua Mmutla, mme Mmutla wa bofelela ntlhana e nngwe ya mogala mo selopong sa Tlou. "Ke tlaa ya go bofa ntlhana e nngwe ya mogala mo kgomong ya me. O eme go fitlha ke letsa moropa wa me mme o bo o simolola go goga." A rialo a tsamaya.

Fa a le mo sekgweng, Mmutla a dula fa fatshe mme a letsa moropa o mogolo. Leruarua la simolola go goga mme Tlou le yona ya simolola go goga, mogala wa gagamala thata. Tlou ya tsaya karolwana ya mogala ya o thatha mo selopong, mme Leruarua la iphitlhela le gogelwa kwa lebopong. Se sa dira gore le tenege thata, mme la kodumela mo lewatleng. La goga kgogo e e maatla go gaisa! Kgogo ya Leruarua ya dira gore Tlou e relelele kwa lebopong mme ya tsena mo lewatleng. Tlou ya tenega thata, mme ya goga ka maatla. Fa e thifola mogala, Leruarua la tswa mo metsing.

"Ke mang yo o nkgogang?" ga goeletsa Leruarua.

"Ke mang yo o nkgogang?" ga goeletsa Tlou.

Morago tsa bona gore ke tsona di tshwereng dintlhana tsa mogala.

"O ntsieditse!" ga poroma Tlou.

"Ke tlaa go ruta gore o se ka wa tlhola o tshamekela mo go nna!" ga bua Leruarua.

Ba simolola go goga mogala gape. Mme ka eno nako mogala wa kgaoga, mme Leruarua le Tlou boobabedi ba wela kwa morago. Se sa dira gore ba tenege thata moo ba neng ba sa batle go buisana gape. Ka jalo, boobabedi ba se ka ba tlhola ba busa diphologolo tsotlhe mo lefatsheng le diphologolo tsotlhe mo lewatleng.

Mmutla wa nna mo sekgweng, mme wa tshega, wa bo wa tshega mme wa tshega.

Letlha

2 Akanyang ka ga Mmutla, Leruarua le Tlou

A re bueng

- *A kgang e e bua nnete? Goreng o rialo?*
- *Ke goreng Tlou le Leruarua ba akanya gore ba tshwanetse go dira mmogo?*
- *Ke goreng o akanya gore Mmutla o ne o batla go thibela seo?*
- *Ke eng se Tlou le Leruarua ba neng ba bua gore ba tlaa se dira go thusa Mmutla?*
- *Ba ne ba tshwanetse go emela eng?*
- *A o akanya gore Tlou le Leruarua ba a buisana mo malatsing a?*
- *Ke goreng o akanya gore Mmutla o ne a bona se se tshegisa?*

A re kwaleng

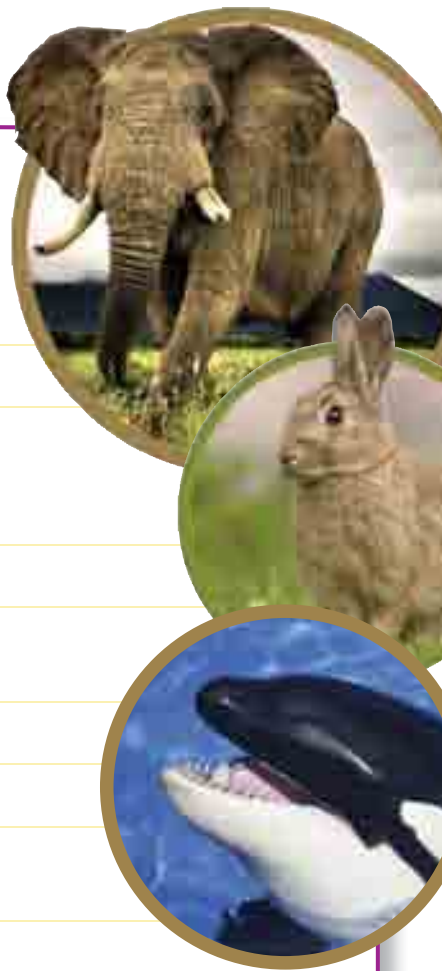

Fa Mmutla o ne o batla go utlwa se Leruarua le Tlou ba neng ba bua ka ga sona, o ne wa dira eng?

Ke eng se Mmutla o neng wa se kopa Leruarua le Tlou go mo thusa ka sona?

Ke goreng Mmutla o ne wa sianela mo sekgweng?

Go diragetse eng ka ga Leruarua le Tlou?

A o ka rata go nna le tsala e e tshwanang le Mmutla? Goreng?

Letlha

3 Ka moo Mmutla o tsieditseng Tau le Kwena ka teng

A re direng

Lebelela ditshwantsho tse ka kelotlhoko gore o tle o kgone go bona gore kgang e e bua ka ga eng. Ditshwantsho tse di robedi ka palo. Dira tiro e le tsala ya gago. Le tshwanetse go dira dilo tse pedi:

- Sa ntlha, bua gore go diragala eng mo setshwantshong sengwe le sengwe. Kgang e e tshwana fela le ya ntlha.
- Sa bobedi, tlotla kgang e ka mafoko a diphologolo tse tharo. Se se raya gore kgang e bopiwa ke dilo tse diphologolo di di buang.

O tshwanetse go dirisa kitso ya gago ya ditsejwana. Go na le lebokoso la mafoko mo ditsebeng tsoopedi go go thusa go kwala se diphologolo di se buang. Kwala maiteko a gago mo pampitshaneng, mme o kope tsala ya gago go e baakanya diphoso.

A re kwaleng

Jaanong kwala kgang ya gago sentle go bapa le ditshwantsho tse di nepagetseng.

Lebokoso la mafoko la 1

Bakinyana e e methaladi	matsogo mo dinokeng	morubisi mo setlhareng	robetse	lebelela	tshega

Mafoko a maŝwa

Lebokoso la mafoko la 2

kima	mogala o o tiileng	goga mme a goga	mogote	fufulelwa	tenegile	maatla go gaisa	tshegile	kgabo	phala	peba

4 Ka ga Mmutla

A re direng **Lebelela kgang ya Mmutla, Leruarua le Tlou gape.**

Ke diphologolo dife tse di neng di batla go laola lefatshe le lewatle?

Mmutla e ne e le moanelwamogolo mo kgannyeng eo. O ka tlhalosa Mmutla jang?
•O ne a lebega jang?
•A o ne a le botlhale?

Jaanong tlhalosa gore tsala ya gago ke motho yo o ntseng jang. Bua gore ke eng e le tsala ya gago ya botlhokwa le gore ke eng se o se ratang ka ena.

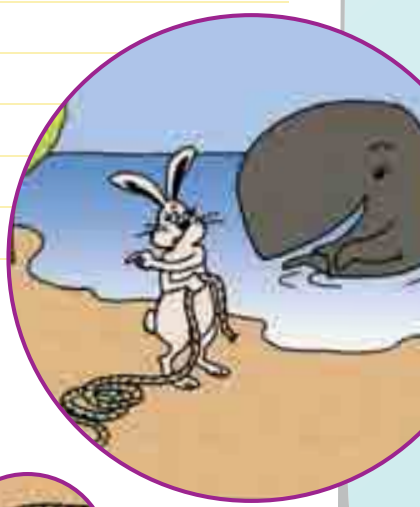

Tlogelo e diragala fa ditlhaka dingwe mo lefokong di tlogelwa gore le buege monatenyana. Ditlhaka dingwe mo lefokong di a tlogelwa mme di emelwa ke letshwao le o ka reng phegelwana. Go fa sekao, ***leina*** *e nna* ***'ina****. Letshwao la phegelwana (') le emela* ***le*** *mo go leina.*

Mafoko a maswa

A re kwaleng

Kwala mafoko a ditlogelo tse, di tswang mo go ona.

'kgomo	'ina	ngwana'a	re 'a tla	'kolong

Jaanong bopa ditlogelo ka mafoko a a latelang.

dipitse	mosadi wa	ba tlaa tla	maina	lebenkeleng

Tiriso ya mafoko

Makwalwatshwano ke mafoko a a kwadiwang ka go tshwana mme a na le bokao jo bo farologaneng. Lebelela mafoko a a latelang, mme o sekeletse matshwalwatshwano otlhe.

noka	fitlha	reka	rema	noka	bola	boka	bona
tshega	bola	boka	rema	tshela	fitlha	tshega	bona

Kwala mafoko a ka tatelano e e siameng. Morago o a dirise mo dipolelong go bontsha gore o a a tlhaloganya.

n	tsh	b	f
1 sena	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3

Teacher
Sign:
Date:

5 Monna yo o rekileng moriti

A re bueng

O akanya eng ka ga setlhogo se se fa godimo?
A o akanya gore naane e e ya go bua ka ga sengwe se se diragetseng mo botshelong?
Jaanong lebelela ditshwantsho mme o akanye ka ga lefatshe le naane e, e tswang kwa go lona.

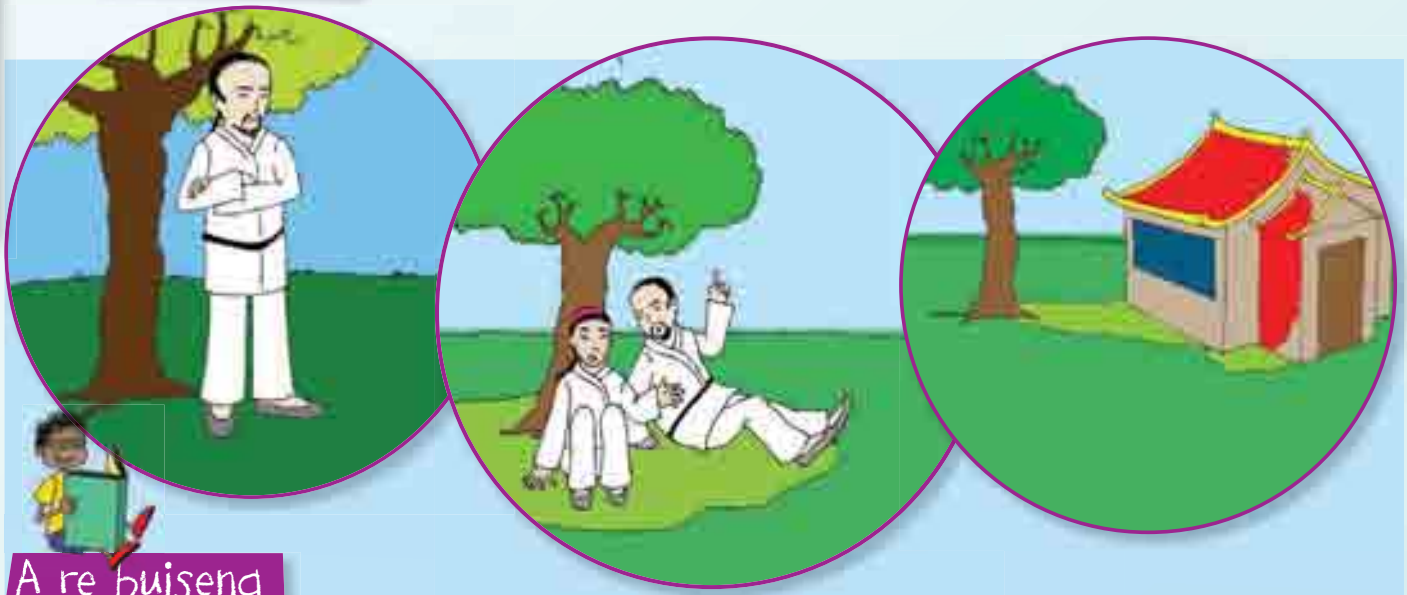

A re buiseng

Go kile ga bo go na le monna yo o neng a humile thata. Ka go tlhoka lesego, o ne gape a le ngame e bile a le pelomaswe. O ne a le ngame le pelomaswe thata mo batho botlhe ba motse ba neng ba mo tshaba. Ga go ope yo o neng a ka leka go atamela ntlo ya gagwe e bile go ne go se ope yo o neng a ka bua le ena. Ya re ka letsatsi lengwe le le mogote thata monna yo o ngame yo a robala mo moriting ka fa tlase ga setlhare se se ka kwa ntle ga ntlo ya gagwe.

Fa a tsoga a fitlhela monnanyana fa thoko ga gagwe, le ena a ja monate wa moriti.

Monna wa mohumi:
O dira eng fa? Tsamaya, moriti o ke wa me!
Monnanyana:
Moriti o ga se wa gago. Setlhare se ke sa motse.

Monna wa mohumi:
Huuu! Setlhare se le moriti wa sona ke tsa me!
Monnanyana:
Motlotlegi, tsweetswee, mong wa me, ke batla go reka moriti wa setlhare sa gago.

Monna wa mohumi:
O ka se ka wa reka moriti wa me ka digautanyana tse tlhano.
Monnanyana:
Tsaya gee, mong wa me, tsaya gauta ke e. Ke a go leboga, motlotlegi. Jaanong ke nna mong wa moriti o.

Monna wa ngame o ne a tsenya gauta mo kgetsaneng ya gagwe, a tshegatshega a le esi mme a boela mo ntlong ya gagwe.

Moragonyana letsatsi la simolola go phirima mme moriti wa setlhare wa lelefala go fitlha o

Mafoko a maswa

apesa ntlo ya monna yo o ngame. Morago monnanyana a tsena ka bogatlhamelamasisi mo ntlong.

Monna wa mohumi:
O dira eng mo ntlong ya me? Tswaya fa, sematla towe sa mosimane.
Monnanyana:
Motlotlegi, moriti wa setlhare o apesitse ntlo e, mme moriti ke wa me. Jaanong ntlo le yona ke ya me.

Ka go tenega monna wa ngame a tswela ruri mo ntlong mme batho botlhe ba motse ba tla go bona ntlo ya gagwe e kgolo mme ba ja monate wa moriti wa setlhare. Mme ba rorisa monnanyana go ba thusa.

Naane e e tswang kwa Japane

A re bueng

A o akanya gore kgang e ke ya nnete? Goreng?
Molaetsa wa kgang e ke eng? (Re tshwanetse go ithuta eng mo kgannyeng e e tshwanang le e?)
Ke eng o akanya gore batho mo mafatsheng a a farologaneng ba rata go tlotlela bana dikgang tse di tshwanang le tse?
A o akanya gore go na le batho ba ba tshwanang le monna yo o pelomaswe jaana?

A re kwaleng

Buisa kgang e mme o arabe dipotso.

Baanelwabagolo ba kgang e ke bomang?

Ke goreng monna wa ngame a ne a "tshegatshega" fa a tsenya gauta mo kgetsaneng?

6 Mo moriting wa setlhare

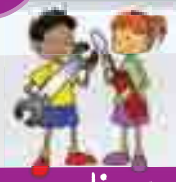

A re direng

Lo le mo ditlhopheng tsa lona, dirang motshameko ka kgang e. Go ya go nna bonolo gonne e kwadilwe jaaka terama. Le gale, lo tshwanetse go e fa bokhutlo jo bontšhwa. Diragatsang motshameko wa lona mo tlelaseng. Swetsang gore ke setlhopha sefe se bokhutlo jwa sona bo gaisang.

Re a itse gore leina ke lefoko le le bitsang motho, lefelo kgotsa selo. Letlhaodi lona le re bolelela go le gontsi ka ga leina. Sekao go tswa mo kgannyeng ke se: E ne e le monna yo o pelomaswe.

A re kwaleng

Sekeletsa letlhaodi mo polelong nngwe le nngwe. Morago o thalele leina le le le tlhaolang.

Monna wa mohumi o nna mo ntlong e kgolo.
Setlhare se seleele sa dira moriti o moleele.
Monna yo mmotlana o ne a direla motse moletlo o mogolo.
Monnanyana yo o botlhale o ne a dula ka fa tlase ga moriti o o tsididi.
Mohumi wa ngame o ne a gana mosimane a dula ka fa tlase ga setlhare.

Thalela letlhaodi mo polelong nngwe le nngwe ya tse di latelang. Morago o kwale lelatodi mo phatlheng e e ka fa mojeng. Re go file sekao.

Mmino go tswa mo radiyong o ne o le kwa **godimo**.	tlase
Morafe o ne o itumetse fa monna wa mohumi a fuduga.	
Batho ba motse ba ne ba tenegile.	
Rapula o sela diapole tsa setlhare se seleele.	
Monna yo monnye o rekile lokwalodikgang.	
Ikaneng o nole galase ya maswi a a bolelo.	
Go bolelo thata gompieno.	
Dibuka di mo rakeng e e kwa tlase.	
Rre Sebego o kgweetsa koloi e ntšhwa	
Mmapula o lebelo thata mo go thumeng.	

A re bueng

Bua le tsala ya gago ka ga se o se bonang mo setshwantshong se. Dirisa matlhaodi go tlhalosa se o se bonang mo setshwantshong.

A re kwaleng

Tlhalosa semelo sa monna wa mohumi mo naaneng. (Tlhaloso ya mofuta o e bidiwa tshenolo ya semelo.) Dirisa matlhaodi mangwe a o a ithutileng mo thutong e.

Teacher

Sign:

Date:

7 Mosimane yo o neng a nna mo thotobolong

A re buiseng

- *Mo thutong ya gago e e fetileng, o buisitse ka ga naane ya kwa Japane e e buang ka ga monna wa mohumi. Jaanong o setse o itse gore dinaane ga di bue nnete.*
- *Lebelela kgang ya lokwalodikgang le ditshwantsho. O akanya kgang e, e bua ka ga eng?*
- *A o akanya gore kgang e e bua nnete? Goreng o rialo?*

Naledi ya Moso

12 Diphalane 2010

Mosimane le dintšwa tsa gagwe

Sizwe wa dingwaga tse 14 o tshetse mo thotobolong go tloga e le ngwana yo monnye. Thotobolo ke lefelo le le nkgang, mme Sizwe gantsi o tlhoka dijo tse di lekaneng tsa go ja. Botshelo jwa gagwe bo boima, mme le fa go ntse jalo, o ipha nako ya go rata le go tlhokomela setlhopha sa dintšwa tse di otileng tsa gagwe tse di tshelang mo thotobolong. Le fa Sizwe a bona dijo tse dinnye go ja, gona o aga a sadisetsa dintšwa tse. Kgang ya gagwe e tswelela jaana:

Thotobolo ga se lefelo le lentle go tshela mo go lona. Nakonngwe ke a tshoga. Batho koo ga ba tshele sentle. Go le gantsi ba tshuba dilo go ithutafatsa mme mosi wa teng o ka gobatsa matlho a gago le mafatlha.

Fa ke ne ke na le dingwaga di le tharo, ke ne ke tshela le nkoko le ntatemogolo. Fa ba sena go tlhokafala, nna, mme, le abuti re ne ra ya go nna le mmangwane, mme morago o ne a re koba. Re ne re se na kwa re ka nnang teng ka jalo re ne ra ya go nna kwa thotobolong. Mme o ne a lwala, mme ra mo isa kwa bookelong. O robetse kwa bookelong sebaka se seleele mme morago a tlhokafala. Ke ne ka utlwa botlhoko thata.

Losika lwa gaabo mme lo ne lo sa re batle. Ka jalo re ne ra boela kwa thotobolong ya rona. E nnye thata, tota ke mokhukhunyana fela. Nakonngwe ke iponela diaparo tse dikgologolo mme ke di tlhatswe gore ke di apare. Nakonngwe ke jewa ke bodutu thata, mme dintšwa ke tsona balelapa la gaetsho gajaana. Ke na le dintšwa di le 20. Tse nne tsa dintšwa tse dinnye di robala le nna mme tse dingwe di robala ka kwa ntle ga mokhukhu. Di a ntlhokomela. Dintšwa ga di kgone go bua mme di ka boloka botshelo jwa gago.

Ke kwaletse moporesitente lekwalo la go mo kopa gore a thuse batho ba ba tshelang mo dithotobolong.

A re bueng

- *Dira lenaneo la mathata a a farologaneng a a buang mo kgannyeng ya gagwe. A bapise le a a buang mo lekwalong la gagwe le a le romeletseng Moporesitente.*
- *Sizwe o nnile le mathata a mantsi mo botshelong jwa gagwe. Ke mathata a makae a o ka a kayang?*
- *Dira lenaneo la mathata otlhe a a farologaneng a a buang ka ga ona mo kgannyeng ya gagwe.*
- *A o santse a nna kwa thotobolong?*
- *Bana ba ba tshwanang le Sizwe ba ka ya kae go bona thuso?*

Lenaneo la mathata a a a buang.

Mafoko a maswa

A re buiseng

Buisa lekwalo le Sizwe a le kwaletseng moporesitente.

Dumela Moporesitente Zuma

Tsweetswee, thusa batho ba ba nnang mo dithotobolong. Ga go na metsi, dijo tota le motlakase. Tsweetswee, ntsha bana mo dithotobolong o ba ise kwa magaeng mme o ba romele kwa dikolong. Ke lesego. Botshelo jwa me bo fetogile mme gajaana ke nna le balelapa le lentšhwa. Ke simolotse go tsena sekolo. Ke rata barutabana ba me e bile ke rata go buisa. Mme ke santse ke tshwenyegela abuti. O santse a nna kwa thotobolong mme go kotsi thata. Go ne go na le batho kwa thotobolong ba ba neng ba siame thata mo go nna. Dintšwa di ne di siame thata mo go nna mme le nna ke ne ke di rata. Tsweetswee Moporesitente, thusa batho ba ba kwa dithotobolong. Ba tlhoka dijo. Ba tlhoka thuso ya gago.

Ka boikokobetso

Sizwe

Lebelela athikele ya lokwalodikgang le lekwalo. Thalela matlhaodi otlhe a Sizwe a a dirisang go tlhalosa botshelo jwa gagwe jwa kwa thotobolong. Jaanong kwala dipolelo di le tlhano o dirisa matlhaodi.

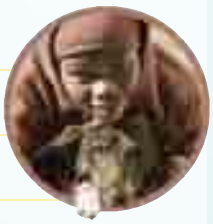

Tiriso ya mafoko

Kwala dipolelo o dirisa sebedi sa mafoko a a latelang. Re go file sekao.

ke	me	ke rata dintšwa tsa me.
wena	tsa gago	
ena	ya gagwe	
re	tsa rona	
ba	tsa bona	
ena	ya gagwe	
wena	ya gago	

Mafoko a maŠwa

A re kwaleng

Kwala ntlha mo bukatsatsing e e tlhalosang nako e o neng o ikutlwa o itumetse thata.

Bopa dipolelo tse di feleletseng ka go thala mola go tswa kwa karolong e e mo letlhakoreng le le pinki go ya kwa karolong e e nepagetseng e e mo letlhakoreng le letala.

Re ne re aga re bona diaparo tse dikgologolo mme		bolao jwa me bo bothitho.
Ke ne ke se na kwa ke ka nnang teng		ke tlhoafaletse ditsala tsa me tsa pele.
Dintšwa tsa me di rata go robala le nna gonne		re di tlhatswe gore re di apare.
Le fa jaanong ke nna le balelapa ba ba siameng		mme ka ikagela ntlonyana ya me.

Tlatsa matshwaopuiso mo dipolelong tse.

o nna kwa kae jaanong

a o itumeletse lelapa la gago le lentšhwa

a o rata go ya kwa sekolong

letsatsi la me la botsalo le ka kgwedi ya phukwi

Teacher

Sign:

Date:

9 Mosetsana wa sekolo o falosa botshelo jwa mosimane

A re buiseng

- *Pele o simolola go buisa athikele ya lokwalo-dikgang lo, lebelela setlhogo, setshwantsho le setlankana se se mo tsebeng e e mabapi. Leka go fopholetsa gore athikele e bua ka ga eng.*
- *Jaanong buisa athikele.*

Mmegadikgang — Mosupologo 27 Tlhakole 2010

Mothumi yo mošwa o a falosa

Bongi Shabalala, wa dingwaga tse 12 yo e leng morutwana wa Mophato wa 5 kwa Sekolong sa poraemari sa Fundani, o falodisitse botshelo jwa mosimane wa sekolo yo o neng a nwela mo letamong. Rapula Sebolao wa dingwaga di le robedi o ne a thuma mo letamong la Phatudi gaufi le sekolo ka Labotlhano mo maitseboeng. Go ya ka dipego, mosimane wa Mophato wa 3 o ne a leka go kodumela go tswa mo setlhareng mme a thula kala ya setlhare pele a thobunyela mo metsing. Bongi ka a ne a le mo tseleng ya go ya gae go tswa kwa sekolong, o ne a bona mosimane a phaphasela mo letamong. Mme ka bonako a kodumela gore a tle a falose botshelo jwa gagwe. Ke mokapotene wa go thuma kwa sekolong sa gagwe e bile o na le setifikeiti sa Thusopotlako.

Bongi o ne a tlisa mosimane mo lebopong mme a mo tsosolosa. O ne a itse go tsosa motho ka molomo-mo-molomong. Ba Sefapaano se Sehibidu ba re bokgoni jwa go boloka botshelo bo tshwana le jo ga bo bothata mme o tshwanetse go bo direla ka bonako. Fa go hema ga mongwe go khutla, o tshwanetse go direla ka bonako thata.

Ka lesego tsala ya ga Bongi, e leng Amo Khunou, le ena o ne a feta kwa tiragalong ya kotsi. Ntšwa ya gagwe ya simolola go bogola mme a tsamaela kwa lefelong le Bongi a neng a thusetsa mosimane teng. O ne a tsibosa mogokgo wa sekolo, mme a leletsa ba ditirelo tsa phaloso.

Bongi o tlaa amogela kabo ya bogatlhamelamasisi ka ntlha ya go falosa botshelo jwa ga Rapula Seboalo.

Mogokgo, e leng, Mohumagadi Makhanya, o rile o setse a kgalemile bana ba sekolo gore ba itshole sentle mme ba se ka ba ya kwa letamong ba le bosi. Mogokgo o kopile bana botlhe gore ba tsenele dithuto tsa Thusopotlako le tsa go thuma.

Mafoko a maŝwa

Lokwalodikgang le lona lo gatisitse setlankana se se ka ga maemo a tshoganyetso, se se bontshang gore mekgwa ya go boloka botshelo e bonolo mme e ka diriwa kwa ntle ga matsapa ape. Buisa setlankana se.

Ditselana tse di bonolo tsa maemo a tshoganyetso

D

Diphatlhana tsa mowa

- Sekamisetsa tlhogo kwa morago.
- Tsholetsa seledu.

G

- A motho o a hema? Fa a sa heme, simolola khemiso ya molomo-mo-molomong. Tswala diphatlhana tsa dinko ka menwana.
- Apesa molomo wa gagwe ka lesela (kgotsa ka polasetiki e e nang le phatlha mo go yona) go thibela go tsenwa ke mogare wa HIV ka dintho kgotsa diso.
- Gatelela dipounama tsa gago mo molomong wa motho.
- Futswela mowa mo molomong.
- Sekamisetsa tlhogo ya gagwe kwa morago.
- Netefatsa gore sehuba sa gagwe se a gogomoga fa o ntse o hema.

T

Tsamao ya mowa

- Utlwelela go thebatheba mo mothapong o o mo molaleng wa motho.
- Fa mothapo o sa thebathebe gatelela lerapo la sehuba la molwetse ka matsogo oomabedi.
- Pompa sehuba ga lesomethano, mme morago o futswele dikhemo tse pedi.
- Boeletsa go fitlha go thebatheba go boela kgotsa go fitlha thuso ya seporofešene.

Mapodisi 10111 **Emelentshe 10177** **Mogala wa bana 0800 055555**

Dinomoro tse dingwe

_____ _____

Letlha

10 Ka moo Bongi a bolokileng botshelo jwa mosimane ka teng

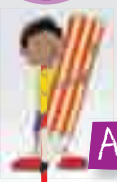

A re kwaleng

Buisa athikele ya lokwalodikgang gape. Morago o arabe dipotso tse.

Setlhogo sa lokwalodikgang sa reng?

Kotsi e e diragetse ka letlha lefe?
(Kaedi: le bereke go tsamaelana le letlha la lokwalodikgang.)

Go diragetse eng ka ga Rapula Sebolao? Kwala dipolelo di le tharo go tlhalosa gore go diragetse eng ka ga gagwe. Simolola dipolelo tsa gago jaaka o bontshiwa fa tlase.

1) La ntlha o ne

2) Morago o ne

3) Kwa bokhutlong o ne

Ke mekgwa efe e mebedi e Bongi a e bontshitseng mo go bolokeng botshelo jwa ga Rapula?

Ke ditselana dife tse di bonolo tsa maemo a tshoganyetso tse o ka thusang ka tsona?

A

B

C

Ke goreng o tshwanetse go apesa molomo fa o dira khemiso ya molomo-mo-molomong le motho?

A re kwaleng

Masakana
Re dirisa masakana a tshwana le a ( ) fa re batla go naya mmuisi tshedimosetso ya tlaleletso kgotsa fa re batla go tlhalosa sengwe. Fa o bona masakana fa o buisa, o tshwanetse go ema, mme o buise se se mo masakaneng, o se gakologelwe, mme morago o tswelele go buisa. A ele tlhoko mo bukeng e.

Golaganya mafoko a le ditlhaloso tsa ona. Kwala nomoro ya mafoko ka fa molemeng go bapa le tlhaloso.

1.	Tiragalo ya kotsi	Mokgwa o o kgethegileng wa go dira sengwe
2.	Tsosolositswe	Tikologo e kotsi e diragaletseng mo go yona
3.	Lefelo	Tlisitswe mo botshelong gape
4.	Bokgoni	Tikologo ya tiragalo

Lebelela athikele ya lokwalodikgang gape. Thalela maina otlhe. Thalela **maemeditota** (maina a batho le a mafelo) ka bohibidu mme **mainatlwaelo** (maina a dilo) ka boluu. Jaanong tlatsa maina ka fa tlase ga ditlhogo tse di nepagetseng.

Motho		Lefelo		Selo	
Bongi		Sekolo sa Fundani		ntšwa	

Kwalolola dipolelo tse mo pakajaanong jaaka e kete ditiro di diragala gona jaanong.
Bongi o falositse mosimane wa sekolo yo o neng a nwela mo letamong.

Mosimane o ne a leka go kodumela go tswa kwa kaleng ya setlhare.

Bongi o ne a thobunyela mo letamong mme a tlisa mosimane mo lebopong.

Jaanong tlhalosa ka moo Bongi a neng a ikutlwa ka teng, mme o kwale tlhaloso ya gago ka pakajaanong.

Teacher
Sign:
Date:

11 Ditshimololo tse di kgethegileng

Letlha

Tlhogo ke setlhopha sa ditlhaka tse di fetolang bokao jwa lefoko fa re di gokelela mo tshimologong ya lefoko. Go fa sekao, tlhogo e Mo ke ya setlhopha sa ntlha mo puong. Fa re gokelela Mo mo kutung -tho, re nna le lefoko Motho. Ditlhogo tsa maina mo Setswaneng di a farologana, mme di akaretsa Ba, Le, Me, Di, jalojalo.

A re kwaleng

Feleletsa dipolelo tse ka go gokelela ditlhogo mo dikutung tsa mafoko.

ba	mo	le	se	me

___simane o ile kwa ___tamong a sa fiwa tetla.
___rumo le tlhabile bolo ya ___simane.
O setse ___gong mo tseleng.
Ralebenkele o ganne go nthekisetsa ___bese.
Ga go a siama go bua ka ___lomo o tletse dijo.
Ga ke rate go apara ___aparo tse di maswe.
Abuti o ntheketse ___bese e mebedi.
Ke beile founu ya me _____patšheng.

Dira phousetara go rotloetsa bana ba mo sekolong sa gago go ithuta Thusopotlako kgotsa go thuma.

Temana e e agegileng e tshwanetse go nna le ntlhakgolo e le nngwe kgotsa setlhogo se le sengwe. Lefelo le le siameng thata la go tlhagisa setlhogo ke mo polelong ya ntlha. Fa o batla go bua ka ga setlhogo se sengwe, o tshwanetse go simolola temana e ntšhwa.

A re kwaleng

Lebelela dipolelo tse di fa tlase mme o tlose tse di sa bueng ka ga setlhogo. Morago o kwale temana mo phatlheng e e fa tlase. O tlaa tshwanela go rulaganya dipolelo ka tatelano e e siameng.

Bongi o falositse botshelo jwa mosimane. (polelo ya setlhogo)
Mosimane o ne a kodumela mo letamong.
O ne a thula kala ka tlhogo mme a wela mo metsing.
Letamo le lentle.
Matlhare a matala.
Ka lesego Bongi o ne a feta foo.
Bongi a thobunyela go falosa botshelo jwa mosimane.

13 Go itlhokomela

- *Go na le diathikele tse pedi tse dintšhwa mo tsebeng e.*
- *Lebelela ditlhogo tsa dikgang o bo o lebelele ditshwantsho.*
- *O akanya diathikele di bua ka ga eng?*
- *A o akanya gore di bua ka selo se se tshwanang?*

DIKGANG TSA LETSATSI 13 Mopitlwe 2009

A re buiseng

Melao e meŝwa ya go tsuba e sireletsa bana

Bana ba ba fetang seripa sa bana ba lefatshe ba hema mowa o o leswefaditsweng ke mosi wa motsoko, mme 5% ya melelo yotlhe mo Aforikaborwa e bakwa ke disakarete. Melao e meŝwa e e kgatlhanong le go tsuba e oketsa tshireletsego ya bana.

Mokgatlho wa Lefatshe wa Boitekanelo o re kgalema ka go re go tsuba-o-sa-tsube (go hema mosi wa sakarete sa mongwe) ke kotsi e kgolo ya boitekanelo bogolosegolo mo baneng. Melao ya Aforikaborwa yo moŝwa e lebisitse go kganela batho go tsubela gaufi le bana. Se se tlaa ba sireletsa kgatlhanong le mosi o o kotsi o ba o hemang o o bakang mafatlha a magolo, go letsa molodi ka mafatlha, boronkhaitisi kgotsa malwetse a mangwe a mafatlha. Go ya ka melao e meŝwa, go tsubela mo koloing o tsamaya le bana ba ba ka fa tlase ga dingwaga di le 12 go ileditswe, mme ba ba ka fa tlase ga 18 ga ba a letlelelwa mo lefelong la go tsubela.

Gape, dikhampani tsa disakarete di tshwanetse go baya ditshwantsho mo dipaketeng tsa disakarete go bontsha ka moo motsoko o sa siamelang boitekanelo jwa batho ka teng, e bile ga di a tshwanela go dirisa mareo a tshwana le "bokgakga jo bonnye", "botlhofo" le "bokoanyana" mo disakareteng tsa tsona. Dikhampani dingwe tsa disakarete di gatisa mareo a mo dipaketeng tsa tsona gonne a dira gore batho ba akanye gore disakarete tse di "bokoanyana" ga di kotsi thata jaaka disakarete tse di tlwaelegileng. Mme tota se se a tsietsa. Disakarete tse di bokoanyana ga di fokotse kgonagalo ya bolwetse.

Khansele ya Bosetšhaba e e Kgatlhanong le go Tsuba (KBKT kgotsa NCAS) e tshwaela jaana: "molao o moŝwa o tlaa thusa thata mo boitekanelong jwa setšhaba. Maaforikaborwa a ka nna 22% a a tsuba mme peresente e nngwe ya 78% ga e rate go hema mosi wa motsoko wa motho yo mongwe. Go tsuba ke gona go bakang loso lo lo bonako, lo lo ka thibelwang. Motsoko o bolaya Maaforikaborwa a le 44 000 ngwaga le ngwaga, mme palo e e feta gararo palo ya batho ba ba bolawang ke dikotsi tsa tsela."

Bana ba Thutafatshe ya Bosetšhaba Phatwe 2010

Papagae e sireletsa lesea

Fa mmelegi, Maria Howard a utlwa Willie wa papagae a re, "Mma, Lesea!" o ne a itse gore sengwe ga se a siama. O ne a tabogela go bona gore go diragetse eng mme a fitlhela Hanna Desai wa dingwaga tse pedi a kgamilwe ke dijo mme a setse a nna boluu gonne makgwafo a ne a sa kgone go bona mowa. Maria o ne a kgona go ntsha dijo (a dirisa bokgoni jo a bo ithutileng mo ditlelaseng tsa Thusopotlako) mme Hanna a bolokega.

Willie wa papagae o ne a itse gore Hanna o mo mathateng mme o ne a batla gore Maria a mo thuse. Moitseanape wa Thutafatshe ya Bosetšhaba a re dipapagae ke dinonyane tse di botlhale thata. "Di kgona go utlwelela maemo a a tshosang. Di na le kgolagano e e tebileng le batho mme di kgona go lemoga kotsi."

Gompieno Hanna o itekanetse e bile o itumetse mme Willie wa papagae ga a batle go mo tlogela. O mo sala morago gongwe le gongwe kwa a yang teng mme a kokoretse, "Ke a go rata."

(E inotswe go tswa mo go *Bana ba Thutafatshe ya Bosetšhaba* Phatwe 2010)

A re bueng

Buisa tlhaloso e e latelang mme o lebe setshwantsho. Tlhalosetsa tsala ya gago ka moo makgwafo a berekang ka teng. Jaanong thala marumo mo setshwantshong go bontsha ka moo mowa o tsenang o bo o tswa mo makgwafong a rona ka teng. A o kgona go bona ka moo dijo tse di baletseng Anna di mo paledisitseng go hema ka teng? A o kgona go bona lefelo mo lekgwafong leo le gobaditsweng ke go?

A o kgona go bona ka moo diathikele tsa lokwalodikgang di golaganeng ka teng?

Ka moo makgwafo a gago a dirang ka Teng

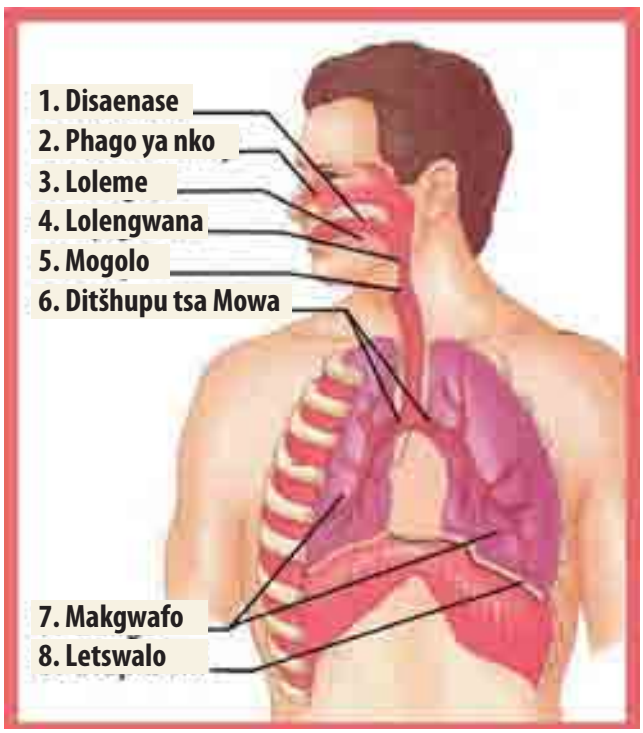

Ke hema ka nko ya me le molomo wa me.

Mowa o dirwa metsinyana, bothitho le go phepafadiwa mo phagong ya me ya dinko.

Mowa o fologela kwa tlase ka kgokgotso ka mosele wa ditšhupu tsa mowa mme o tsene mo makgwafong.

Ka fa tlase ga makgwafo a me go na le mosifa o o tiileng. Ona ke letswalo la me. O thusa makgwafo a me go goga mowa o o phepa le go ntsha mowa o o dirisitsweng.

Makgwafo a me a dikaganyeditswe ke dik-gopo di le 24. Tiro ya tsona ke go sireletsa makgwafo a me. Dikgopo tsa me di thusa makgwafo a me go gogomoga le go gonyela.

14 Go itlhokomela

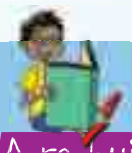

A re buiseng

Buisa diathikele tsoopedi tsa lokwalodikgang mme o arabe dipotso tse

Diathikele tse pedi tse di tshwana ka eng?

Melao e e kgatlhanong le go tsuba e ya go sireletsa bana jang?

Ke goreng e le go tsietsa go re, "tshuba" mo paketeng ya sakarete?

Ke baitseanape bafe ba ba nopolwang mo athikeleng e e kgatlhanong le go tsuba?

Ke moitseanape ofe yo o nopolwang mo athikeleng ya papagae?

Go tsuba go go sa tlhamalalang ke eng? (Kaedi: Lebelela tlhaloso e e fa gare ga masakana mo athikeleng ya lokwalodikgang.)

Khathunu e, e tlhagisa eng ka ga go tsuba?

Mafoko a maswa

A re direng

Tlhopha nngwe ya diketsiso tse mme o e diragatse mo tlelaseng.

- Bontsha mogolo a tsuba gaufi le ngwana. Ketsiso e tshwanetse go bontsha se mosi o se dirang mo ngwaneng. Mo go etsiseng go, go nne le mogakolodi yo o bolelelang mogolo gore ke eng a sa tshwanela go tsuba gaufi le ngwana.
- Bontsha gore go diragetseng ka ga lesea Hanna. Motho yo mongwe mo setlhopheng sa lona a etsise papagae mme yo mongwe a tshameke karolo ya ga Hanna.

Dira phousetara e mo go yona o itsiseng bagolo gore ba se ka ba tsuba gaufi le bana.

A re kwaleng

Morago ga go dira se, tlhatlhoba phousetara ya tsala ya gago ka go araba dipotso tse:

A setlhogo se ngoka maikutlo?			
A phousetara e na le setshwantsho go tshegetsa molaetsa?			
A o akanya gore molaetsa o tlaa rotloetsa batho gore ba se ka ba tsuba?			
A tshedimosetso e e mo phousetareng e nepagetse?			
Phousetara e ka tokafadiwa jang?			

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

15 Go tsuba go kotsi

A re kwaleng

Batla lefoko le le se yong mo polelong mme o tlatse ka mafoko a a nang le **ana** gore polelo e nepagale.

O ithutile ka ga **ditlhogo** mme jaanong o a itse gore di tla mo tshimologong ya lefoko. Mogatlana ke setlhopha sa ditlhaka tse di fetolang bokao jwa lefoko fa o di gokelela kwa bokhutlong jwa lefoko. Go fa sekao, mogatlana **ana** o kaya **Tirana** kgotsa **bonnye**, ka jalo **dirisana** e kaya go thusana mo tirong mme **kokwana** e raya **koko e nnye**.

kokwana	dikolotswana
konyana	dirisana

Nku e lelela _____ ya yona.

Mosadimogolo o fepa _____ ka matlapi a khabetšhe.

Ramabelo o _____ le ngaka go nna a itekanetse.

Mme o ntlhabetse _____ gore ke e je mofago.

Tlhogo kgotsa mogatlana o gokeletswe mo lefokong lengwe le lengwe la mafoko a. Thalela kutu ya lefoko mme o sekeletse tlhogo kgotsa mogatlana.

mosetsana

kgongwana	dirisana	potsane	mothwana	mosetsana
seletswana	kolotsana	monnana	kalana	kepesana

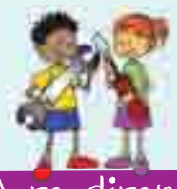

A re direng

Thalela lediri le le re bolelelang gore ke tiro efe e e diragalang.

Ke taboga lebelo

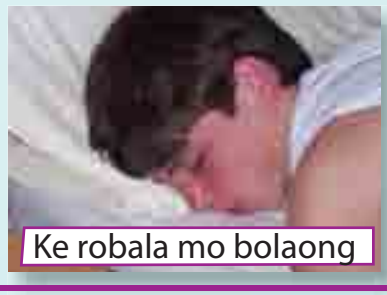

Ke robala mo bolaong

Ke gotlha meno a me.

Ke tshameka bolotloa

Mafoko a maŝwa

A re kwaleng

Jaanong kwala dipolelo di le tharo tsa gago ka ga tiro e e diragalang.
Sekao ke: "Ke a akanya."

Tiriso ya mafoko

Golaganya ditlhogo tse di mo kholomong ya ntlha le mafoko a a mo kholomong ya bobedi. Morago o kwale lefoko le le feleletseng mo phatlheng e e nepagetseng..

se		tho	
le		kgwafo	
ba		itseanape	
ma		diba	
mo		tamo	
di		kgomo	

Mafoko a maŝwa

Leina la lokwalodikgang le letlha

Ka (Kwala leina la gago)

Thala setshwantsho

Setlhogo

Bua gore tiragalo e diragetse leng

Bua gore tiragalo e diragetse leng

Bua gore ke bomang ba ba nnileng le seabe

Bua gore e fedile jang

Teacher

Sign:

Date:

2

17 Medumo ya poko

A re bueng

Go fitlha gajaana mo setlheng se, o buisitse dinaane go tswa kwa mafatsheng a a farologaneng e bile o buisitse dikgang di le mmalwa go tswa mo makwalodikgannyeng. Jaanong re ya go lebelela mofuta o o farologaneng gotlhelele wa dikwalwa, e leng, poko. Maboko a mantsi a na le moribo o o rileng kgotsa morethetho le thulaganyo ya mafoko e e rumisanang (ya dinoko tse di tshwanang ka modumo); mme ga se maboko otlhe a a rulagantsweng ka mokgwa o. Se maboko otlhe a nang le sona ke gore a tletse bokao.

Re akanya gore o ya go ja monate wa beke le moletlo wa poko o re go rulaganyeditseng ona.

A re buiseng

Katse e a ngaola.
Ditau di a rora.
Merubisi e re huuahuua.
Dibera di a gona.
Ditsie di re tswiritswiri
Dipeba di re tswiitswii.
Dinku di re mmeemmee.
Mme nna KE A BUA!

Dikgabo di a tlarola.
Dikgomo di re mmuuommuu.
Dipidipidi di re kwaakakwaaka.
Maeba a re kunkurukunkuru.
Dikolobe di re gweegweee.
Dipitse di re nneeiinneeii.
Dikgogo di re kokookokoo.
Mme nna KA RE!

Dintsi di re boboboo.
Dintšwa di a bogola.
Bommamanthwane ba re tswitswitswitswi.
Diphiri di re huuuu.
Digwagwa di re gwaa-gwaaa.
Dipapagae di re kwakwakwaka.
Dinotshe di a bobora.
Mme nna KE A BUA.

A Shapiro (adapted)

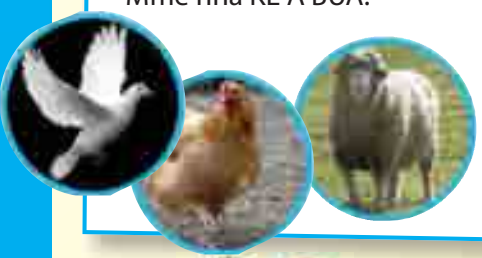

A re direng

Go le gantsi maboko a dirisa mafoko go utlwatsa medumo. Dira medumo ya diphologolo di le thataro tse di kailweng fa godimo mo lebokong. A ditsala tsa gago di fopholetse gore o etsisa phologolo efe.

Mafoko a maswa

A re kwaleng

Leboko le bua ka ga eng?
Batho ga ba re mmuuuo kgotsa ba re kwakwakwakwa. Ba dira modumo ofe? Thalela mafoko a a emelang medumo e e dirwang ke batho mo lebokong le, mme o a kwale fa tlase fa.

Naya diphologolo di le thataro go tswa mo lebokong mme fa thoko ga nngwe le nngwe tlatsa modumo o e o dirang.

Batla mafoko go tswa mo lebokong a a rumisanang le mafoko a.

rora		kwaka		mmuu	
bua		tswiitswii		bogola	

Utlwa gape ka ga megatlana
Gakologelwa, re ka oketsa bokao jwa lefoko ka go gokelela mogatlana kwa bokhutlong jwa lefoko.
Ke mogatlana ofe o re o gokelelang mo mafokong fa re batla go bontsha tirela?
ra + ela = dira - direla kgotsa **ya + ela** = apaya-apeela
Mo mafokong a a felelang ka tumammogo le tumanosi **a** wa lediri o fetoga **ela**, mme mo mafokong a a felelang ka sekatumanosi le tumanosi ya o fetoga eela. Se se tlaa go fa mafoko a tshwana le **ra + ela** = dira - direla kgotsa **ya + ela** = apaya-apeela.

A re kwaleng

Tlatsa mogatlana **ela** mo mafokong a a mo masakaneng go fa bokao jo bo siameng mo dipolelong tse.

1. Mosimane o ne a (ngongorega) maduo a teko ya gagwe.
2. Dinonyane di ne di (fofa) kwa godimo thata.
3. Mosetsana o ne a (tsamaya) ka bonya mme a siiwa ke sepalangwa.
4. Katse e ne e (gona) mo godimo ga dirope tsa mosetsanyana.
5. Bana ba ne ba (tshega) kwa tlase fa ba mpona.

Sekaseka dikarabo tsa gago mme o kwale mafoko mo thanoding ya gago.

1=ela 2=ela 3=ela 4=ela 5=ela

Teacher
Sign:
Date:

18 Mmino wa poko

A re buiseng

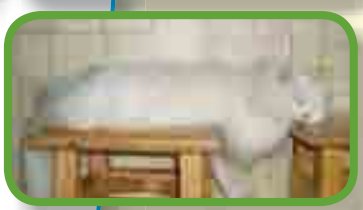

Dikatse di robala gongwe le gongwe

Dikatse di robala gongwe le gongwe, e ka nna tafole, setulo.
Mo godimo ga dikhaboto, banka ya lefesetere, fa thoko ga sengwe le sengwe.
Mo dirakeng tse di butsweng, mo ditlhakong, le mo diropeng tsa motho di a robala.
Mo dirakeng tsa dikhitšhini, mo dikhabotong tse di tsenyang dikausu.
Gongwe le gongwe! Ga di kgathale! Di a ithobalela.

Eleanor Farjeon (adapted)

A re kwaleng

Leboko le bua ka ga eng?

A o akanya gore mokwadi o rata dikatse? Goreng?

Batla mafoko go tswa mo lebokong a a rumisanang le mafoko a, mme o a kwale mo diphatlheng.

bangwe		ditlhakong		renka	
tutubala		roboto		bodulo	

Go ya ka leboko, dikatse di rata go robala kae? Dira lenaneo la mafelo ao.

A o ka akanya ka mafelo a mangwe a dikatse di ratang go robala mo go ona?

Mafoko a maŝwa

Monate wa poko

Meethimolo, kgetse e e bosula

Maabane ke nnile le meethimolo.
Ka tota ke ne ke lwala.
Ka bo ka ya go bona ngaka
Le ke nole pilisi e pinki go a pala.

Ka ura ya borobedi ka latsa tlhogo.
Mme ka monwana ka tima lebone.
Ke jele bokoso yotlhe ya ditišu
Ka go ethimola bosigo gone.

Ka ethimola ka bo ka ethimola bosigo jotlhe.
Mme ke paletswe le ke go ikhutsa.
Morutabana – ke lona lebaka lotlhe
La go feila mopeleto ka le mme a ne a nkhutsa.

Bruce Lansky

A re kwaleng

A re bueng

- Leka go utlwelela mmino kgotsa morethetho wa leboko. Le buisetse kwa godimo mme o ope diatla tsa gago fa o utlwa morethetho.
- Bua le tsala ya gago ka ga kgankgolo ya leboko le.
- Ke goreng mokwadi a ne a ya kwa ngakeng?

A re kwaleng

Leka go kwala leboko la gago. Leka go dira gore mola mongwe le mongwe wa bobedi o felele ka mafoko a a rumisanang.
Kwala leboko la gago mo pampitshaneng. Le buisetse kwa godimo mme morago o le kwale mo phatlheng e e fa tlase.

Teacher
Sign:
Date:

19 Leboko la go rorisa Aforikaborwa

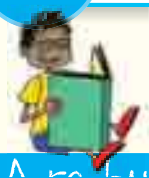

A re buiseng

A re tshwaraganeng Maaforikaborwa rotlhe
Lo setshaba se itlotlang lotlhe
A re opeleng pina ya rona mmogo
Nkosi Sikelel' iAfrika

Tota le rona bana ba bannye
Re ka aga lefatshe re le bannye
A re bopeng Aforikaborwa 'o botoka
Nkosi Sikelel' iAfrika

Masakhane a re aganeng
Re baeteledipele ba mo nageng
Baeteledipele mo nageng ya letsatsi
Nkosi Sikelel' iAfrika

A re bueng

- Leboko le bua ka ga eng?
- Ke goreng re re ke poko ya thoriso?
- A leboko le le na le moribo?
- Lo le barutwana, lo akanya gore jaaka barutwana, lo ka dira eng go tokafatsa lefatshe la rona? Tlatsa dikakanyo tsa gago mo mmapeng o wa segokgo.

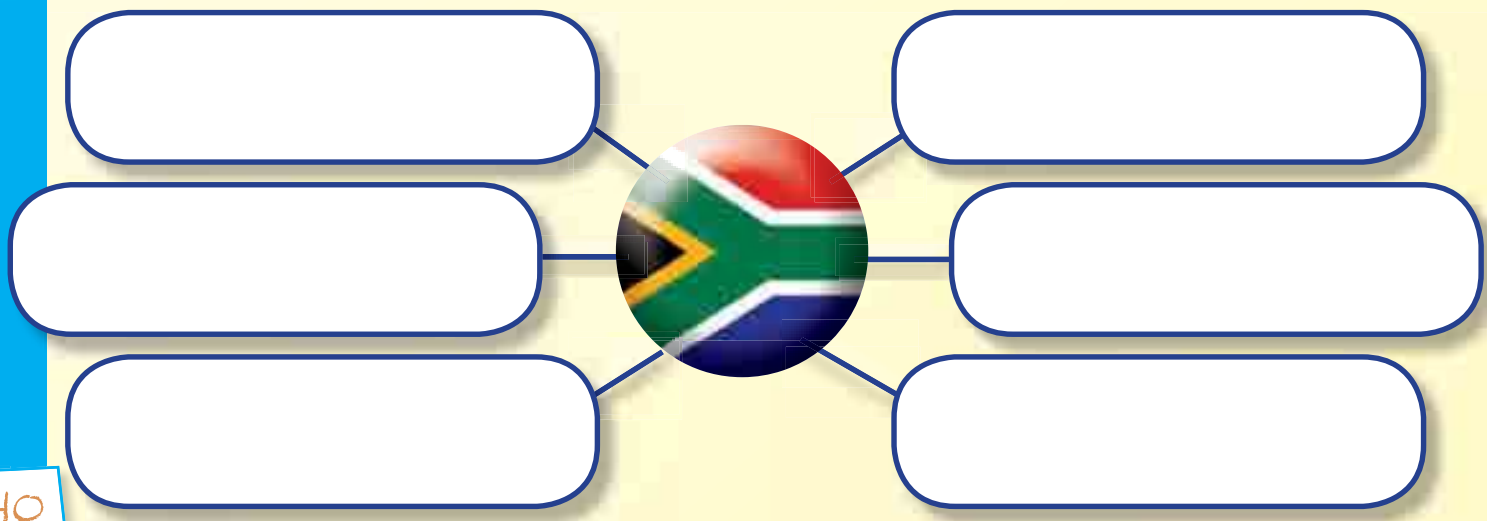

Mafoko a maŝwa

A re kwaleng

Jaanong kwala temana ka ga ka moo Aforikaborwa e ka dirwang lefelo le le botoka go tshela mo go lona ka teng. Dirisa dikakanyo tse di mo mmapeng wa segokgo. Re go file polelokgolo ya setlhogo go simolola temana.

Aforikaborwa ke lefatshe le lentle mme rotlhe re ka thusa go le dira lefelo le le botoka go tshela mo go lona.

Jaanong kwala leboko la gago ka ga botshelo mo Aforikaborwa.

A re kwaleng

O ithutile thata ka ga mafoko monongwaga. Go fa sekao, o ithutile gore matlhaodi ke mafoko a a tlhaolang maina. Tlhola gore a o ka se ka wa bona **makaelagongwe** (mafoko a a nang le bokao jo bo **tshwanang**), a matlhaodi a.

Makaelagongwe ke mafoko a a nang le bokao jo bo tshwanang. Go fa sekao, **itumetse** ke lekaelagongwe la **thabile.**

Dirisa mafoko a a mo lebokosong go go thusa.

timpetseng | motsopodia | tlhapologang | barataro | bothitho | tsididi | galalelang | bonya | mmotlana | mokima | otile | bonako

leswefetseng		nonne	
phatsimang		bofefo	
dikologang		bopame	
bolelo		monnye	

Teacher

Sign:

Date:

20 Maboko go dikologa letsatsi

Mo bekeng e re ya go tsaya leeto go dikologa lefaufau. Fa re boela mo lefatsheng, re tlaa leba lefatshe le le re dikaganyeditseng.

A re bueng

- A o itse maina a dipolanete?
- A o makatswa ke gore dipolanete di ntse jang? A di tshwana le polanete ya rona, ya Lefatshe?
- A o setse o kile wa bona epe ya tsona bosigo mo loaping?
- A o itse gore re bokgakala jo bo kana kang go tswa kwa letsatsing?

Mo lebokong le, Puluto e sa ntse e bidiwa polanete. Le gale, ka 2006 borasaense ba dumelane ka tlhaloso e ntšhwa ya gore polanete ke eng, mme ba swetsa gore Puluto tota ga se polanete. Kgabagare, dipolanete tse dintšhwa di le mmalwa di utolotswe. Se se re bontsha gore re sa ntse re tshwanetse go ithuta go le kana kang ka ga lefatshe le re tshelang mo go lona.

A re buiseng

Dipolanete tse robongwe di dikologa letsatsi,
Reetsa jaaka ke bitsa, tsotlhe ke di re bitsi.

Mekhuri? Fano! Nomoro ya ntlha
Polanete e e gaufi le letsatsi santlha.

Vinase? Fano! Nomoro ya bobedi
O a galalela, o mošwa jaaka ngwedi.

Lefatshe? Fano! Nomoro ya boraro
Lefatshe, legae la rona gararo.

Mmase? Fano! Nomoro ya bone
O hibiletse go utolola gone.

Jupita? Fano! Nomoro ya botlhano
Polanetekgolo, ga se phago ya dino.

Sathene? Fano! Nomoro ya borataro
Disekele tsa lerole le serame di a tswakana.

Yuranase? Fano! Nomoro ya bosupa
Polanete e atametseng legodimo kwa godimo.

Nepotšhunu? Fano! Nomoro ya borobedi
E na le kolo e ntsho ya bogolo jo bo gaisang.

Puluto? Fano! Nomoro ya borobongwe
E nnye go gaisa, ke ya bofelo mo moleng!

M. Goldish (Adapted)

Mothofatso

Mo lebokong le, mmoki o bitsa dipolanete mme nngwe le nngwe e a araba. O bua le polanete nngwe le nngwe jaaka e kete ke motho. Seno re se bitsa mothofatso.

A re bueng

- Leboko le le bua ka ga eng?
- Ke goreng mmoki a kwadile leboko le?
- Leboko le go bolelela eng ka ga boemo jwa dipolanete?
- Polanete ya rona ya Lefatshe e gaufi go le kana kang le letsatsi?
- A leboko le le na le morethetho kgotsa moribo? Le buisetse kwa godimo mme o binise leoto fa o utlwa moribo.

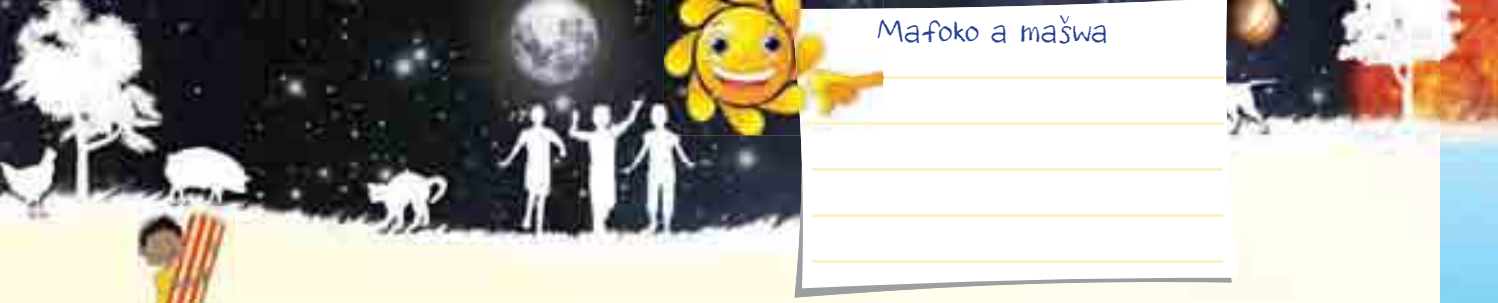

Mafoko a maŝwa

A re kwaleng

Batla dipara (sebedi) di le thataro tsa mafoko mo lebokong tse di rumisanang mme o di kwale mo theiboleng.

bobedi	santlha				

A re direng

Jaanong lebelela leboko le setshwantsho se se fa tlase. Bona gore a o ka tlatsa maina a dipolanete go tswa mo go se leboko le se buang ka ga boemo jwa tsona mabapi le letsatsi. Leboko le go bolelela boemo jwa polanete nngwe le nngwe. Re go tlaleditse leina la ya ntlha – wena o tlatse tse di setseng. Fa o feditse, sekaseka dikarabo tsa gago o lebeletse setshwantsho. (Mme o gakolegelwe gore – Puluto ga se polanete.)

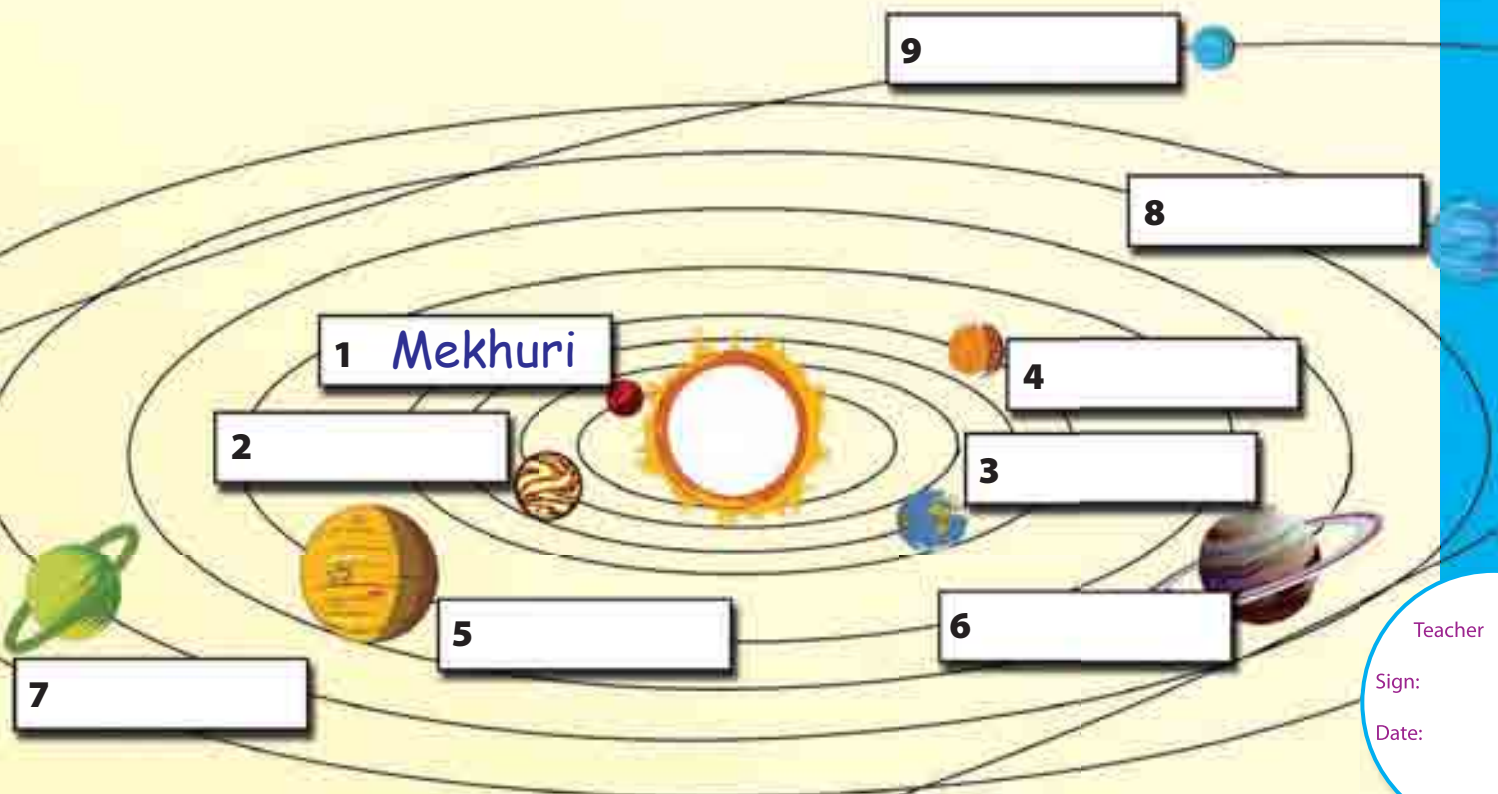

Teacher

Sign:

Date:

21 Mokaloba o o phatsimang

- A o setse o kile wa tsoga phakela, phakela thata mme wa bona letsatsi le tswa?
- A o setse o kile wa bona letsatsi le phirima? Le ne le ntse jang?

A re buiseng

A o setse o kile wa tsoga phakela, phakela thata? A o setse o kile wa bona bosigo bo fetoga motshegare ka iketlo? Fa o ise o bone, leka go tsoga phakela thata letsatsi lengwe. Lebelela kwa loaping. Fa o ka tsoga ka makuku go tlaa bo go sa ntse go le lefifi. Mme fa o ka lebelela sebakanyana o tlaa bona kwa botlhabatsatsi ka moo loapi lo fetogang go nna bosetlha ka iketlo ka teng. Morago phatsimo e e pinki e phasalala go kgabaganya bofelelapono jwa borwa. Ka bonako o tlaa bona ntlhana e nnye ya bohibidu e rotoga mo godimo ga lefatshe. Ke lona Letsatsi.

Ka iketlo bogolo jwa lona bo tlaa bonagala fa le ntse le tlhatlogela kwa loaping. Mme letsatsi tota ga le tlhatloge. Mo go rona le bonala e kete le tlhatlogela godimo kwa loaping. Se tota se diragalang ke gore karolo ya lefatshe e re tshelang mo go yona e a retologa go fitlha bogolo jwa lona bo lebagana le letsatsi.

Se se kaya gore fa seripa sa rona sa lefatshe se apesitswe ke lesedi, seripa se sengwe se mo lefifing.

Ka jalo, fa wena o tsogela go ya kwa sekolong, bana ba ba kwa letlhakoreng le lengwe la lefatshe bona ba ya go robala. Fa go le mo mosong ka fa karolong ya rona ya lefatshe, go bosigo ka kwa karolong e nngwe.

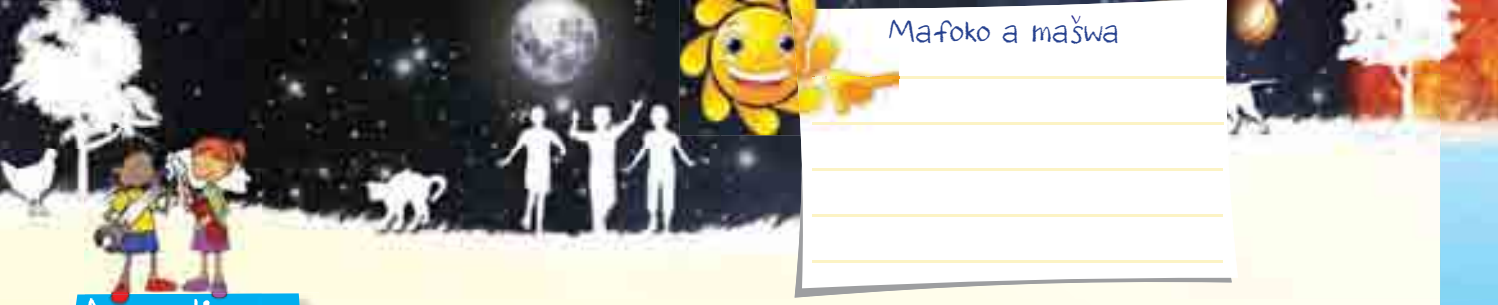

Mafoko a maŝwa

A re direng

Temana e bua ka ga eng?
O tsoga ka nako mang go ya kwa sekolong?
Bana ba ba kwa letlhakoreng le lengwe la lefatshe ba dira eng fa wena o tsoga? Goreng?
Mokwadi a re o ya go bona mebala efe fa loapi lo fetoga go tswa bosigong go ya motshegareng?
Sa ntlha
Morago
Kwa bokhutlong

A re kwaleng

Lebelela dipara tse tsa mafoko. Mafoko a a kwalwa ka go tshwana, mangwe a duma ka go tshwana mme a na le bokao jo bo farologaneng. Re a bitsa makwalwatshwano.

fitlha	fitlha	noka	noka
bala	bala	otla	otla
boka	boka	bua	bua

Dirisa dipara di le tharo tsa makwalwatshwano a mme o kwale polelo ka lengwe le lengwe go bontsha gore o tlhaloganya bokao jwa lona. O tshwanetse go kwala dipolelo di le thataro.

Bana ba <u>bala</u> buka ya Mophato wa borataro.
Bana ba bala dikgomo tsa rraabona.

22 Letsatsi le kwa kae?

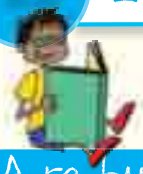

A re buiseng

Dimilione tsa dikilomitara mo loaping go na le gase ya mokaloba ya bolo e e mogote. Re e bitsa letsatsi. Totatota letsatsi ke naledi. Ke naledi e e gaufi thata le lefatshe. Bogologolo e ne e bidiwa Solo, lefoko le le kayang "sola" go tswa mo go "ya letsatsi". Letsatsi ke mokaloba mme le lebega le le lennye. Se ke ka gobo le le kgakala thata. Le bokgakala jwa dikilomitara di le dimilione di le 150 go tswa mo lefatsheng. Letsatsi le mogote thatathata. Ke ka moo le phatsimang thata jaana. Selo se se mogote thata se phatsima thata. Letsatsi le galalela thata jaana moo re ka se kang ra le leba ka matlho ka tlhamalalo.

A re kwaleng

Fa e le gore letsatsi ke mokaloba, goreng le bonala le le lennye jaana?
Letsatsi le bokgakala jo bo kana kang go tswa mo lefatsheng? Kwala bokgakala ka dipalo.
A letsatsi ke bolo ya molelo?
Polanete e boluunyana e letsatsi le phatsimelang mo yona e bidiwang?

Mafoko a maŝwa

Tiriso ya mafoko

Naya malatodi a lengwe le lengwe la mafoko a.

gaufi		phatsima		motshegare	
mokaloba		pitlagantsweng		lefifi	

Letsatsi le ya kae bosigo?

A re buiseng

Ke bona letsatsi le le legolo le phatsima
Ke makatswa ke gore le ya kae bosigo?
A le a robala kgotsa le a iphitlha?
Kgotsa le phatsima letlhakoreng lengwe?

A le robala kwa morago ga dithaba
Llata bosigo fa go fifala?
Kgotsa le batla nakonyana ya go ikhutsa
Go ikhutsa morago ga go thutafatsa lefatshe?

A le iphitlha kwa bophirima
Kgotsa le ya go ikhutsa fela?
A le mpa le relelela kwa tlase
Kgotsa le tsamaya toropo ka toropo?

O ka re letsatsi le dikologa le bo le dikologa,
Le phatlalatsa matlhasedi a lona ntle le modumo.
Ee, ammaaruri, le tshwanetse go dira jalo
Kana lefatshe ga le sephara.

A re bueng

A leboko le le na le moribo? Binisa leoto la gago fa o utlwa moribo.
A leboko le dirisa mafoko a a rumisanang? A kae?
Ke mela efe ya leboko e e rumisanang?

A re kwaleng

Leboko le bua ka ga eng?
Ke potso efe e mmoki a e botsang ka ga letsatsi? Kwala di le tharo.
Naya dipara di le nne tsa mafoko a a rumisanang a a dirisitsweng mo lebokong.

Teacher
Sign:
Date:

Letlha

23 Ke goreng ngwedi o fetola sebopego

A re buiseng

Ooh! Lebelela kwa ngweding,
Bona kwa ke ona o phatsimang;
Ooh! Mma o tshwana le
Lebone mo moweng.
Beke e e fetileng o ne o le monnyane
Mme o bopegile jaaka bora;
Mme jaanong o godile
Mme o sediko jaaka O.

E Follen.

A re bueng

Leboko le le bua ka ga eng?
Nopola lekaelagongwe la lefoko "tshwana le" go tswa mo temaneng.
Mmoki o kaya eng fa a re ngwedi o tshwana le "bora" mme gape o tshwana le "O"?

Ke mafoko afe a a rumisanang?
A kwale.

A re direng

A o ne o itse gore ngwedi tota ga o phatsime, le gore lesedi la ona ga se ona ka sebele? Ngwedi o tshwana le seipone, mme o phatsima ka ntlha ya lesedi le le tswang kwa letsatsing. Ngwedi o kgona go fetola sebopego, go tswa mo sebopegong sa bora go ya kwa sebopegong sa "O" o o sediko, mme morago o boele o nne bora gape. Diphetogo tse di diragala fa ngwedi o ntse o dikologa lefatshe. Diphetogo tse re di bitsa dikgato tsa ngwedi. O akanya gore go diragala eng?

Mafoko a maŝwa

Bua gore go diragala eng mo sekeleng e.

A re bueng

Dikgato tsa Ngwedi

Lesedi la letsatsi

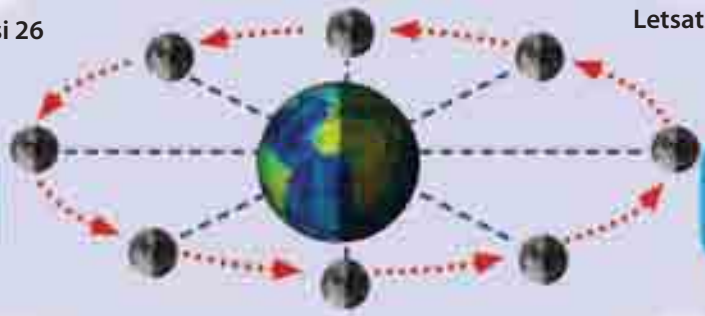

Ngwedi o mošwa

Letsatsi 0

Lengete le le fifalang

Letsatsi 26

Letsatsi 29

Kotara ya bofelo

Letsatsi 22

Kgato e e fifalang

Letsatsi 18

Ngwedi o Tletse

Letsatsi 14

Lengete le le tagang

Letsatsi 4

Kotara ya Ntlha

Letsatsi 7

Kgato e e tagang

Letsatsi 10

Go diragala eng mo setshwantshong se? Ngwedi o bonala o fetola sebopego kgwedi yotlhe. Setshwantsho se se bontsha "dikgato tsa ngwedi". Setshwantsho se se ka fa gare se bontsha ka moo ngwedi o dikologang lefatshe mme o phatsimisiwa ke lesedi la letsatsi. Setswantsho se se ka fa ntle se naya leina la kgato nngwe le nngwe mme se bontsha gore ngwedi o lebega jang mo go rona mo lefatsheng.

A re kwaleng

Gakologelwa, re ka rulaganya bokao jwa lefoko ka go gokelela tlhogo mo tshimologong ya lefoko. Mo theiboleng go na le mafoko mangwe ao re gokeletseng ditlhogo tse **Mo** kgotsa **Se**. Kwala dipolelo di le tharo tse mo go tsona o dirisang mafoko a go bontsha gore o tlhaloganya bokao jwa ona.

se+lepe	se+jana	mo+tho	mo+disa
se+diba	se+ipone	mo+riri	mo+riti
se+golo	se+tulo	mo+gopo	mo+lema

24 Mmuisano wa bosigo jwa maabane

A re kwaleng

Dipolelo dingwe tse di mo gare di tlhalosa moanelwa yo o ka fa mojeng, tse dingwe di tlhalosa moanelwa yo o ka fa molemeng. Thala mola go tswa mo polelong nngwe le nngwe go ya kwa moanelweng yo o nepagetseng.

Koloi ya gagwe e na le lebone le le panyapanyang le le boluu.
O na le yunifomo e ntle e e boluu.
Moriri wa gagwe o eme ka dithoro tse di maswe.
O ka re motho a batla go tlhapisiwa.
O na le kodu e kima.
O bonala a tshogile e bile a le molato.
O lebega a tsepame.

Kwala temana e mo go yona o tlhalosang mongwe wa baanelwa.

Mafoko a maswa

A re kwaleng

Jaanong kwala se baanelwa ba babedi ba se bolelelanang. Se se bidiwa mmuisano. Mmuisano o go bolelela fela se batho ba se buang. Diterama di kwadilwe fela jaana. Fa o feditse mmuisano wa gago, etsisa ditiragalo tsa teng mo tlelaseng.

Lepodisi: O dira eng mo mmileng bosigo jaana?

Zakes: _____

Lepodisi: _____

Zakes: _____

Lepodisi: _____

Zakes: _____

Lepodisi: _____

Jaanong kwala dipolelo di le pedi tsa gago jaaka puosebui, o dirisa ditsejwana.

Tlhakana le bona. Makopanyi ke mafoko a o ka a dirisang gore bokwadi jwa gago bo elele. Fa re dirisa khutlo, go raya gore mmuisi o tshwanetse go ema mme a ikhutse. Fa o na le dikhutlo tse dintsi, bokwadi jwa gago ga bo kitla bo elela sentle gonne mmuisi o tshwanetse go ikhutsa gantsi. Ka makopanyi o kgona go kopanya dipolelo tse pedi.

Dirisa makopanyi a mangwe a go kopanya dipolelo tse.

mme	ka jalo	gonne	mme	le fa

Mosimane o ne a tswetse kwa ntle bosigogare. O ne a lebeletse ngwedi.

Mosimane o ne a tswetse kwa ntle bosigogare gonne o ne a lebeletse.

Lepodisi le ne le tshwenyegile thata _____ le ne la isa mosimane kwa gae.

Lepodisi le isitse mosimane kwa gae _____ go ne go le bosigogare.

Mmaagwe mosimane o ne a se yo mo gae _____ rraagwe o ne a robetse.

Mosimane o ne a tshwenya _____ abutiagwe o tshwenya go feta.

Mosimane ga a apara jeresi _____ go le tsididi.

Teacher

Sign:

Date:

25 Lefatshe la rona ke Boswa jwa rona

Leeto la rona mo loaping kgotsa mo lefaufaung le khutlile mme re boetse mo Lefatsheng. Jaanong ke nako ya go lebelela lefatshe le le re dikaganyeditseng. A re simololeng ka ga lefatshe.

A re buiseng

Pego ya Seyalemowa

Malatsi ano a boikhutso jwa dikolo bana ba lalediwa go tsenela lenaneo la boikhutso ka ga "ka moo o ka tlhokomelang lefatshe la gago ka teng." Ke la bana botlhe ba Mophato 6 ba ba nnang mo metsemagaeng. Khoso e tsamaisiwa ke Lefapha la Temothuo. Go amogelwa basimane le basetsana. O ka kopa go tsenela khoso ka go leletsa 012-345678 pele ga bokhutlo jwa Mopitlwe. O ya go ithuta ka ga kgogolego ya mmu, le mathata a e a bakelang borapolasa. Mmu ke wa rona rotlhe. Tlaya o tle go bona ka moo re senyegelwang ke mmu wa rona ka teng, le ka moo re ka emisang kgogolego ka teng. Lefapha la Temothuo le tlaa neelana ka dipalangwa le marobalo.

William o gola a ntse a disa dikgomo le dipodi. Balelapa la gaabo ba humanegile gonne bogolo jwa mogolo wa ga rraagwe bo dirisediwa go duela madi a sekolo a bana ba bagolo. Rraagwe o bereka mo toropong, mme mmaagwe o a lema. Mme dijo di nyenyefala ngwaga le ngwaga go tswa mo lefatsheng, mme ga a itse gore lebaka ke eng. Se a se itseng ke gore fa mmu o le thata, dijwalo di ka se ka tsa tlhoga.

William o etela tsala ya gagwe Hosea, yo o nnang bokgakala jwa dikilomitara di le 5, mme o bona gore kwa polaseng ya bona dijwalo di tlhoga sentle. Ba jwala ditlhare mme ba epa mesimana go dira gore pula e se ka ya gogola mmu. Rraagwe Hosea o itse thata ka ga temothuo mme jaanong o leka go thusa borapolasa ba bangwe.

William o akanya ka ga se a se boneng kwa polaseng ya gaabo Hosea. Gape o akanya ka ga pego e a e utlwileng mo seyalemoweng. Bosigo joo, o ne a bua le mmaagwe. O mmolelela ka ga se a se boneng kwa polaseng ya gaabo Hosea, mme o botsa gore a naa a ka tsenela khoso. Mmaagwe o a dumela gonne o tshwenyegile thata ka ga polasa ya bona le ka ga dijwalo tse go leng bokete gore di tlhoge.

Mafoko a maswa

A re bueng

Ke goreng o akanya gore William o kgatlhegela go itse thata ka ga mekgwa ya temothuo?
A o itse gore ke eng mmaagwe William a sa tlhole a kgona go jwala dijwalo tse di siameng? Naya mabaka

A re kwaleng

Buisa kgang gape, mme morago o arabe dipotso.
William o itsile jang ka ga khoso ya bolemirui?

Ke goreng William a batla go tsenela khoso?

Naya dilo di le tharo tse William a akanyang gore o ya go ithuta tsona.

1
2
3

A re direng

Lebelela pego ya seyalemowa gape.
Jaanong dira phousetara go bapatsa khoso ya temothuo.

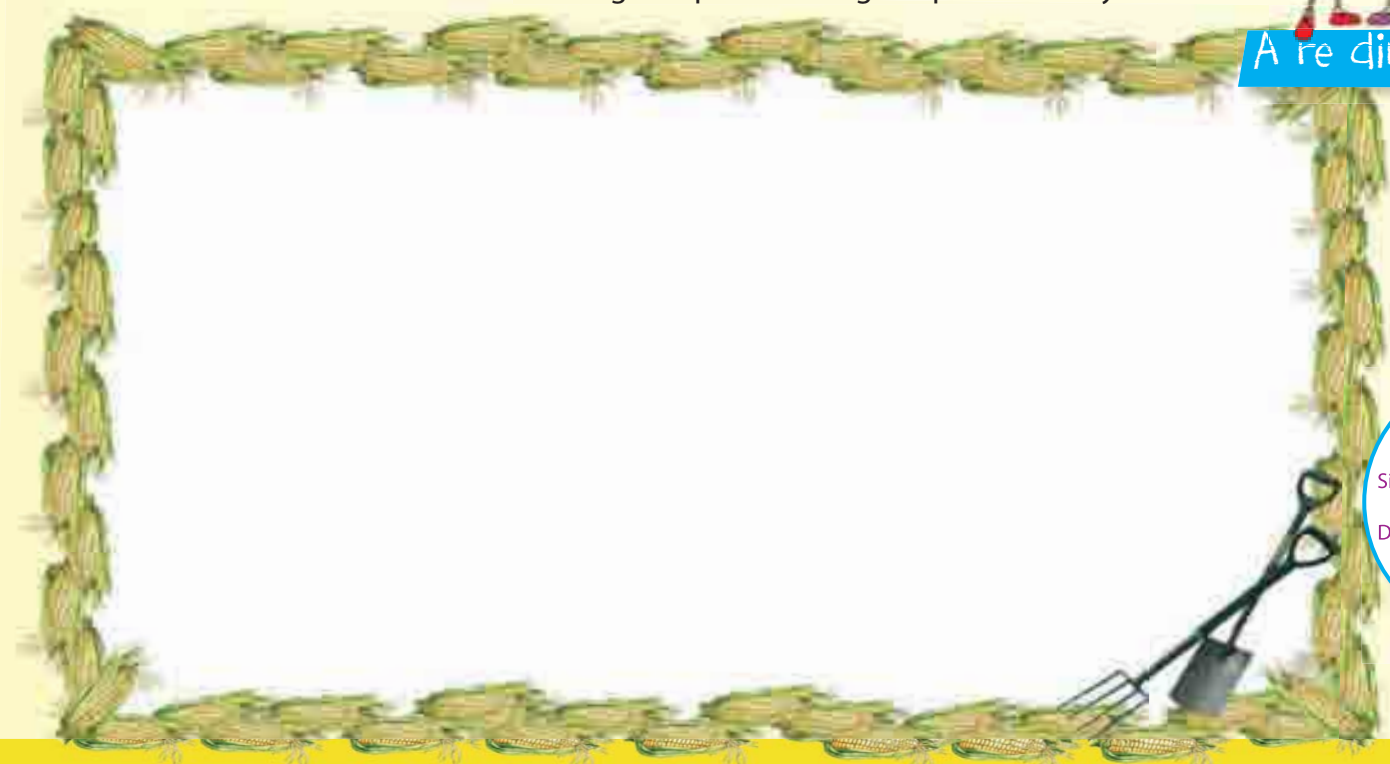

Teacher
Sign:
Date:

26 Ba tswa ba tsamaya

A re buiseng

William o botsa Hosea gore a ga a rate go tsenela khoso le ena. Ba lemoga gore e ya go tshwarelwa kwa sekolong kwa Polokwane. Ka jalo, mo malatsing a a tlang a boikhutso jwa dikolo ba ya go tsenela khoso. Fa ba goroga koo, bana botlhe ba amogelwa ke Mme Msimang, Moofisiri wa Temothuo. Selo sa ntlha se a ba bolelelang sona ke gore ba tlile go ithuta ka moo ba ka tlhokomelang mmu ka teng..

Mme Msimang o bolelela bana go le gontsi ka ga mmu. A re go na le dilo di le pedi tse di ka utswang mmu wa rona: metsi le phefo. Metsi a pula a kgona go gogola mmu. O ka bona se fa noka ya lona e le khibidu kana tshetlha ka mmala. Bohibidu kana bosetlha bo tswa mo mmung o o tlhaolositsweng ke metsi. Tatlhegelo e ya mmu e bidiwa kgogolego ya mmu. Lefatshe le le mo mokgokoloseng le tlaa latlhegelwa ke mmu fa metsi a elelela kwa tlase. Ka bonako mmu o nna thata mme metsi a pula a palelwe ke go nwela mo mmung, ka jalo a elelele ka tlhamalalo kwa nokeng, a gogola mmu. Fa mmu o setse o lemilwe, kgogolego e a oketsega. La bofelo, re bo re tlhoka metsi a dijwalo, mme re tlhoke metsi mo didibeng.

Mme Msimang o bolelela bana gore ba ka bona jang gore kgogolego e simolotse. A re nako nngwe o ka bona dikanalanyana mo masimong. Dikanalanyana di ka nna tsa thibiwa ka tlhaga mme o ka bona mmu o o boleta ka fa morago ga tlhaga. Fa o ka gogolwa ke pula, dikanalanyana di nna boteng. Dikanalanyana tse di bidiwa mangope. Ngwaga o o latelang, pula e dira gore mangope a a nne boteng go feta. La bofelo, a nna boteng thata mme bana le diphologolo ba ka wela mo go ona.

Mo dikgweng ga go na kgogolego ya mmu, gonne ditlhare di sireletsa mmu. Dingwaga di le dikete tse di fetileng, tharo-nneng ya lefatshe e ne e apesitswe ke ditlhare. Le gale, borapolasa ba ba batlang lefatshe le legolwane gore ba tle ba jwale dijwalo gantsi ba rema ditlhare le tlhaga. Gompieno, bokana ka 80% jwa ditlhare tse re neng re na le tsona bo remilwe kgotsa bo bolailwe ke malwetse le melelo ya naga. Mafatshe mangwe a santse a na le mafelo a magolo a dikgwa tsa pula, mme a senngwa letsatsi le letsatsi.

O ba neela manifeseto go o buisa. "Se ke se re dumelang mo go sona. Re batla gore le lona le dumele mo go sona."

Manifeseto ke o. Ipuisetse ona.

Jwalo ya mmu o mošwa

Mmu o botlhokwa. Re batla dijwalo tsotlhe tse borapolasa ba ka di jwalang. Bokamoso jwa lefatshe la rona bo ikaegile ka mmu o o siameng. Ka jalo, re tshwanetse go itse ka ga kgogolego ya mmu le gore re ka e fedisa jang. Kgogolego ya mmu e tshwana le legodu le le utswang lefatshe le le siameng ka iketlo. A re buseng mmu wa rona. Ope a se ka a lala ka tlala. Balemirui ba bagolo le ba bana ba tsenele lenaneo le. A re boeleng kwa go se bontatemogolo ba neng ba na le sona. A bana ba lwele lefatshe le le tlaa tsogang e le la bona.

Mafoko a maŝwa

A re bueng

Lebelela manifeseto mme o bue ka ga lefatshe le o tshelang mo go lona.

A o tshela mo lefelong le go nang le kgogolego ya mmu? Fa o dumela, a gona o dumelana le manifeseto? A o nna mo motseng kgotsa mo toropong jaaka rraagwe William le barwa ba gagwe ba bagolo? Fa go le jalo, o ikutlwa jang mabapi le manifeseto?

A re kwaleng

Manifeseto ke eng? Manifeseto wa ga Mme Msimang o bua ka ga eng?

Ke eng se o ka se tsenyang mo manifesetong? Se kwale fa.

Kgogolego ya mmu ke eng?

Ke eng se se senyang ditlhare tsa rona?

Kwala dilo tsa botlhokwa di le nne tse Hosea le William ba di ithutileng mo khosong e.
Di sosobanye mo phatlheng e e filweng.

1

2

3

4

27 Ka ga mmu

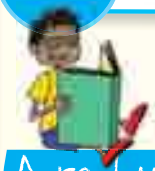

A re buiseng

Mme Msimang o rutile William, Hosea le bana ba bangwe gore go na le mefuta e mentsi ya mmu: mmugodimo le mmutlase.

(1)Mmugodimo ke mmu o dijwalo di tlhogang sentle mo go ona. Mmugodimo o humile ka diminerale le menontsha e mengwe (dilo tse di fang dimela dijo tse di di tlhokang gore di gole sentle). Go thata go busetsa mmugodimo fa o gogolegile.

(2) Mmutlase ke mmu o o ka fa tlase ga mmugodimo. Mmala wa teng ga o a tsenelela jaaka wa mmugodimo, mme gantsi o na le selokonyana kgotsa motlhaba mo go ona. Mmutlase o thata go gaisa mmugodimo. Mmaagwe William ga a kgone go jwala dijwalo tse di siameng mo mmung o o thata.

Fa re batla dijwalo go tlhoga sentle, re tshwanetse go thibela kgogolego ya mmugodimo. Re ka dira se ka go jwala ditlhare le go sa nne le diphologolo tse dintsi mo dipolaseng tsa rona.

Mo malatsing a ntlha, fa lefatshe le ne le lapa, batho ba ne ba tlogela sekgwa se gola gape mme ditlhare di boela. Mme jaanong, gonne go na le batho ba bantsi, re tshwanetse go dirisa lefatshe le lentsi ka dinako tsotlhe. Re batla lefatshe go jwala dijwalo gore batho ba tle ba bone dijo tsa go ja. Mme fa re rema ditlhare re tshwanetse go netefatsa gore re apesa lefatshe gape ka dijwalo tse di tlaa tsholang mmugodimo o ntse o le teng. Fa re jwala mabele, dipotata, matokomane le dinawa, tsotlhe tse di tlaa tshola mmu o ntse sentle le fa dipula di na.

Borapolasa gape ba tshwanetse go jwala ditlhare di le mmalwa e seng fela dijwalo. Borapolasa ba ba siameng ba jwala tlhaga go sireletsa medi ya ditlhare fa di gola. Ga ba feele matlhare otlhe a a wang mo ditlhareng gonne matlhare a sireletsa mmugodimo, mme a nna dijo tsa mmu fa a oma.

Fa lefatshe la gaeno le le mo mokgokoloseng, o na le tiro e ntsinyana go netefatsa gore ga o latlhegelwe ke mmugodimo. O tshwaetse go dira dithabanyana. O ka dirisa matlhaka a mmidi le a mabele go dira dithabanyana, go na le go a fisa. Fa o na le matlapa a mantsi mo mmung, o ka a dirisa go aga dithabanyana.

Mafoko a maswa

A re bueng

O tshwanetse go aga dithabanyana kwa kae go emisa metsi a pula go gogola mmugodimo? Tlotlang ka ga se mo ditlhopheng tsa lona. Lebelela setshwantsho mme o bone gore ke eng go le botlhokwa go dira dithabanyana go kgabaganya mokgokolosa go emisa metsi a pula.

A re kwaleng

Phimola dipolelo tse di sa tshegetseng polelo ya ntlha ya setlhogo.

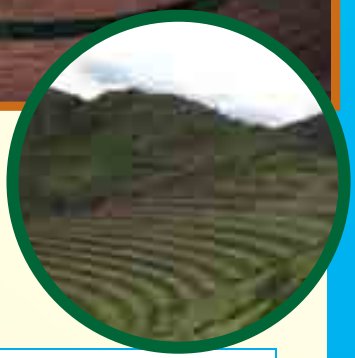

Mmaagwe William o ne a sa kgone go jwala dijwalo mo mmung wa gagwe.
Mmaagwe William o rekile mosese o moswa.
O ne a leka go jwala dimela mo mmutlaseng o o thata.
William o ne a batla go etela tsala ya gagwe.
Mmugodimo ke boalo jo bo botlhokwa thata jwa mmu.
Mmugodimo o na le metsi, diminerale le menontsha e mentsi e e thusang dimela go gola sentle.

Jaanong kwala temana o dirisa dipolelo tse di setseng.
Oketsa ka polelo kgotsa dipolelo di le pedi tsa gago.

Sekeletsa pakapheti e e nepagetseng mo dipolelong tse.

O **jwala**/**jwetse** mmidi le ditamati.

O **epa**/**epile** mesimanyana ya go jwala.

Ba **gasa**/**gasitse** kompose mo dimeleng.

O **aga**/**agile** meboto ya kompose go baya mo dijwalong.

O **ya**/**ile** go ithuta ka ga mmu.

Batla mme o sekeletse dilo tsotlhe tse di fitlhelwang mo mmung le mo tshimong.

S	S	L	F	R	M	G	S
E	E	E	T	G	O	E	E
G	B	K	N	E	N	C	G
O	O	E	A	R	O	K	W
K	K	K	M	B	P	O	A
W	O	E	M	I	I	E	G
K	G	O	P	A	L	E	W
S	S	M	M	U	T	L	A

monopi
seboko
phepheng
kgogo
tshoswane
segokgo
kgopa
lekeke
mmutla
segwagwa

Teacher
Sign:
Date:

28 Tlhokomela tiriso ya puo

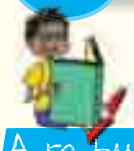

A re buiseng

A o kgona go gakologelwa gore makwalwatshwano ke eng?
Naya tsala ya gago sekao.

Ke eng go le botlhokwa go itse pharologano fa gare ga makwalwatshwano a mabedi?

A re kwaleng

Akanya fela o amogela lekwalo go tswa kwa tsaleng ya gago le bua ka ga noka ya gagwe e e robegileng,
le mo go lona a reng, "Ke lebeletse gotlhe mme ga ke a bona noka mo motseng."

Dikao tse dingwe tsa makwalwatshwano ke tse. Kwala dipolelo tse mo go tsona o dirisang makwalwatshwano a. Dipolelo tsa gago di bontshe gore o tlhaloganya bokao jwa makwalotshwano a.

lema
lema
noka
noka
rona
rona
bola
bola
tshela
tshela
tshela

Jaanong thalela lediri kgotsa lefoko le le bontshang tiro mo dipolelong tse.
O tshwanetse go kopa go tsenela khoso e pele ga bokhutlo jwa Mopitlwe.
Pula e gogotse mmu.
Re tlaa go naya sepalangwa.

Mafoko a maŝwa

A re kwaleng

Go gongwe ka ga matlhalosi
Fa re batla go bua go le gontsinyana ka ga tiragatso, re kgona go dirisa letlhalosi.
Matlhalosi a re bolelela ka ga **nako** kgotsa **lefelo** kgotsa **mokgwa** (ka moo tiragatso e dirwang ka teng). Lebelela dipolelo tse:

O ka dira khoso mo malatsing a letlhabula.
E tlaa tshwarelwa mo lefelong la magae.
Mmu o a gogolega.

Kwala matlhalosi mo theiboleng ka fa tlase ga setlhogo se se nepagetseng.

Nako	Lefelo	Mokgwa

Letlhalosi e ka nna lefoko kgotsa polelwana (setlhopha sa mafoko)

Mo dipolelong tse di fa tlase, thalela letlhalosi kgotsa polelwanatlhalosi, mme o kwale "nako", "lefelo" kgotsa "mokgwa" fa thoko ga tsona.

1. Kopa porojeke ena ka moso.	*nako*
2. O ka kopa porojeke ena ka go founa.	
3. O tlaa boela morago kwa motseng wa gaeno.	
4. Tiro ya ga Rapula kwa gae e ne e le go disa dikgomo le dipodi.	
5. Dijo di ne di tlhokega thata kwa nageng.	
6. Fa mmu o le thata, dijwalo di ka se ka tsa tlhoga.	
7. Dijwalo tsa bona tsa polasa di gola sentle.	
8. Jaanong o leka go thusa balemirui ba bangwe.	
9. O utlwile papatso mo seyalemoweng.	

29 A re jwaleng ditlhare

- A o a tle o reetse mananeo a seyalemowa?
- A o a tle o utlwe batho ba botsolotswa mo seyalemoweng?
- A o itse ka ga bana ba ba yang kwa dikampeng tsa sekolo go ithuta ka ga tlhago?

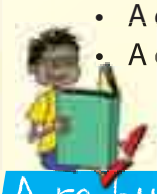

A re buiseng

Buisa potsolotso e e latelang.
E kwadilwe jaaka mmuisano, o o sa tlhaloseng gore batho ba dira eng.
E go bolelela fela gore batho ba rileng.

Potsolotso ya mo seyalemoweng

Mmotsolotsi: Dumelang basimane. Jaanong re bolelelang, ke eng se se le itumedisitseng go gaisa?

Hosea: Re ne re rata go intsha mme re sa dire ditiro tsa mo gae. (Ba tshega.)

William: Ke bone dilo tse dintsi tse ke di boneng mo polaseng ya ga Hosea.

Mmotsolotsi: Ke eng tsona tseo?

William: Ee, go botlhokwa thata go leka go somarela mmu wa gago o o fa godimo, gonne ke ona o dimela di tlhogang mo go ona sentle.

Mmotsolotsi: Mme kana re ka somarela mmu o o fa godimo jang?

Hosea: Mo nageng e e kgokologang, o ka aga dithabana go kgabakganya mokgokolosa. Se se thibela metsi a pula go gogola mmu o o fa godimo. Ditlhare le tlhaga le tsona di thusa go tshola mmu o o fa godimo o eme fa dipula di na.

Mmotsolotsi: Ke utlwa gore le ya go tswa gape ka kampa ya bobedi ya tlhago mo bogautshwaneng. Yona e ka ga eng?

William: Yona e lebeletse go jwala ditlhare, le go thusa go jwala dijwalo. Khoso ya teng e tlaa bo e le mo malatsing a rona a boikhutso. E tlaa bo e tshwaretswe gaufi le Tzaneen. Re ya kwa teng ka bese.

Mmotsolotsi: Jaanong bareetsi, re na le basimane ba babedi fano bao ba ithutang dilo tsa botlhokwa ka ga mmu le temothuo. Re ba eleletsa masego!

Mafoko a maswa

Porojeke ya dikgwa

Mme mo malatsing a a latelang a boikhutso a dikolo, basimane ba tswa leeto ka bese ba tsamaya mo sekgweng le mo mafelong a ditlhare di remilweng teng. Ka bonako bese ya ema kwa Porojekeng ya Dikgwa mme bana ba fologa.

Mo letsatsing la ntlha, moofisiri wa porojeke, Ngaka Mothiba, o tsaya bana gore ba tsamaye kilomitara e le nngwe go tswa mo marekisetsong a ditlhare. Ba mo godimo ga thaba. Go na le dikanala tse di tshesanyane tse di fologelang fela kwa tlase kwa moeding. Matlhakore a dikanala a lepona, mme ga go na dimela tse di tlhogang kwa teng. "Se se bakiwa ke go rengwa ga ditlhare. Batho ba rema ditlhare tse mme ba di dirisa jaaka dikgong", ga bua Ngaka Mothiba.

"Go tsere pula sebaka se se kana kang go dira dikgwa?" ga botsa Hosea.

"A o gopola o bona metsi a masetlha mo dinokeng fa re ne re tsamaya fa?" ga botsa Ngaka Mothiba. "Ee, ke kgogelego ya mmu. Go tsaya fela dingwaga di le tharo gore pula e epe dikanala tse. Kgogolego ya mmu mo matlhakoreng a thaba ke bothata jo bogolo."

Ngaka Mothiba o bolelela mongwe le mongwe mo letsatsing le le latelang gore o ya go ba bontsha ka moo Porojeke ya Dikgwa e jwalang ditlhare tse dintšhwa ka teng go emisetsa tse di remilweng.

"Go rengwa ga ditlhare go ama tlhago," a ba bolelela. "Setlhare se sa akašia se itsege thata mo dinonyaneng gonne di ikagela dintlhaga mo go sona gonne mebitlwa e di sireletsa kgatlhanong le babolai ba tshwana le dinoga. Dikala le matlhare a maswa a jewa ke ditlou fa matlhare le tse dingwe di jewa ke dithutlwa le dikgabo. Dikgabo le dilaori di ja mabolomo. Borekhu le dipeo tse ditala di jewa ke ditshwene. Ditshenekegi di tshwana le dinotshe di gogelwa ke mmala o o serolwana le monkgo o monatenyana wa mabolomo mme di dira tiro ya ikatiso. Ke solofela gore jaanong o tlhaloganya ka moo go leng botlhokwa ka teng gore re jwale ditlhare."

A re bueng

Buang ka ga dipotso tse mo ditlhopheng tsa lona.

- O bona lebaka la gore basimane ba botsolotswe mo seyalemoweng e le eng? Ke mananeo afe a seyalemowa a a botsolotsang bana? Naya a le mmalwa.
- Go tsaya pula sebaka se se kana kang go dira dikanala morago ga gore ditlhare di remiwe.
- Tlhalosa ka moo dikanala di agiwang ka teng.
- Ke goreng batho ba rema ditlhare?

Teacher

Sign:

Date:

30 Leeto la go ya kwa sekgweng le kwa marekisetsong a ditlhare

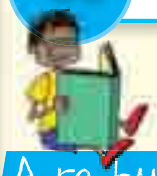

A re buiseng

Mo letsatsing la bobedi bana botlhe ba ya kwa marekisetsong a ditlhare kwa batho ba jwalang ditlhare teng go emisetsa tse batho ba di remileng. Ba bona dikete tsa ditlhatshana. Ditlhatshana tse dinnyennyane di bidiwa matlhogela. Batho ba ba berekang kwa marekisetsong a ditlhare ba nna fa gautshwane. Ba a itse gore ba ya go bona madi kwa marekisetsong a ditlhare e bile ba ya go kgona go jwala dijwalo gaufi le ditlhare.

Mo marekisetsong a ditlhare, matlhogela otlhe a na le dileibole. Dileibole di na le maina a selegae a matlhogela, leina la Seesimane, leina le sesaense le letlha le a jwadilweng ka lona. Moragonyana mo bekeng e o ya go ithuta ka ga setlhare sa akašia se se bidiwang mookakwena. Setlhare se se na le maina a a farologaneng mo dipuong: *koorsboom* (Seaforikanse), mooka-kwena (Sepedi), umHlosinga (Sezulu), nkelenga (Setsonga) le *munzhelenga* (Sevenda). Bafaladi ba Maaforikannere ba ntlha ba ne ba nagana gore setlhare se se ba tshwarisa letshoroma, mme tota e ne e le menang e e neng e ba loma mme e ba tshwarisa malaria. Ka gonne bafaladi ba Maaforikannere ba ne ba akanya gore letshoroma le le tswa mo ditlhareng, ba ne ba di bitsa "koorsbome", leina le le kayang ditlhare tsa letshoroma. Ditlhare tsa letshoroma tota di siametse go alafa letshoroma gape di ka dirisiwa ka mekgwa e e farologaneng mo tlhagong.

Marekisetso a ditlhare a Porojeke ya Dikgwa a botlhokwa gonne a jwala ditlhare go emisetsa tse di remilweng. Re a itse gore ditlhare di dirisiwa jaaka dikgong le jaaka dikgong tsa lookwane. Gape re bona maungo go tswa mo ditlhareng, gape go na le ditlhare tse dintsi tse di re fang mefuta e e farologaneng ya melemo. Ga se fela dingaka tsa setso tse di dirisang dimela le ditlhare go dira melemo. Bokana ka 40% jwa melemo e re e rekang go tswa mo dikhemising e tswa mo ditlhareng. Ditlhare gape di dirisediwa go dira pampiri, ka jalo re tshwanetse go dirisa pampiri sentle mme re se ka ra e senya. Sengwe se re ka se dirang go thusa ke go kgobokanya dipampitshana tse dikgologolo tse di diritsweng gore di dirisiwe sešwa.

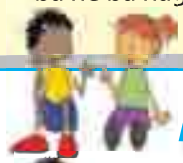

A re bueng

Ke eng gape se o ka se dirisang sešwa? O ka dira eng ka matlhare a merogo a o sa kgoneng go a ja? Molemirui a ka dirisa jang dithobanyane tsa mmidi le mabele sešwa?

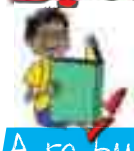

A re buiseng

Ditupunyana kwa Porojekeng ya Dikgwa

Mo letsatsing la boraro la khoso, bana ba tswela kwa ntle go ya go bogela tiro ya mo ditupung tsa jwalo ya dikgwa. Batho ba bereka ka natla mo matlhogelweng. Ngaka Mothiba o tlhalosa gore mo setupunyaneng se sešwa ba tshwanetse go tlatsa dikanala ka mmu o o giwang kwa dikarolong tse dingwe tsa thaba. Babereki ba epela ditlhare mesima, mme ba e tlatse ka mmu o o siameng o montsho go tswa mo sekgweng. Mesima e nosetswa malatsi a le mmalwa. Babereki ba ba jwala tlhaganyana go kopanya mmu, gore ditlhare di kgone go gola sentle. Mo ngwageng wa bobedi, ba ntsha mofero mme ba jwale dijwalo.

Le le latelang, Ngaka Mothiba o isa bana kwa sekgweng sa nnete. O ba bolelela gore fa matlhare a kgobokana ka fa tlase ga setlhare, a bopa se se bidiwang "leswe la matlhare". Ba tsholetsa leswe la matlhare ka kelotlhoko, mme ka fa tlase ba bona dibopiwanyana tse di thusang go bodisa matlhare le dikota: ditshoswane le dikgopa le diboko; digwagwa, diphepheng le dikhukhwane. "dibodisi le dibakateria ka fa tlase ka fa di na le tiro e e kgethegileng," ga bua Ngaka Mothiba, "gonne di bodisa dikota, mme go bola go go fetola dikota mmu. A o kgona go bona gore ke tiro e e bokete jang go dira mmu? Ke ka moo re tshwanetseng go leka ka maatla go somarela mmu."

Mafoko a maŝwa

A re bueng

Araba dipotso tse.
Ngaka Mothiba o isa bana kwa mafelong afe go a bona?
O ba bontsha eng kwa lefelong lengwe le lengwe?

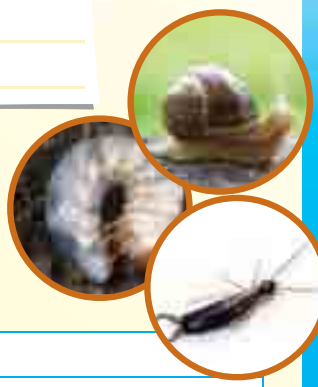

Mafelo	O ba bontsha eng?
Lefelo 1	
Lefelo 2	

Setlhare sa akašia sa letshoroma se bone leina la sona jang?

Setlhare se dirisediwa eng ka tlhago?

Ke tshedimosetso efe e e fiwang mo dileiboleng tsa ditlhare kwa marekisetsong a ditlhare?

Ke goreng go le botlhokwa go bona batho go tswa kwa tikologong go bereka mo marekisetsong a ditlhare?

Ke goreng go le botlhokwa mo go bona go jwala ditlhare?

Tlhalosa dikgato tsa go jwala letlhogela le lengwe le leŝwa mo setupung.

Ke eng se se dirang gore ditlhare di bole mme di fetoge mmu?

31 Setlhare sa mopaene

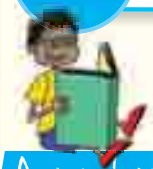

Buisa leboko mme morago o arabe dipotso.

A re buiseng

Mepaene

Utlwa go tudukana
Ooo, utlwa go otlagana
Di a sugagana ditlhare tse dikgolo
A go we dikutu tse di maatla bogolo.

Banna ka dišaga ba rema mepaene
E neng e gwanta jaaka masole ka dilaene
Dingwaga di le masomeasupa di di leelefaditse
Go tsaya fela metsotso e le lesome e dutse
Go di digela fa fatshe.
Di wetse fatshe ka batho ba di kgotshe
Dikala tsa mepaene di tlolatlola mo moweng
Bona jaaka di phatsima mo loaping.

Margaret Mahy

Buisa leboko gape mme o arabe dipotso.

A re kwaleng

Naya mabaka a mabedi a a dirang mmoki gore a re ditlhare di "dikgolo"?
1
2
Ke goreng ditlhare di sugagana fa di wa?
Ke goreng mmoki a tshwantshanya dilaene tsa ditlhare le masole?
O ikutlwa jang fa mmoki a re ditlhare di tsaya dingwaga di le masomeasupa go gola mme go
tsaya metsotso e le lesome fela go di diga?

A re direng

Ka 2010 setlhare sa akašia se ne sa tlhopiwa jaaka setlhare se batho ba tshwanetseng go se jwala ka Beke ya *Arbor* mo tshimologong ya Lwetse. Setlhare se se siame thata mo kagosešweng ya dikgwa – go jwalwa mo mafelong a ditlhare di remilweng teng. Dira phousetara go rotloetsa jwalo ya ditlhare. Phousetara ya gago e nne le setshwantsho mme e neye mabaka a go jwala ditlhare.

Dirisa tshedimosetso nngwe le nngwe e o e ithutileng mo bekeng e.

32 Dithutiso tsa tirisopuo

A re kwaleng

Fetolela dipolelo tse di latelang mo puopegelong.

"Rra, go go tsere sebaka se se kana kang go rema ditlhare tse?" ga botsa Hosea,

"Go tsaya dingwaga di le tharo fela", ga araba Ngaka Mathipa. "Metsi a gogola mmu mo mafelong a go sa tlholeng go na le dimela teng," a tlaleletsa.

A re kwaleng

Tsenya matshwaopuiso mo dipolelong tse di latelang. O tshwanetse go tsenya ditlhakakgolo, diphegelwana, dikhutlo, ditsejwana, jalojalo. Tsenya matshwaopuiso mo temaneng ka boyona, fano mo bukeng e.

A ke nnete o ne o rema ditlhare mme o sa lemoge tshenyo e o neng o e dira ga botsa William ke nnete go fitlha porojeke ya jwaloseŝwa ya dikgwa e simolola ga bua rre masia jaanong ka re thapilwe fano re tsaya sekgwa se jaaka sa rona sa nnete a nyenya ijoo ga tsiboga barutwana go a itumedisa

Nomora dipolelo tse gore di tlhomagane ka tatelano e e nepagetseng.

Morago ga moo, tshela metsi mo mosimeng malatsi a le mmalwa pele o jwala letlhogela.

Simolola ka go epa mosima o mogolwane go na le letlhogela mme o le boteng go le feta gabedi.

La bofelo, jwala letlhogela la gago mme o oketse ka tlhaganyana gore mmu o bofagane.

Morago tlatsa nngwetharong ya mosima o o kwa maragong ka kompose kgotsa mmu o o

A re kwaleng

Tsaya gore o kwa kampeng o na le Hosea le William.

Kwalela tsala kgotsa mongwe wa losika lekwalo. Mmolelele ka ga monate o o o jang kwa kampeng. Gape o mo tlotlele ka ga dilo tse di itumedisang tse o di ithutileng.

Mafoko a maŝwa

Dumela

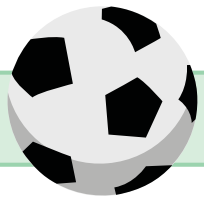

3

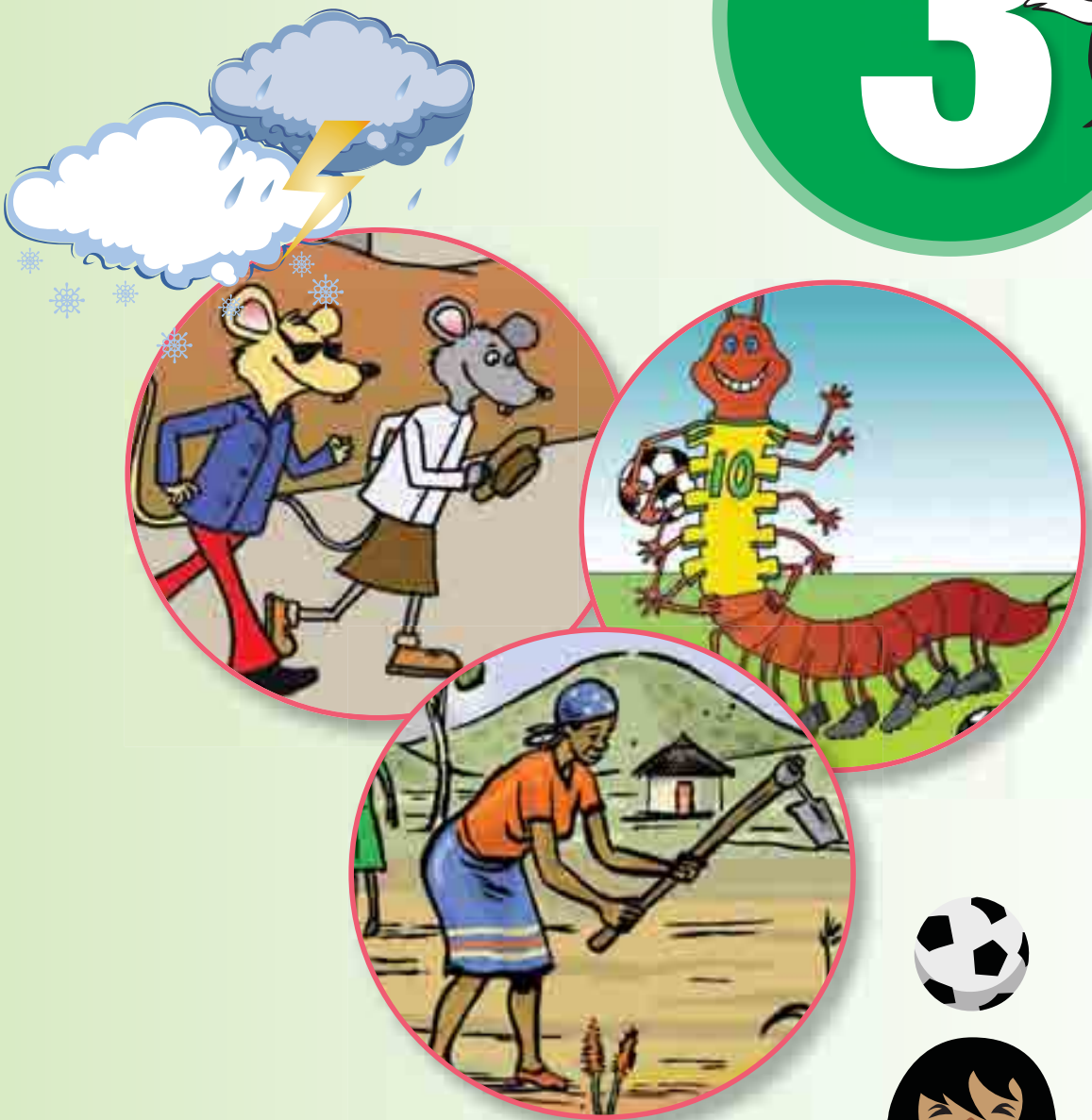

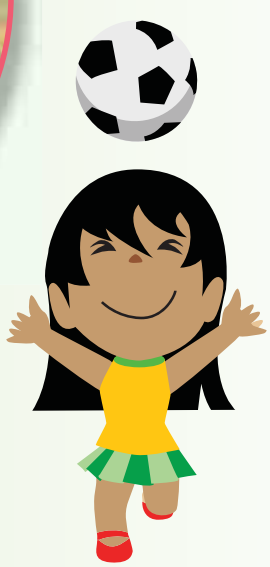

33 Kgwele, kgwele ya dinao gongwe le gongwe

A re bueng

- *Ke motshameko ofe o o ratang go o tshameka kgotsa go o bogela?*
- *Ke ramotshameko ofe yo o mo ratang? Goreng?*
- *O akanya gore o tshwanetse go dira eng go nna mogaka wa metshameko?*
- *Ke bomang bagaka ba kgwele ya dinao, diatleletiki, go thuma , le metshameko mengwe?*

A re buiseng

Ka 2010 Aforikaborwa e amogetse thonamente ya Sekgele sa Lefatshe sa Kgwele ya Dinao. Babogedi ba le diketekete ba etetse ditediamo tse di lesome go bogela metshameko. Ditlhopha tsa kgwele ya dinao go tswa mafatshe otlhe di ne di thologetse mono go gaisanela Sekgele.

Ke dintlha dife tse o di itseng ka ga thonamente ya kgwele ya dinao ya 2010?

Buisa tshedimosetso e e mo ditheiboleng tse di fa tlase, mme o arabe dipotso tse di latelang.

Theibole 1 Ditediamo tsa Sekgele sa Lefatshe sa kgwele ya dinao-2010

Toropo	Setediamo	Palo ya ditulo tsa babogedi
Motsekapa	Green Point	68 000
Mangaung	Free State	40 000
Durban	Moses Mabhida	70 000
Johannesburg	Ellis Park	60 000
Johannesburg	Soccer City	95 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Rustenburg	Royal Bafokeng	45 000
Pretoria	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Mafoko a maswa.

Theibole 2 Dipoelo tsa Thonamente FIFA ya 2010 ya Sekgele sa Lefatshe sa Kgwele ya Dinao				
Dikotafaenale				
Letlha	Setediamo	Lefatshe 1	Lefatshe 2	Dino
02 Phukwi 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1
02 Phukwi 2010	Johaneseborogo	Uruguay	Ghana	1:1
03 Phukwi 2010	Motsekapa	Argentina	Germany	0:4
03 Phukwi 2010	Johaneseborogo	Paraguay	Spain	0:1
Dikamakgaolakgang				
06 Phukwi 2010	Motsekapa	Uruguay	Netherlands	2:3
07 Phukwi 2010	Durban	Germany	Spain	0:1
Makgaolakgang				
11 Phukwi 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1

A re kwaleng

Dirisa tshedimosetso e e mo Theiboleng ya 1 le 2 go araba dipotso tse di latelang. Kwala dikarabo tsa gago mo phatlheng e o e filweng.

Ke setediamo sefe se segolo thata?	
Se tshola batho ba le bakae?	
Motshameko wa bofelo o tshamekilwe leng?	
O tshameketswe kwa kae? O tshameketswe mo toropong efe le mo setediamong sefe?	
Ke mafatshe afe a a tshamekileng mo dikotafaenaleng?	

Ghana e tshamekile leng?	
E ne e tshameka kgatlhanong le lefatshe lefe?	
Dino tsa motshameko o di ne di eme jang?	
Ghana e tshamekile kwa kae?	
Ke setlhopha sefe se se fentseng makgaolakgang?	
Dino di ne di eme jang?	
O ne o tshegetsa setlhopha sefe? Goreng?	

Teacher

Sign:

Date:

34 Potsolotso ya naledi ya kgwele ya dinao

Ke borametshameko bafe ba Aforikaborwa ba o akanyang gore ba na le bokgoni tota?
Ke goreng o akanya gore ba na le bokgoni?
Ke eng se se dirileng gore ba atlege?

A re batlisise ka ga naledi ya kgwele ya dinao e e atlegileng thata.

Noko Alice Matlou

Fa batho ba bua ka ga kgwele ya dinao, dinaledi tse ba buang ka ga tsona go le ga ntsi ke banna. Mme mongwe wa batshamekakgwele ba ba itshupileng mo Aforikaborwa ke mosadi: Noko Alice Matlou. Matlou o ne a kaiwa jaaka mogaka, Motshameki wa Aforika wa Ngwaga wa 2009 ke Mokgatlho wa Kgwele ya Dinao wa Aforika. Ke Moaforikaborwa wa ntlha go amogela kabo e.

Buisa potsolotso e ya ga Matlou go utlwa go le gontsi ka ga gagwe.

O tsaletswe kwa kae, gona gajaana o nna kwa kae?

Ke tsaletswe kwa Molejie, Gaphaudi kwa Limpopo. Ke teng kwa ke nnang teng le gajaana.

O simolotse go kgatlhegela metshameko leng?

Ke simolotse go tshameka kgwele ya dinao kwa sekolong sa poraemari. Ke ne ke setse ke rata metshameko mme ke ne ke kgona diatleletiki le kgwele ya dinao. Ke ne ke aga ke taboga mme ke le lebelo thata, bogolosegolo mabelo a dimitara di le 100 le di le 200. Fa ke ne ke le kwa sekolong ke ne ke ragoga thata mme ke digile rekoto di le mmalwa. Morago ka 2000 ka simolola go tshameka kgwele ya dinao ya seporofešenale ke tshamekela setlhopha sa Brazilian Ladies. Ka 2007 ka simolola go tshamekela Banyana Banyana.

O itshola jang o itekanetse?

Ke ikatisa gabedi ka letsatsi. Ke tsoga mo mosong mme ke taboge metsotso e le 30. Morago ka ura ya 3 ke ikatisa sebaka sa diura di le tharo. Ka sebaka seo ke a bo ke ikatisa go raga bolo.

Ke kgakololo efe e o ka e nayang batho ba baswa?

Ikatise thata, mme o tlaa tshameka bonolo.

Morago ga go buisa athikele ka ga Matlou le potsolotso, araba dipotso tse di latelang.

Dikatlego tsa ga Matlou ke dife?

O ikatisa gakae?

Go tshameka kgwele ya dinao ga gagwe go simolotse jang?

A re direng

A tsala ya gago e itire naledi ya metshameko. Morago botsolotsa tsala ya gago go itse go le gontsi ka ga dikatlego tsa gagwe.

A re kwaleng

Jaanong tlhopha mongwe mo sekolong sa gago kgotsa mo motseng yo o akanyang gore o na le talente. Kopa motho yoo gore o mmotsolotse. Mo potsolotsong, leka go bona dikarabo tsa dipotso tse di fa tlase.

Dingwaga tsa motho yoo tsa bongwana di ne di ntse jang? Ke eng se se dirileng gore motho yoo a nne rametshameko (kgotsa lephata le a atlegileng mo go lona)?

Ke goreng o tsaya motho yoo jaaka motho yo o atlegileng? Dikatlego tsa gagwe tse dikgolo ke dife?

Ke molaetsa ofe o motho yo a nang le ona tebang le baswa ba Aforikaborwa?

35 A re dire sentle

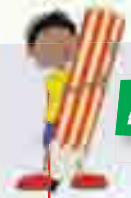

A re kwaleng

Tsenya ditsejwana mo dipolelong tse. Gakologelwa go di dirisa go bontsha mafoko a a buiwang.

Noko! Ga bua mokatisi. A o ikatisa thata mabapi le Liki ya Bosetšhabatšhaba? Ke solofela jalo.
Ee, ga bua Noko. Ke ikatisa diura di le nne letsatsi lengwe le lengwe.
Mokatisi a nyenya. Dira ka natla! a bua. Ke sona se ke ratang go se utlwa.

Lebelela dipolelo tse. Thalela lediri kgotsa lefoko le le bontshang tiro mo polelong nngwe le nngwe. Morago o sekeletse letlhalosi le le tlhalosang mokgwa, lefelo le nako e tiro e diragaditsweng ka yona. O filwe sekao.

Matlou o ikatisitse thata mme a fenya sekgele.
Boramabelo ba eme ka bopelokhutshwane gore lebelo le simolola leng.
Mokatisi o buile ka maatla le setlhopha.
Setlhopha se reeditse mokatisi ka tlhoafalo.

Feleletsa dipolelo tse o dirisa gonne le ka ntlha ya.

Banyana Banyana ba fentse thonamente ka ntlha ya
O nnile naledi ya kgwele ya dinao gonne
O ne a fiwa sekgele ka ntlha ya
Ditsala tsa gagwe di a mo rotloetsa gonne

Mafoko a maswa.

A re buiseng

Buisa leboko ka ga "naledi ya kgwele ya dinao."

O se ka wa bo wa botsa mositaphala

O se ka wa bo wa botsa mositaphala
Go tshameka kgwele ya dinao.
Gakologelwa, o na le dipara di le 50
tsa diteki mo lokhareng ya ona.

O teribola dibolo di le 50
ka dipara tsa ditlhako di le 50,
Mme o di raga tsotlhe ka gangwe.
Ga o latlhegelwe gantsi.

Ke mogaisani yo o gaisang
Mo e reng, fa le ka kopana,
La ntlha o tlaa bona maoto a
ona a a 100
Mme o tlaa fenngwa.

Kenn Nesbitt

A re bueng

A o a dumela gore leboko le ke la metlae? Goreng?

Thalela mafoko otlhe a a simololang ka "di".
Ke goreng mmoki a re mositaphala ke mogaisani yo o gaisang?

A re kwaleng

Fa re romela SMS re kwala mafoko go farologana. Re a a khutshwafatsa. O ka re ke puo e e farologaneng. Bona gore a o ka ranola gore di-SMS tse di kaya eng.

k tlo gbon	
kg itse okae	
K tlo bona	
k t'le krkeng	
k tlo gbn b4 3	

Jaanong kwala SMS e o ka e romelelang Matlou go mo akgolela katlego ya gagwe.

Teacher
Sign:
Date:

A re direng

Thala setshwantsho go tlhalosa dipolelo tse.

Matlou o ragela bolo kwa dipaleng ka leoto la molema. Ka letsogo la moja mo moweng o supa ka kgononnope gore go siame, mme mothibadino o thibela kgwele.

36 Go tlhalosa motshameko

A re kwaleng

Simolola nngwe le nngwe ya dipolelo tse ka le fa mme morago o kopanye dikarolo go bopa dipolelo tse di nang le tlhaloganyo.

Le fa	Amo a ithuta thata		go le gantsi ga a fenye lebelo.
	ralebelo a ikatisa thata		ga ke se bue sentle.
	rapolasa a berekile thata		nako nngwe o bona maduo a a kwa tlase.
	ke rata ditlelase tsa Seesimane		dijwalo tsa gagwe ga di a gola sentle.

Jaanong bapisa mme o kopanye dipolelo tse ka go dirisa mme le le fa.

Ralebelo o tsweletse go taboga	**le fa**	a ne a na le mmepe.
O ne a latlhegile		a gobaditse lengole la gagwe.
Ba ne ba humanegile	**mme**	o ne a kgona go dirisana le tsala ya gagwe.
O tlogetse buka ya gagwe kwa gae		ba ne ba na le dijo tse di ba lekaneng.

Jaanong kopanya dipolelo tse o dirisa le fa kgotsa mme.

Go nele pulanyana fela		merogo e godile sentle.
Morutabana o ne a itumetse		a ne a sa batle sephiri sepe.
Ke batla go reka baesekele		ke se na madi a mantsi.
Re batla go tsaya leeto ka sekolo		ga re na madi a alekaneng.

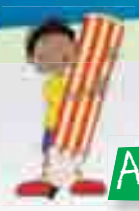

A re kwaleng

Kwalela tsala ya gago lekwalo o mo tlhalosetse ka ga motshameko o o neng o o bogetse kgotsa o o neng o tshameka mo go ona. E ne e le motshameko wa mofuta mang? Ke mang yo o fentseng? Naya tlhaloso ya motshameko. Tlhaloso ya gago e nne le kgogedi e natefe.

Kwala aterese ya gago fa .....

.....

.....

.....

Kwala letlha fa .....

Dumela

Kwala bokhutlo jwa gago fa

Kwala leina la gago fa

Jaanong ateresetsa omfolopo kwa tsaleng ya gago

Leina

Aterese

Khoutu

Letlha

37 Mo lefelong le le tsididi

A re bueng

- **Mo pampiritirong ya beke e, re ya go lebelela mafelo a a tsididi thata mo lefatsheng.**
- **Temphereitšhara e e tsididi thata e o setseng o kile wa e utlwa ke efe?**
- **O ithutafatsa jang fa go le tsididi thata?**

A re buiseng

Re rorisa diphenkwini

Dinonyane tse di makatsang tse ka diaparo tse
di dintlenyana di ka nna tsa thekesela mo segaganeng,
Mme fa di fitlha kwa lewatleng la boswakgapetla
Wena bogela fela gore di tsamaela ka bonako jang!
Pina ya tsona e utlwala jaaka selelonyana sa tonki, ga di kgone go fofela kwa godimo,
Mme diphenkwini di kgona sentle fela, mme tlaya ke le bolelele gore ke eng...
Mafofa a tsona a di sireletsa kgatlhanong le metsi, mafura a tsona a ntsha serame,
Diphuka tsa tsona di a phaphasela fa di thuma gonne ga di menege!
Megatla ya tsona e siametse go kgweetsa, di borika ka maoto a tsona oomabedi,
Ka jalo mpolelele jaanong, go tswa mo go tse o di utlwileng... A diphenkwini ga di maitsholo mantle?

Adapted~Robin Bernard

Lokwalodikgang lwa Guardian 16 Seetebosigo 2010

Serame le pula di bolaya diphenkwini tse 600 mo Aforikaborwa

Diphenkwini tsa Seaforika di ka nna 600 di sule mo serameng sa tshoganyetso mo setlhaketlhakeng sa Aforikaborwa. Dinonyane tse di sule mo maemong a bosa a a tsididi e bile a le metsi mo malatsing a mabedi a a fetileng kwa Algoa Bay mo porofenseng ya Kapabotlhaba, go buile ba South African National Parks gompieno. Sebueledi sa South African National Parks se rile "go aga go le tsididi ka Seetebosigo, mme monongwaga re nnile le letsididi le pula. Se se ne sa baka phefo e e tsididi thata. Se se ne sa ama diphenkwini tsa Setlhaketlhake sa Dinonyane." Sebueledi se rile ditsuane di ne di na le dibeke di le mmalwa fela mme di ne di le dinnye di le bokoa thata. "Ga di na mafofa," a tlhalosa. "Di na fela le mafofa a a boleta mme ka bosa jo botsididi diphenkwini di ka nna 600 di ne tsa swa."

Diphenkwini tsa Seaforika ke lotso lo lo nyelelang gonne setšhaba sa tsona se a fokotsega.

Mmoki o dirisa mefuta e e kgethegileng ya mafoko go tlhalosa diphenkwini.

- A re mafofa a diphenkwini "ke diaparo tse dintle". Re bitsa papiso e **tshwantshiso**.
- Morago, a re di lela "jaaka" tonki. Se ke **tshwantshanyo**.
- A re di a thekesela fa di tsamaya mme di a phaphasela fa di thuma. Mafoko a ga a rumisane, mme a duma ka go tshwana. Se re se bitsa **poeletsomodumo** kgotsa **poeletsotumanosi**.

Itirele sekapuo sa tshwantshanyo.

O taboga jaaka .....

O robala jaaka .....

O opela jaaka .....

A O A ITSE? Letsatsi la boditšhatšhaba la Diphenkwini le ka la 26 Lwetse. Le begilwe jaaka letsatsi le le kgethegileng ke mokgatlho wa Aforikaborwa o o tlhokomelang diphenkwini.

A re kwaleng

Fa thoko ga lefoko lengwe le lengwe la a, kwala lefoko le lengwe le le dumang go tshwana le ona.

bonolo		tonki		mafura	

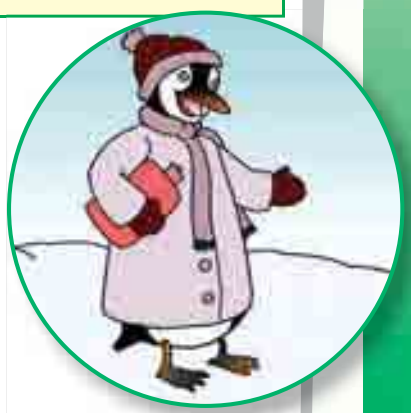

Buisang leboko mme morago le tlotle ka ga dipotso tse di latelang

- Mafofa a diphenkwini a tshwana le diaparo tsa mofuta mang?
- Medumo ya tsona e tshwana le ya eng? Etsisa modumo wa mofuta o.
- Mmoki a re di a "thekesela" fa di tsamaya. Se se kaya eng?
- A o akanya mmoki a rata diphenkwini? Goreng?
- A o akanya gore diphenkwini di ka tshela mo mafelong a a tsididi?
- Diphenkwini di ithutafatsa jang?
- Ke goreng o nagana gore khathunu e e a tshegisa?

Jaanong buisa athikele ya lokwalodikgang mme o arabe dipotso tse.

Ke eng se se bakileng loso lwa diphenkwini?

A re kwaleng

Di sule ka setlha sefe?

Ke eng se se thutafatsang diphenkwini? Ke eng se se omisang diphenkwini (lebelela leboko).

Ditsuane tsa diphenkwini di farologana jang le diphenkwini tse di godileng?

Ditsuane di ne di le bogolo jo bo kana kang?

Ke goreng pula le serame di ne di bolaya diphenkwini jaana?

Ke goreng diphenkwini di kaiwa e le "lotso lo lo nyelelang"?

Teacher

Sign:

Date:

38 Lefelo le le tsididi thata mo lefatsheng

A re buiseng

Lefatshe le na le dikarolo tse ped tse di tsididi thata ngwaga otlhe. Dikarolo tse di kwa "godimo" le kwa "tlase" ga lefatshe. Dikarolo tse re di bitsa Phoulu ya Bokone le Phoulu ya Borwa. Lefatshe le le dikaganyeditseng Phoulu ya Borwa e, e bidiwa Antarctica. Ke yona e leng tsididi thata mo lefatsheng. Antarctica e apesitswe gotlhelele ke aese.

Fa o lebelela tleloubu o tlaa bona gore Antarctica e kwa kae. E fela kwa tlase ga tleloubu. E tsaya fela nngwe-someng ya bogodimo jwa lefatshe mme e apesitswe ke kobo ya aese e e magareng ga dimitara di le 1 500 le 1600 ka bokima. Phoulu ya Borwa e fela mo bogareng jwa Antarctica. Ke karolo e e tsididi thata e bile e tletse diphefo. Ke batho ba le mmalwa fela ba ba nnang koo. Borasaense ba dula teng nako e khutshwane mme ba nna mo dikagong tse di kgethegileng.

Selemo sa kwa Antarctica se magareng ga Diphalane le Mopitlwe. Mo nakong ya selemo ga go fifale. Ka mariga, ke gore go tloga ka Moranang go fitlha ka Lwetse, go diragala se se farologaneng gotlhelele. Go lefifi dikgwedi di le thataro. Nna le wena re ka se ka ra akanyetsa gore go tsididi jang kwa Antarctica, tota le ka nako ya selemo. Palogare ya tempereitšhara ya Ferikgong, selemo se le mo gare, e ka fa tlase ga 0°C ka 28 dikerii Selsiase. (Re e kwala jaana: -28°C.) maemo a boswakgapetla ke 0°C, mme go raya gore 28° e marurururu go feta boswakgapetla!

Aforikaborwa o na le setlhopha sa borasaense ba ba nnang kwa seteišeneng sa dipatlisiso kwa Antarctica ngwaga otlhe. Ka mariga palogare ya tempereitšhara kwa Phoulung ya Borwa e kgona go wela kwa tlase go fitlha -89°C. Borasaense ba tshwanetse go nna mo kagong e e agetsweng go ba thutafatsa mo ditempereitšhareng tseo tse di kwa tlase. Ka mo gare ga kago ba na le khitšhini e e kgethegileng, phaposiborobalo, phaposiboiketlo, le phaposi ya ngaka fa ba ka lwala. A o kgona go ba bona mo ditshwantshong tse?

ANTARCTICA

Mafoko a maswa.

Diphenkwini kwa Antarctica

Diphenkwini tsa kwa Antarctica di feta dinonyane tsotlhe ka bontsi. Ga di kgone go fofa mme di dirisa diphuka tsa tsona tse dikhutshwane jaaka dilo tsa go thuma. Ke dithumi tse di gaisang. Fa di le mo lefatsheng di thekesela di ntse di tlhamaletse kgotsa di pharuma go le gonnye. Diphenkwini di nna di thutafetse jang? Diphenkwini di na le boalo jo bokima jwa mafura go dikologa mmele wa tsona, mme di na le mafofa a mantsi a a fetafetanang. Mafofa le mafura mmogo a koba mowa o o tsididi, phefo le metsi mo mmeleng wa tsona. Go ithutafatsa go feta, diphenkwini di kgotlagana mmogo ka ditlhopha.

Adapted from PIRLS (Sample Passages, Questions and Scoring Guides) Antarctica: *Land of Ice*

A re bueng

- **Athikele e e bua ka ga eng?**
- **Mokwadi o batla go re bolelela ka ga eng?**
- **Ke goreng o akanya gore diphoulu tsa Bokone le tsa Borwa di tsididi jaana?**
- **Lebelela tlhaloso ya mokwadi ya diphenkwini. A tshwana le ditlhaloso tse di mo lebokong le mo athikeleng ya lokwalodikgang ka ga diphenkwini? Di tshwana ka eng? Di farologana ka eng?**

A re kwaleng

Jaanong araba dipotso tse o ikaegile ka se o se buisitseng.

O ka bona Antarctica kwa kae mo tleloubung?

Karolo e e tsididi thata ya Antarctica ke efe?

Akanya ka ga se athikele e se buang ka ga Antarctica. Jaanong naya mabaka a mabedi a gore ke eng batho ba sa rate go ya kwa teng fa gare ga Moranang le Lwetse.

Kwala dilo tse tharo tse di thusang diphenkwini go nna di thutafetse kwa Antarctica.

1

2

3

39 Maaforikaborwa kwa Antarctica

A re bueng

A o ne o itse gore ke Maaforikaborwa a makae a a nnang e bile a bereka kwa Antarctica?
A o ka rata go nna kwa lifelong le le farologanang le mafelo ape?

A re buiseng

Setlhopha sa Aforikaborwa sa kwa Antarctica

Porogeramo ya Bosetšhaba ya Aforikaborwa ya Antarctica (SANAP) e dira dipatlisiso tsa saense e bile e tlhokometse kago ya Aforikaborwa ya Antarctica ngwaga otlhe. Ngwaga le ngwaga go goroga setlhopha kwa Antarctica ka Sedimonthole se se dulang ngwaga otlhe. Mariga otlhe a a lefifi le letsididi, setlhopha se se nna koo se le sosi go fitlha se boela Aforikaborwa ka Tlhakole wa ngwaga o o latelang. Ga go bonolo go nna sebaka se seleele jalo o le kgakala le legae, bogolosegolo mo maemong a a tseneletseng jalo moo go nang le batho ba se kae ba o nnang le bona

Marlon Manko – makheneke wa dikoloi tsa disele

Ke Marlon Manko, mongwe wa bomakheneke ba dikoloi tsa disele wa setlhopha sa SANAE 2010. Antarctica e a gakgamatsa. Go tshela kwa teng go nkamile thata.

Ke ne ke sa tlhaloganye gore batho ba raya jang fa ba ne ba re "lefatshe ga le kitla le tshwana gape". Jaanong ke a tlhaloganya. Go ya kwa Antarctica e nnile tšhono ya botlhokwa mo botshelong jwa me. Molaetsa wa me mo bašweng ke wa gore: motlhala o o tlogelang ga se wa go bontsha batho gore o ya kwa kae, mme ke wa go ikgakolola gore o tswa kwa kae.

Saziso Nginda – moenjeniri wa tsa motlakase

Ke nna Saziso. Ke tswa kwa Zagwityi kwa Butterworth. Ke tsene sekolo se se potlana sa mo gae mme morago ka ya kwa Sekolosegolong sa Kentane (Macibe). Kwa bofelong ke ithutetse Boenjeniri jwa tsa motlakase. Kwa kagong ya kwa Antarctica ke tlhokometse ntsho ya motlakase le metsi. Re tlhoka dilo tse go dira mmereko wa rona le go tshela mo maemong a jalo. Ke rata go bogela difilimi, go reetsa mmino, go buisa le go ja nala. Go tshela mono ke maitemogelo a a humisang botshelo jwa me. Selo se ke se tlhokang thata ke go ya kwa kerekeng ka Latshipi le balelapa la me

Daleen Koch – Rasaense / Moenjeniri

Nna ke Daleen. Ke tswa kwa Bronkhorstspruit mo Gauteng. Ke tsene sekolo kwa Pitoria mme ka ithuta kwa Yunibesithing ya Johanesborogo go nna Moenjeniri wa Motlakase le Diileketeroniki. Fa ke sa dire sepe, ke intsha bodutu ka go bogela difilimi, go thuma, go kodumela, go tshameka hoki, go intsha le go tlotla le ditsala tsa me. Ga o ka ke wa dira dilo tse kwa kampeng ya rona. Mmereko wa me koo ke go lekanyetsa diphetogo tsa lefatshe tsa lephata la dimakenete. Mabapi le tiro e ke dirisa didiriswa tse di bosisi. Ke rata mmereko wa me e bile ke tlotla mo go nna go nna le go bereka fano.

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

A o akanya gore Maaforikaborwa a natefelelwa ke go nna le go bereka kwa Antarctica? Goreng o rialo?

A o ka rata go ya kwa phoulung ya Borwa? Goreng?

Kwala temana e e tletseng ka ga Antarctica o dirisa se o se ithutileng ka ga lefelo le. Bua gore le kwa kae o bo o tlhalose maemo a bosa kgotsa o kwale ka ga diphenkwini tse di tshelang kwa teng. Gape o ka kwala ka ga Maaforikaborwa a a berekang kwa teng.

Teacher

Sign:

Date:

40 Tiriso ya puo

A re kwaleng

A re lebeleleng mafoko a a tlhaolang gape. Re tlaa simolola ka matlhaodi. Gakologelwa gore letlhaodi le tlhaola leina, ka jalo le re bolelela go le gontsi ka ga motho, selo, maikutlo, jalojalo.

Bapisa maina a a latelang le matlhaodi. Morago o tlhophe dipara di le nne mme o kwale polelo ka para nngwe le nngwe.

Maina

phenkwini	letsatsi	segagane	lebolomo	moenjeniri	koloi	buka	thaba seno	loapi

Matlhaodi

tsididi ntle	mogote	lebelo gogela	godimo	bolelo	boluu	botlhale	monate

Jaanong tlaya re lebelele matlhalosi. Letlhalosi le tlhalosa lediri, ka jalo le re bolelela go le gontsi ka ga tiragalo. Bapisa madiri a a latelang le matlhalosi. Morago o tlhophe dipara di le nne mme o kwale polelo ka para nngwe le nngwe.

Madiri

phatsimile	ja	nole	tabogile	tlola	goeletsa	tsamaile	dula	tshega

Matlhalosi

lebelo	ka tlala	kwa godimo	ka iketlo	ka kgalalelo	ka boitumelo	godimo	monate	ka lenyora

Mafoko a maswa

A re kwaleng

Dirisa theibole e e latelang go go thusa go kwala dipolelo di le nne mo kganetsong.

Ga	ke o re ba	rate kgabaganye tshameke ngale ja na bogela wa	segagane. tsela fa roboto e le khibidu. kgwele ya dinao. bonolo. dimonamone tse dintsi. pula mariga. thelebišene letsatsi lengwe le lengwe. segagane mo Aforikaborwa.
O O E Se	**a di** **a e** **a** **a**		

Ga e ne pula mariga.

Jaanong kwala dipolelo tse mo go tsona o dirisang mafoko a a kganetso.

se ka wa	ga ke	ga o a	ga o kitla o	ga o kgone

Lebelela kwa morago mo dipolelong tse o di kwadileng tse di mo kganetsong. Jaanong fetolela dipolelo tseo mo dipotsong mme o simolola ka A.

A pula e a na mariga?

Kwa bokhutlong, tlhopha o bo o sekeletsa lefoko le le nepagetseng mo polelong nngwe le nngwe.

A/Naa dikgomo di ja tlhaga?

Naa/A o kgabaganya tsela fa roboto e le khibidu.

Diphenkwini! Na/A di a fofa kgotsa di a thuma?

A/Naa di tshela mo lewatleng?

Naa/A o rata go tshela kwa Antarctica?

Letlha

41 Tsotlhe di ikaegile ka maemo a bosa

A re bueng

- O rata thata bosa jo bo ntseng jang? Goreng?
- Ke goreng go le botlhokwa mo go rona go itse gore bosa bo ya go nna jang ka moso kgotsa beke e e tlang?
- Balepi ba bosa ba dira eng?
- A o a tle o reetse tsa bolepi jwa bosa? Goreng?
- Maemo a bosa a ntse jang gompieno?
- Tlhalosa gore maemo a bosa a ntse jang mo ditlheng tse di farologaneng kwa o nnang teng.
- A o ka ya kwa lefelong le le mogote kgotsa le le tsididi thata? Naya mabaka a karabo ya gago.

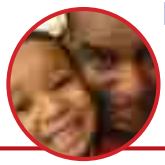

Phefo e phaphaila tirogae ya gago! Taboga o e tshware, ka bonako!

Fa go na le phefo ga re kitla re kgona go tswela kwa ntle go ya go tshwanra ditlhapi

E-e, tlhe! Ke ne ke batla go ya kwa lebopong.

Go tlaa nna dipula tsa dikgadima fale le fale go bapa le lebopo la bophirima.

Go tlaa nna dipula tsa dikgadima fale le fale go bapa le lebopo.

Ke tlaa ya go palama thaba ka moso. Ga ke batle go timela mo dithabeng.

Go tlaa nna bothitho go le letsatsi kwa Polokwane ka bogolo jwa 30°C.

A re ye go thuma kwa letamong!

Go ya go wa semathana mo Drakensburg.

Letsatsi le lengwe gape le le mogote! Go aga ditsela ke tiro e e bokete mo mogoteng o.

Fa semathana se nna sekima thata re tlaa tshwanela go emisa go kgweetsa gonne ga re kitla re kgona go bona.

Go tlaa nna maru le pula mo Gauteng.

Upington e tlaa tswelela go nna mogote thata mme e omile ka tempereitšhara ya bogolo jwa 34°C.

Ke ya go dira eng? Diaparo tsa me ga di ye go oma gompieno.

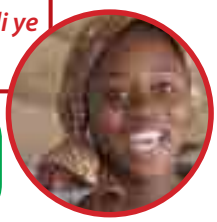

Ga go na bothata, re ka nna ra sekega kgwele ya dinao go fitlha leitinyana mo letsatsing.

Fa pula e ka se ka ya na mo bogaufing, re ya go latlhegelwa ke dijwalo tsotlhe monongwaga.

Go gontle! Ke sa tswa go jwala dipeo tse dintšwa.

Mafoko a maŝwa.

A re bueng

Ke mang yo o itumeletseng tsa maemo a loapi?
Ke mang yo o sa itumelang? Goreng a sa itumela?
O rata bosa jo bo ntseng jang thata?

A re buiseng

Buisa leboko ka ga bosa mme morago o arabe dipotso.

Tswaya wena letsatsi,
Tswaya wena letsatsi,
Ke a go itse, o mogote.
Maabane o dirile gore ke ye go thuma.

Pula, pula, wena o kae?
Ke batla go jwala merogo ya me.
Ditlhare di omile gonne ga o yo
Pula, pula, wena o kwa kae?

Phefo, phefo, phefo!
O phaphaitse diaparo tsa me mo mogaleng.
Phefo, phefo, phefo!

Maabane o phepheutse ntlo ya me wa e diga!
Phefo ga o na mautlwelobotlhoko.

Matlakadibe, matlakadibe,
Fa o gotlhola ka lentswe le legolo la gago
Ke tima seyalemowa sa me
Ke tima thelebišene ya me.

Phatsimo ya letsatsi, pula, matlakadibe le phefo,
Le tla ka dinako dingwe.

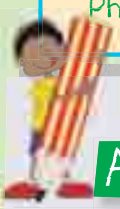

A re kwaleng

Nako nngwe le nngwe fa a bua ka maemo a bosa, o bua ka moo a mo amang ka teng. Naya maemo a mabedi a bosa mme morago o kwale polelo ya mangwe le mangwe mme o bue gore a mo ama jang.

Kwala temana ka ga letsatsi le o neng o sa ipaakanyetsa maemo a bosa. Go fa sekao, gongwe o ne o sa tsaya jeresi fa o ya sekolong, mme ka bonako ga nna maruru thata. Kgotsa gongwe o ne o sa tshola mokgele mme pula ya tshologa.

Teacher
Sign:
Date:

Letlha

42 Re buisa ditšhate tsa maemo a bosa

A re buiseng

Lebelela mmepe wa maemo a bosa mme o feleletse theibole e e fa tlase.

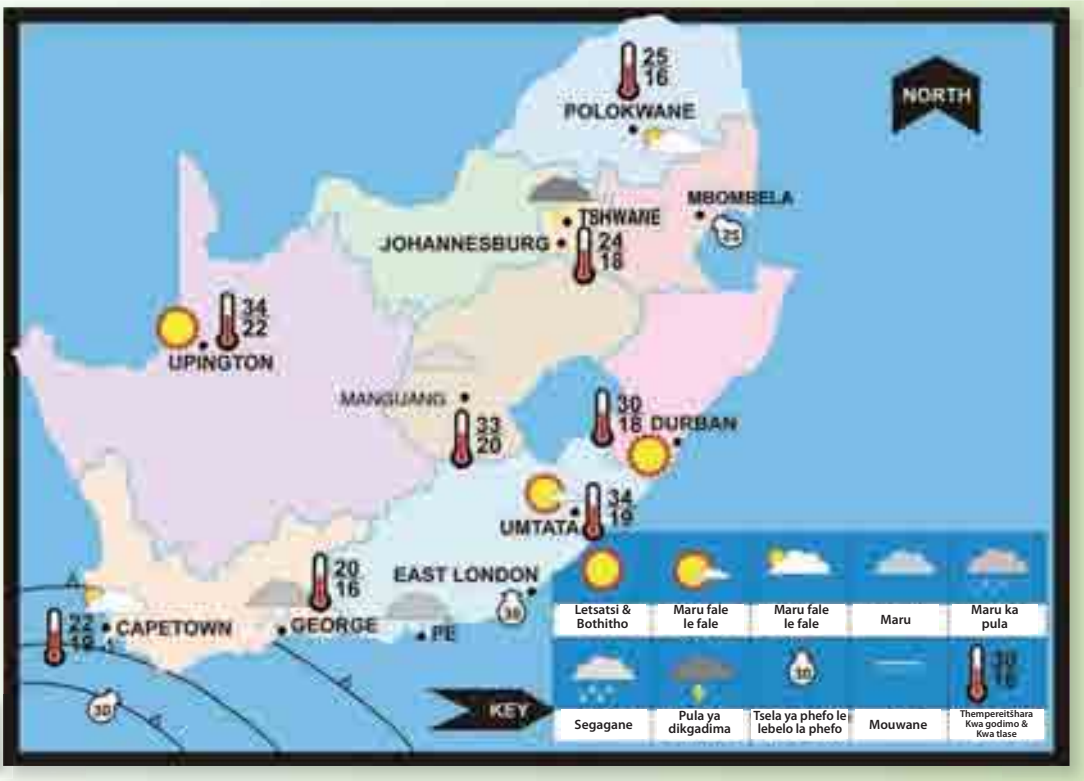

A re kwaleng

Kwala maemo a bosa le ditempereitšhara tsa ditoropokgolo tse di latelang.

Toropokgolo	Bonnye jwa tempereitšhara	Bogolo jwa tempereitšhara	Tlhalosa maemo a bosa
Polokwane			
Johannesburg			
Mangaung			
Durban			
Upington			
Umtata			
George			

Jaanong tlatsa dikarabo tsa dipotso tse.

Ke mafelo afe a a mogote go gaisa mo Aforikaborwa? Naya maina le ditempereitšhara tsa ona

Pula e na mo toropong efe?

Ke toropo efe e e nang le phokelo ya letsididi?

Naya leina la toropo kgotsa toropokgolo e e apesitsweng ke maru.

Tempereitšhara e e kwa godimo thata e kwa kae, yona ke efe?

Tempereitšhara e e kwa tlase thata e kwa kae, yona ke efe?

Lebelo la phefo le tsela ya phefo ya kwa Motsekapa ke dife?

O ka solofela pula ya matlakadibe kwa kae?

Ke toropokgolo efe e e nang le maru fale le fale?

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

Lebelela setshwantsho se se fa tlase. Setshwantsho sa mofuta o se bidiwa kerafo-ya-mela. Ela tlhoko gore mola mongwe le mongwe ke wa mmala o o farologaneng. Mela e e re bolelela eng? O tlaa bona dikarabo kwa tlase ga kerafo.

Motsekapa, Kerafo ya Tlelaemete ya Aforikaborwa (Bogodimo: 42m)

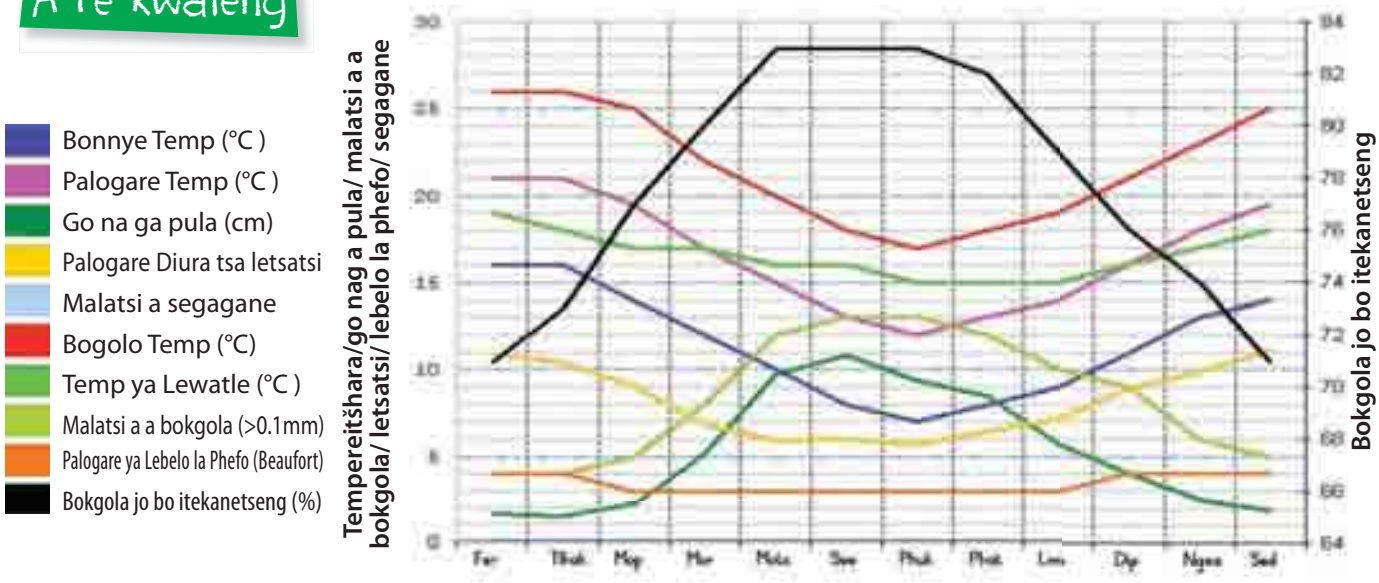

Mo theiboleng, kwala mebala ya mela e e bontshang tse di latelang:

Palogare ya temphereitšhara		Tempereitšhara ya lewatle	
Palogare ya diura tsa letsatsi lengwe le lengwe		Bokgola	
Palogare ya malatsi a segagane		Lebelo la phefo	

Dira le tsala. Lebelela tšhate gape mme o arabe dipotso tse di latelang.

Bonnye jwa tempereitšhara mo bokhutlong jwa Lwetse e ne e le bokae?

Palogare ya diura tsa letsatsi kwa bokhutlong jwa Tlhakole e ne e le bokae?

Bokgola bo ne bo le kwa godimo ka kgwedi mang?

Tempereitšhara ya lewatle e ne e le tsididi thata ka kgwedi mang?

Tempereitšhara e ne e le kwa godimo ka kgwedi mang?

Pula e nele thata ka kgwedi mang?

43 Sekele ya metsi

- **Ke goreng metsi a le botlhokwa mo botshelong?**
- **O akanya gore go ka diragala eng fa re se na metsi?**
- **Re a itse gore re bona metsi go tswa mo puleng, mme se se diragala jang?**

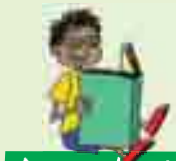

A re buiseng

Botshelo jotlhe mo lefatsheng bo ikaegile ka metsi. Kwa ntle ga mowa o re o hemang, metsi ke selo sa botlhokwa thata sa dilo tsotlhe tse di tshelang. Ntle le ona, ditshedi ga di ka ke tsa tshela. Fa re se na metsi a a lekaneng mo mebeleng ya rona, maswe a mmele a ka se ka a ntshiwa kana a latlhiwa. Se se ka ama dikarolo tse dintsi tsa mebele ya rona mme sa re bakela malwetse.

Re tshwanetse go tlhaloganya sekele ya metsi gore re tlhaloganye kwa metsi a tswang teng. Sekele ya metsi ke mosepele wa metsi o o sa feleng fa gare ga lewatle, lefatshe le mowa.

Setshwantsho se se fa tlase se tlhalosa le go go bontsha gore go diragala eng mo sekeleng ya metsi.

1. **Moafalo**
   Letsatsi le thutafatsa metsi mo dinokeng kgotsa mawatleng mme a fetoge moafalo wa metsi.
2. **Kitlano ya metsi**
   Fa metsi a a moafetseng a a mo moweng a tsidifala, a a kitlana mme a fetoga maru.
3. **Go na ga pula**
   Fa metsi a mantsi a kitlane, mowa ga o kgone go a tshegetsa. Maru a nna bokete mme metsi a tshologela gape mo lefatsheng a le mo sebopengong sa
   - Sefako
   - Segagane
   - Seliti
   - Pula
4. Fa metsi a fitlha mo lefatsheng a tsena mo mmung mme a dirisiwa ke dimela le diphologolo. Gape a ka elelela kwa dinokeng, matsheng le mawatleng, mme sekele e simolole gape.

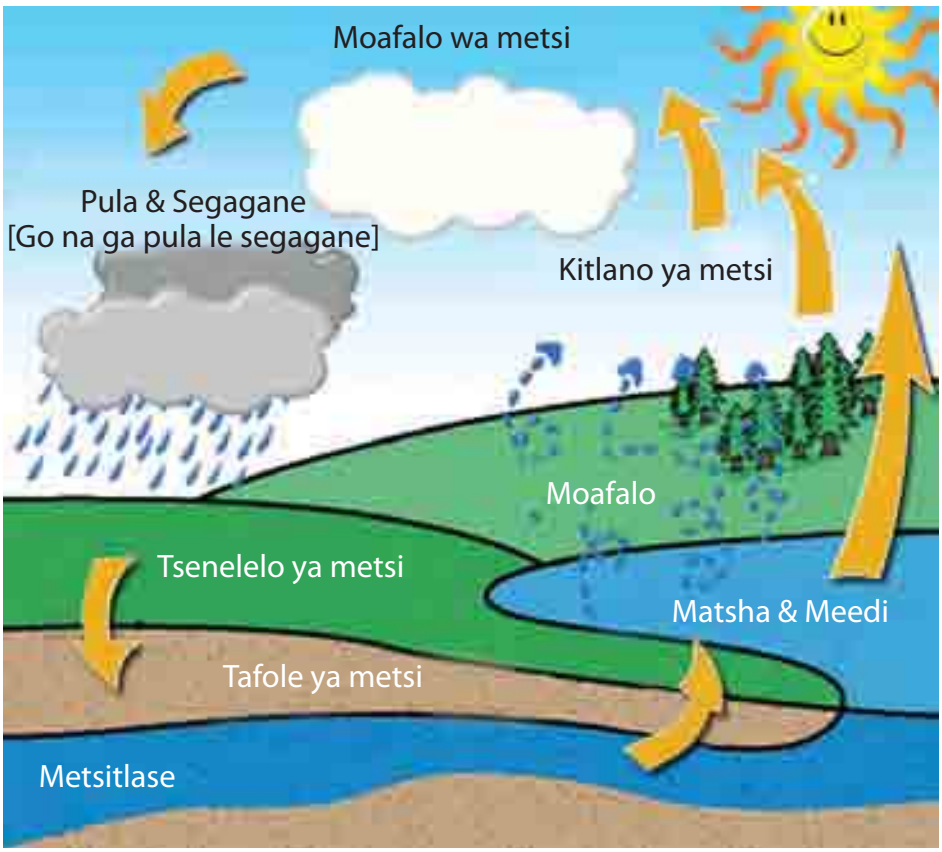

Mafoko a maswa

A re bueng

Lebelela setshwantsho sa sekele ya metsi gape. Tlhalosetsanang ka moo sekele ya metsi e berekang ka teng. Mo tlhalosong ya lona dirisang mafoko a a latelang: **moafalo, kitlano ya metsi, go na ga pula.**

Tlhalosetsanang setshwantsho. Mo tlhalosong ya lona bolelelanang se le akanyang gore se a diragala. Lebelelang marumo ka tlhoafalo. A simolola kae mme a ya kwa kae?

- **Setshwantsho se bontsha sekele (dilo tse di diragalang ka tatelano e e rileng). Leka go bereka gore sekele e e re bontsha eng.**
- **O ka supa mefuta e e farologaneng e le mekae ya metsi mo setshwantshong?**

Jaanong kwala polelo go tlhalosa gore go diragala eng mo setshwantsho sengwe le sengwe sa tse tharo.

A re kwaleng

O tlhalositse ka moo sekele ya metsi e berekang ka teng. Jaanong kwala dikgato tse nne go tlhalosa ka moo tiragalo e nngwe e diragalang ka teng. E ka nna tiragalo ya go bedisa metsi, kgotsa go gama kgomo, kgotsa go thiba phantšhara. Simolola ka setlhogo mme morago o neye ditaelo tse dintle tse nne kgotsa tse tlhano. Morago kopa tsala ya gago gore e buise ditaelo go bona gore a di a tlhaloganyesega.

Ditaelo tsa _____

Teacher

Sign:

Date:

44 Go somarela metsi

A re buiseng

Lebelela phousetara e ya metsi. E thadilwe ke bana ba ba nnang kwa Amerika ba dingwaga tsa lona.

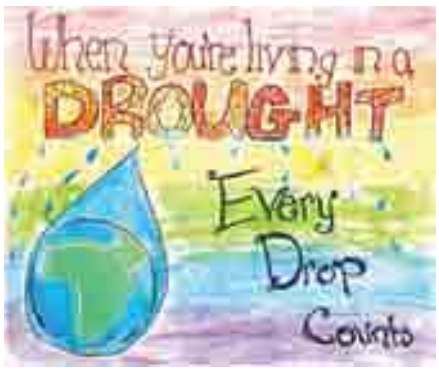

Malia Moore, Mophato 5.

Fa o tshela mo komelelong, lerothodi lengwe le lengwe le botlhokwa.

Eric Wang, Mophato 6.

Metsi a botlhokwa thata. Ntshomarele.

Victoria Ouyang. Mophato 6

Matshelo otlhe a ikaegile ka metsi. Tsweetswee a somarele.

Jaanong dira phousetara ya gago ya metsi. Thala setshwantsho mme o neye mekgwa e mebedi ya go somarela metsi.

O dirisa **-ago** le **-agwe** leng, gape o dirisa ga **'agwe** leng? O dirisa **-ago** le **-agwe** fa o batla go re selo **ke sa** motho. Go fa sekao, "O file **mmaago** / **mmaagwe** dimonamone." O ka nna wa dirisa **'agwe** fa o batla go re "ke ya gagwe". **'agwe** ke **khutshwafatso** ya "ya gagwe": Sekao se sengwe ke "**rakgadi'agwe** go na le go re "rakgadi wa gagwe".

A re kwaleng

Tlatsa ka maemeditota mo polelong nngwe le nngwe ya tse. O se ka wa lebala go dirisa tlhakakgolo mo tshimologong ya polelo.

Nna	me	_____ ke somarela metsi mo ntlong ya _____.
rona	re	_____ na le mosima wa metsi kwa ntlong ya _____.
gago	o	A _____ na le buka ya _____ ?
o	gagwe	_____ na le buka ya _____ mme ga a na pene.
me	ke	_____ tlogetse buka ya _____ kwa gae.
yona	e	_____ nkgobaditse ka mogatla wa _____ fa e wa.
ke	me	_____ buka ya _____.
bona	ba	_____ isitse koloi kwa karatšheng. Baesekele ele ke ya _____.

A re kwaleng

Tlatsa ka 'agwe kgotsa - ago go feleletsa dipolelo tse.

Mma_____ a re go botlhokwa go go somarela metsi.
Katse e latswitse matsogo a ga _____.
A o tsamaya le bana ba ga_____ ?
Mosimane o tsere mae a ga _____ mo sekotlolong se se fepelang ntšwa ya ga _____ .
Tshingwana ya ga_____ e ka nna tala fa pula e ka na.
Ke ya go bereka mo tshingwaneng ya ga _____ .

Jaanong bona gore a o ka tlatsa mafoko a a nepagetseng mo dipolelong tse di fa tlase. Dirisa mafoko a a mo lebokosong.

ka	ka fa tlase	kwa	kwa ntle	mo

Ben o ya sekolong _____ bese.

Re ya _____ sekolong go tloga _____ Mosupologo go fitlha _____ Labotlhano.

O tshamekele bolo eo _____ e seng mo ntlong.

O dutse _____ setulong mme abutiagwe o buisa buka _____ ga setlhare.

45 Batho le mafelo

- **Lebelela ditshwantsho tse pedi tse mme o bue ka ga se se mo setshwantshong sa ntlha mme se se yo mo setshwantshong sa bobedi.**
- **Melemo ya go tshela mo metsemagaeng ke efe?**
- **Melemo ya go tshela mo metsesetoropong ke efe?**
- **Melemo ya go tshela mo go lengwe la mafelo a ke efe?**
- **Batho ba mafelo a ba bereka mebereko ya mofuta mang?**

Metsemagae

Metsesetoropo

A re buiseng

Ke Khetiwe. Ke na le dingwaga di le 12. Ke nna le mmangwane kwa Mabopane mo Gauteng. Mme le rre ba bereka kwa Durban, mme abuti o bereka mo madirelong a kwa East London. Ke tsamaya thata fa ke etela balelapa la me mo malatsing a boikhutso. Ke nna mo Gauteng fa ke ya sekolong.

Ke lesego gonne ke kgona go bua dipuo tse dintsi. Ke bua Setswana kwa sekolong, mme ke bua Sezulu le mmangwane le mme. Rre o bua Sethosa. O goletse kwa Bizana mo Kapabotlhaba. Fa ke ya mabenkeleng kwa Tshwane ke bua Seaforikanse, fa ke etela bontsalake kwa Johaneseborogo ke bua Seesimane. Kwa gae, fa ke tshameka le ditsala tsa me, re fetolafetola dipuo ka dinako tse dintsi. Ke na le ditsala tse tlhano tse di siameng. Di bua Setsonga, Sepedi, Sesotho, Setswana le Seesimane. Re na le bagisani ba ba buang Seforentšhe. Ba tswa kwa Democratic Republic of Congo. Ka jalo, ke ithuta go bua Seforentšhe. Ke lesego tota gonne ke kgona go tlhaloganya bontsi jwa dipuo tsa Aforikaborwa.

Ke Bongani. Ke gaufi le go nna 13. Ke nna mo motseng gaufi le Eshowe mo KwaZulu-Natal. Ke nna le balelapa la me, batsadi le bonkoko. Re nna mo magaeng mme re na le dikgomo le dinku. Kwa gae le kwa sekolong ke bua Sezulu. Kwa sekolong re ithuta Seesimane mme ga ke na nako ya go bua Seesimane. Ke tlhaloganya Seswatsi le Sethosa gonne di ratile go tshwana le Sezulu. Batho botlhe ba kwa ke nnang teng ba bua Sezulu. Ga ke ke ke utlwa dipuo tse dingwe tsa Aforikaborwa. Ngwaga o o fetileng ke ne ka tsamaya le setlhopha sa sekolo sa kgwele ya dinao. Re ne ra ya go tshameka kwa Gauteng. Rotlhe re ne re bua Seesimane gonne go ne go se ope mo setlhopheng sa rona

Mafoko a maswa

yo o neng a kgona go bua Sepedi.
Re itumelela go nna mo metsemagaeng a rona, le fa botshelo bo le bokete gonne go se na motlakase. Mo mekgorong ya rona ga re na metsi, ka jalo re ga metsi kwa nokeng mme re na le matlwanaboithusetso a mesima. Le fa ke itumelela go nna le balelapa la me mo motselegaeng, ke ya go iphitlhela ke ile kwa toropong. Abuti o ile go batla mmereko kwa toropong.

Ke Belinda. Ke ya go nna 13 ka Sedimonthole. Ke nna mo Durban. Ke tsena sekolo le bana ba ba buang Sezulu le Seesimane. Ke kgona go bua Sezulu. Ke rata go bua Sezulu fa ke kgona. Fa ke bua le ditsala tsa me re tlhakanya Sezulu le Seesimane. Go na le bana bangwe mo sekolong sa rona ba ba tswang kwa mafatsheng a mangwe, mme botlhe ba bua Seesimane. Ke nna le mme le nkoko. Ke na le nnake wa mosimane. O mo Mophatong wa 3. Nako nngwe re bua Seaforikanse fa re etetse rraarona. O nna kwa Motsekapa.

A re direng

Batla mo bathong ba batlhano gore ke dipuo dife tse ba di buang mo maemong a a farologaneng

	Kwala maina a bona mo diphatlheng tse mme morago o bue gore ke dipuo dife tse ba di dirisang.			
Kwa gae				
Mo tlelaseng				
Mo lebaleng la metshameko				
Le ditsala				
Kwa mabenkeleng				
Mo boagisaning				

Jaanong kwala dipolelo tse tlhano o bapise kwa Khetiwe le Bongani ba nnang teng. Dirisa mafoko a a mo kholomong e e ka fa molemeng go go thusa.

	Kwa Khetiwe a nnang teng	Kwa Bongani a nnang teng
Mabenkele		
Ditsela		
Dipalangwa		
Mmereko		
Dipuo		

Teacher
Sign:
Date:

Letlha

46 Dipuo tsa rona tsotlhe

A re bueng

- **Ke goreng batho ba mo ditoropong ba tshwanetse go bua dipuo tse dintsi go na le batho ba mo magaeng?**
- **A o rata go ithuta puo e nngwe? Ke puo efe?**

A re buiseng

Lebelela tšhate mme o arabe dipotso tse di latelang.

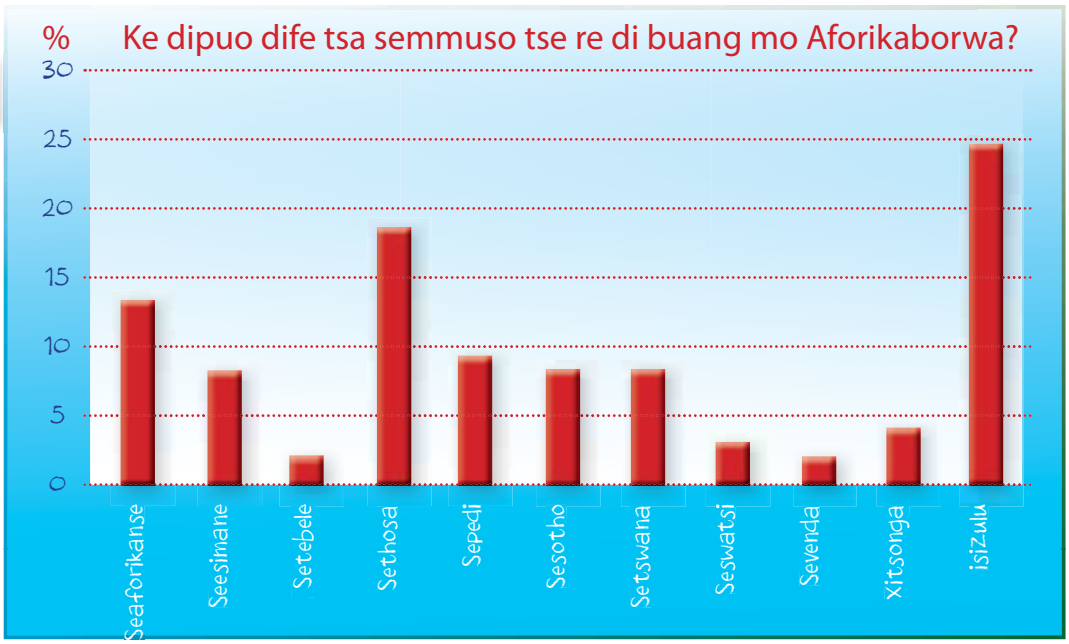

A re kwaleng

Ke puo efe e batho ba bantsi ba e buang mo Aforikaborwa?	
Ke puo efe e e buiwang ke batho ba ba mmalwa thata?	
Go ya ka tšhate e, a go na le dipuo tse di buiwang ke palo e e lekanang ya batho? Ke dife?	
Puogae ya gago ke eng?	
Ke diperesente tse kae tsa Maaforikaborwa tse di buang puogae ya gago?	

A re direng

Lebelela tšhate e e latelang. Mofuta o wa tšhate o bidiwa phaetšhate. E bontsha gore Maaforikaborwa a banna le a basadi ba bakae.

Tšhate e e bontsha gore basadi ba feta banna mo Aforikaborwa.

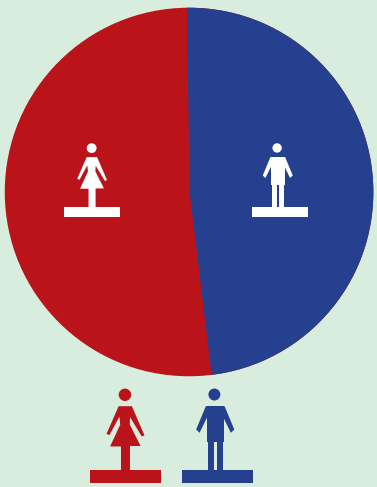

Jaanong lebelela mmepe o mme o bone gore batho ba nna kwa kae mo Aforikaborwa.

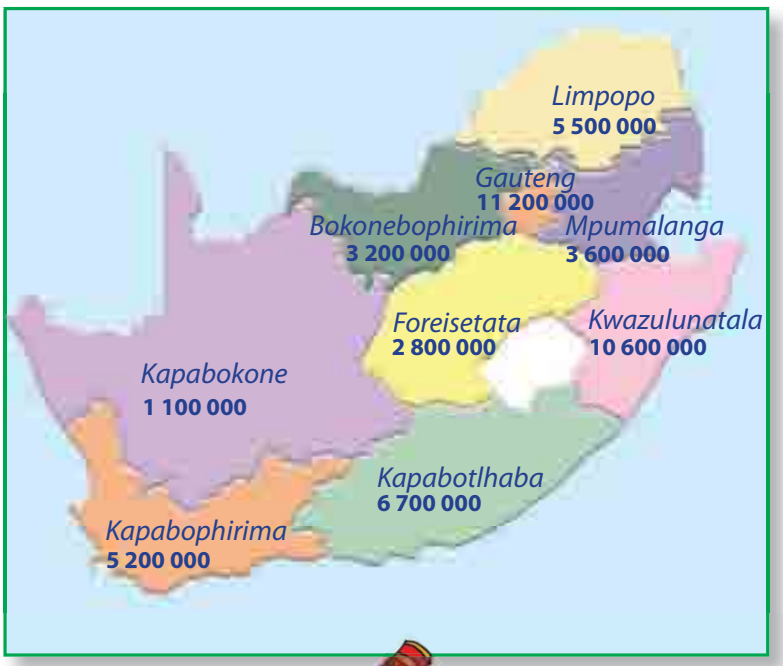

Araba dipotso tse morago ga go ithuta mmepe.

Ke porofense efe e e nang le batho ba bantsi?	
Ke porofense efe e batho ba yona ba leng mmalwa thata?	
Ke diporofense dife tse pedi tse di nang le palo e e lekanang ya batho?	
O nna mo porofenseng efe?	

47 Toropo kgotsa motse?

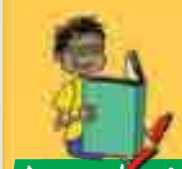

- **O tsaletswe kwa kae – mo motseng, polaseng, toropong kgotsa toropokgolong?**
- **Ke eng se o tlaa se tlhokang fa o ka fuduga mo lefelong le o nnang mo go lona jaanong?**
- **O rata go ka tshela kwa kae – mo toropokgolong kgotsa mo motseng? Goreng o rialo?**

A re buiseng

Peba ya motseselegae le peba ya motsesetoropo

Mathilda Peba o tshela mo polaseng e nnyane le mmaagwe, kgakalakala le toropokgolo. Ba tshela ka boitumelo koo gonne go bonolo go bona dijo mo polaseng. Ba na le ntlwana e e phepa mo mosimeng ka fa tlase ga leobo la tshingwana. Mathilda Peba le mmaagwe gantsi ba na le dijo tse dintsi tsa go ja gonne rapolasa gantsi o ba romelela dithoro le mmidi fa a bereka.

Letsatsi lengwe Mathilda o ne a utlwela gore ntsalae, e leng, Missy, peba ya kwa toropong, o tlile go mo etela. Mathilda Peba le mmaagwe ba ne ba itumetse thata ka ntlha ya ketelo e. Ba apeela ntsalae dijo tse di monate thata. Ba kgobokanya mmidi ba bo ba bona le tšhisi e kgologolo e rapolasa a neng a e latlhile. "A dijo tse di monate," ga akanya Mathilda Peba. "Dijo tse di ka tshwanela mohumagatsana."

Mathilda o ne a amogela ntsalae ka diatla tsoopedi mme a mo tsholela mmidi le tšhisi, mme Missy a goga nko a re: "Ga ke tlhaloganye, Ntsala Mathilda, gore ke eng o ja dijo tse di sa reng sepe jaana. Tlaya le nna wena ke tle ke go bontshe ka moo o tshwanetseng go tshela ka teng. Fa o ka nna beke e le nngwe fela kwa toropong, o ka bo wa ipotsa gore go tlile jang gore o tle go nna mono."

Dipeba tse pedi tsa tswa tsa ya kwa toropong. Tsa fologa mo tekesing kwa rankeng ya ditekesi. "Bona!" ga bua Missy. "Sele ke bodulo jwa *Happy Hamburger* mme fale ke tikatikwe ya mabenkele." Go ne go le modumo e bile go tletse batho. Mathilda o ne a tshogile dikoloi tse dikgolo le leratla la toropo. Kwa bofelong, ba goroga kwa legaeng la ga Missy mo toropokgolong. "O tshwanetse o bo o bolailwe ke lenyora," ga bua Missy. "A re bone sengwe sa go ja." A tsaya Mathilda Peba a mo tsenya mo phaposiboiketlong e ntle thata.

Kwa teng ba fitlhela masalela a dijo tse di monate tsa maitseboa mme ka bonako dipeba tsoopedi ke fa di ja jeli, dikuku le dimonamone gammogo le ditšhokolete. Ka bonako ba utlwa modumo wa mmiiao, mmiiaao! "Ke eng seo?" ga botsa Mathilda Peba.

"Ooo, ke nngwe ya dikatse tsa ntlo e," ga araba Missy.

"Yona fela!" ga botsa Mathilda. "Nna ga ke rate mmino oo fa ke ja dilalelo."

Ka nako eo katse, ka re mokaloba wa katse e e tshwerweng ke tlala ya tlolela Mathilda Peba. O ne a tshoga a bo a tetesela. O ne a kgona go ithifola go tswa mo maroong a a bokete a katse, mme a simolola go

Mafoko a maswa

tshaba. A se ka a ema. "Tsamaya sentle, Missy," a goeletsa a ntse a tshabela mo mmileng.

"Ke tlaa mpa ke ijele mmidi le dithoro botshelo jwa me jotlhe. Go a itumedisa ka ke bolokesegile... ke itshelela ntle le letshogo!" a hemela kwa godimo. A tshabela kwa motseng wa gaabo. A tshabela kwa ntlong ya gagwe. Fa a tlolela mo mosimeng ka fa tlase ga leobo la tshingwana, a ipolelela gore, "Gaabomotho go thebephatshwa. Motho ga a ke a feta kwa gaabo a re go tlala kgotsa go a nyatsega!"

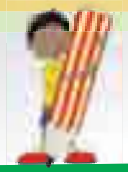

A re kwaleng

Kwala temana ka ga mofuta wa botshelo jo bo tshelwang ke peba nngwe le nngwe. Tlhalosa gore di tshela jang le gore di ja eng. Re go simololetse temana nngwe le nngwe.

Mathilda, peba ya motseselegae, e tshela mo mosimeng wa dipeba mo polaseng.

Missy, peba ya motsesetoropo, e tshela mo ntlong e kgolo mo gare ga toropokgolo e e tlhanaselang.

A re buiseng

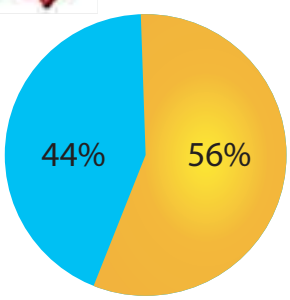

Tshate e ke ya mofuta mang?

Ke mebala efe e e dirisiwang go bontsha dipalo tsa metseselegae le metsesetoropo?

Lebelela tshate e mme o bue gore ke diperesente di le kae (%) tsa Maaforikaborwa tse di nnang mo metseselegaeng le mo metsesetoropong.

A o akanya gore dipalo tse di tlaa fetoga? Ke goreng o akanya jalo?

Teacher
Sign:
Date:

Letlha

48 Tirso ya puo Ditoropo le magae

A re kwaleng

Tlatsa ka le fa kgotsa mme go kopanya dipolelo tse. Morago o tlhalosetse tsala ya gago ka moo dipolelo tse pedi di farologanang ka bokao ka teng.

Ke rata go ya go tshela kwa motsesetoropong _____ ke sa rate modumo wa mo toropong.

Ke rata go tshela kwa motsesetoropong _____ ga ke rate modumo wa mo toropong.

Jaanong ipaakanyetse go kwala ditemana di le nne kgotsa tlhano ka ga gore o rata go nna mo metsemagaeng kgotsa mo metsesetoropong. Tlatsa mabaka a tlhopho ya gago mo mmapeng wa segokgo.

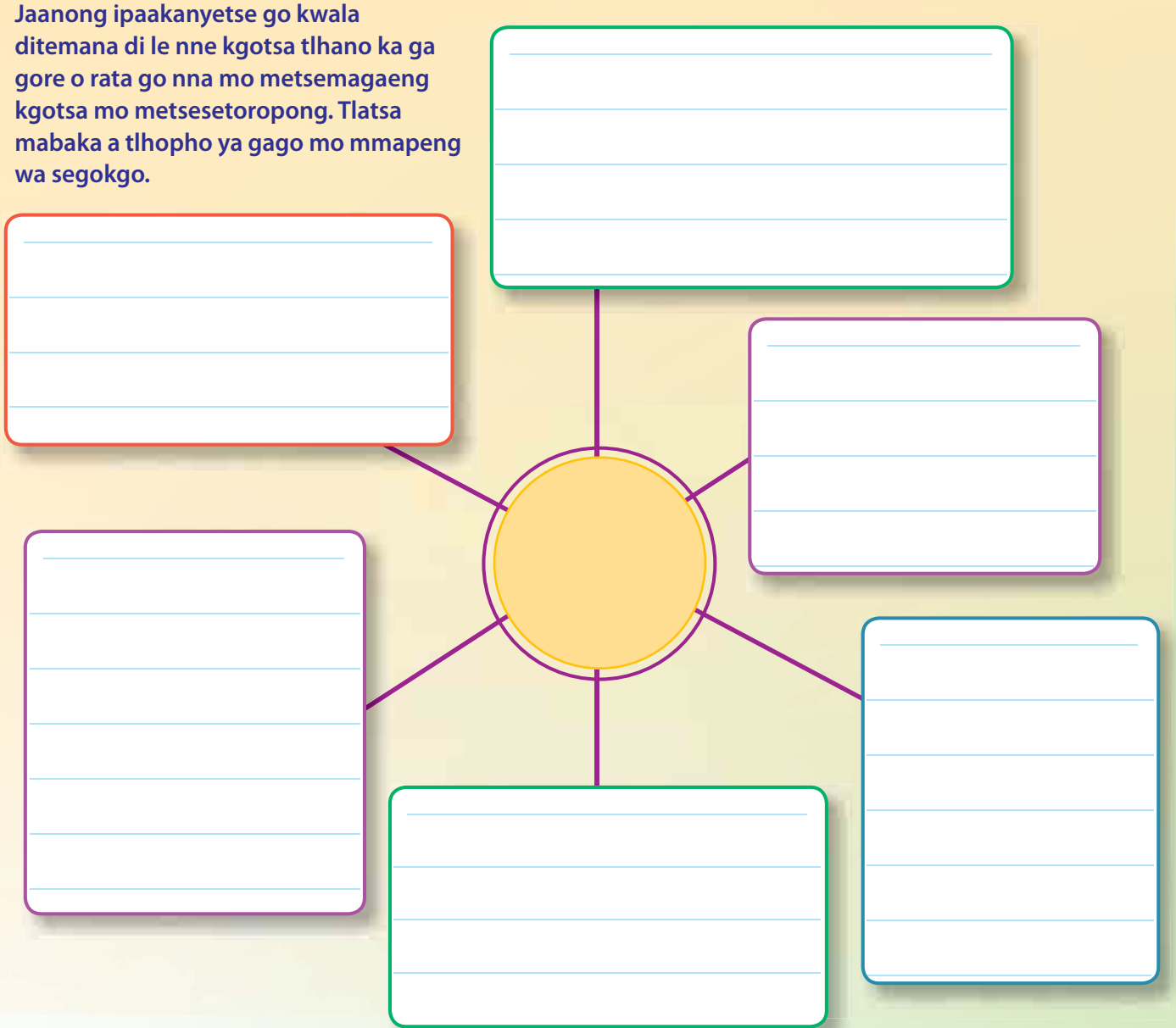

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

Jaanong dirisa mmapa wa segokgo go go thusa go kwala ditemana tsa gago ka ga kwa o ratang go tshela kana go nna teng. Nomora maoto a mmapa wa segokgo mme o a dirise go kwala ditemana tse di tlhabosang o dirisa polelokgolo ya setlhogo le dipolelo tse dingwe tse di tshegetsang kgang ya gago.

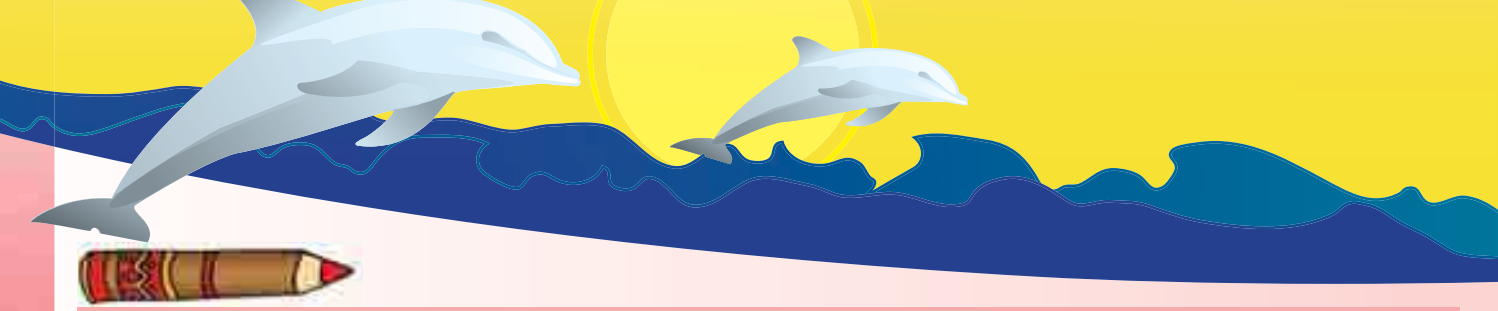

4

49 Bosigo jo ke se kitlang ke bo lebala

A re bueng

- **A o setse o kile wa nna le toro e e tshosang?**
- **O lorile eng?**
- **A o setse o kile wa lora ka ga buka e o neng o e buisa?**

Bosigo jo ke se kitlang ke bo lebala

Bosigo bongwe Lindiwe o ne a robala mo bolaong mme a buisa ka ga dikwena mo makasining o a o ratang, "National Animal Magazine". Pele a ya go robala o ne a baya makasini mo rakeng ya dibuka, fela kwa ntle ga lebati la phaposibotlhapelo. Moragonyana bona bosigo boo, fa a ya kwa phaposibotlhapelong, a utlwa modumo wa go kgwa mowa o tswa mo rakeng ya dibuka. O ne a robetsenyana ka jalo a se ka a o ela tlhoko thata. Mme ngatana ya makwalodikgang le dimakasini tse di mo rakeng ya simolola go sutasuta. Ngatana ya kgokologa mme ka bonako makwalodikgang le dimakasini tsa gasagana gotlhe fa fatshe, mme go kgwa mowa ga utlwala thata.

Lindiwe o ne a se ka a dumela se a se bonang: kwena e e neng e gona e bile e gotlhanya meno e ne ya tswela kwa ntle go tswa ka fa tlase ga raka ya dibuka. O ne a gatsela ka yona nako eo. A bogela kwena e gagaba e bile e lebelela phaposi e iketlile. E ne e bonala e kete e sa tswa go tswa mo metsing. Mmele wa yona otlhe o ne o tshologa metsi mme ya tlogela bophadiphadi jwa metsi mo folurung. Kwena e ne ya dira modumo wa go kgwa mowa mme ya thikitha tlhogo ya yona le go thimotsa mogatla kwa pele le kwa morago. Ya bula molomo wa yona, mme Lindiwe a metsa ka thata fa a bona meno a yona a maleele.

"National Animal Magazine" o ne o tlogetswe mo folurung gaufi le kwena. Sengwe ka ga ona se ne se sa siama. Lindiwe a o simolola, mme morago a bona gore setshwantsho se se ka kwa morago se ne se farologana. Go na le go nna le kwena mo lebopong la noka, jaanong go ne go na le lebopo la noka! A tsaya makasini. Ka yona nako eo kwena ya thimotsa mogatla wa yona thata gore o bo o thube kgamelo ya mabolomo ya mmaagwe mme ya tshetsherebana gotlhe. Lindiwe o ne a tshabela kwa phaposiborobalong ya gagwe mme a otlaganya lebati. A dula mo godimo ga bolao jwa gagwe, a ikutlwa a bolokesegile.

"Gongwe mokgwa o montle wa go e koba ke go e naya sengwe gore e je," a akanya. A lebelela "National Animal Magazine" mme a bua a le esi, "Fa e le gore kwena e kgona go gagabela go tswa mo setshwantshong go raya gore diphologolo tse

Mafoko a maswa.

dingwe di ka kgona." A phutholola mme a bona setshwantsho sa difolaminko di le mmalwa. "Di ka nna dijo tse dintle tsa kwena," a akanya. Go thubagana go go tshosang ga dira gore a tlole, mme a bona bofelo jwa mogatla wa kwena fa e sutlha mo lebating le le phunyegileng. A kgarameletsa setshwantsho sa difolaminko mo phatlheng e e mo lebating go bontsha kwena dijo tsa yona.

Ka bonako ga tla ditosene tsa difolaminko di ntse di relela mo folurung di phutholotse diphuka jaaka di leka go ema ka kwa ntle ga lebati. Morago folaminko ya felela mo leganong la kwena mme morago ya nna e nngwe, e nngwe, e nngwe le e nngwe. E rile fale e lapile, ya nna fa fatshe mme ya tswala matlho ya palelwa ke go suta.

Lindiwe a bula lebati ka tidimalo mme a baya makasini fa pele ga nko ya kwena. "Tsweetswee," a e sebela mo tsebeng, "tsweetswee boela kwa gaeno." A boela mo phaposing mme a lebelela ka phatlha e e mo lebating. Kwena le difolaminko tsa timatimelela mo makasining. Mo mosong batsadi ba gagwe ba ne ba batla go itse gore go tlile jang gore foluru e nne metsi, gore go tlile jang gore lebati le phunyege le gore go tlile jang gore kgamelo ya mmaagwe ya mabolomo e e rategang e thubege. Lindiwe o ne a sa itse gore o tlaa reng.

Story adapted from "An unbelievable night" by F Hohler, as included in the PIRLS Sample passages, questions and scoring guides

A re direng

Dipolelo tse di bua ka ga se se diragetseng mo setoring sa ga Lindiwe. Ga di a rulagana sentle. Di nomore gore di rulagane ka nepagalo. Re nomorile di le mmalwa go go thusa.

	Morago o ne a ya kwa phaposibotlhapelong.
	O ne a bona kwena e kgwa mowa mme e tsokotsa tlhogo le mogatla wa yona.
2	O ne a ya go robala.
	O ne a inotleleala mo phaposiborobalong.
	O ne a bona setshwantsho sa difolaminko.
	Kwena e ne ya ja difolaminko.
9	Kwena e ne ya ya go robala.
	Difolaminko di ne tsa tlolela ka kwa ntle ga setshwantsho.
1	Lindiwe o ne a buisa, makasini wa "National Animal Magazine" mme a o baya mo godimo ga raka ya dibuka.

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

50 Utlwa gape ka ga dikwena

A re kwaleng

Buisa setori gape, "Bosigo jo ke se kitlang ke bo lebala", mme morago o arabe dipotso tse.

Ke saene efe ya ntlha e e bontshitseng gore go ne go diragala sengwe se se sa tlwaelegang?

a)	Ngatana ya makwalodikgang e ne ya simolola go sutasuta.
b)	Lindiwe o ne a bona gore setshwantsho se se neng se le mo godimo ga sephuthelo sa makasini se ne se se na sepe.
c)	Lebati la phaposi ya gagwe le ne le thubegile
d)	Lindiwe o ne a utlwa modumo wa go kgwa mowa.

Kwena e ne e tswa kwa kae?

a)	Phaposibotlhapelong
b)	Sephuthelo sa makasini
c)	Ka fa tlase ga bolao
d)	Kwa nokeng e e gaufi

Ke mafoko afe a a re bolelelang gore Lindiwe o ne a tshogile?

a)	A gatsela ka yona nako eo
b)	A se ka a dumela matlho a gagwe
c)	A bo a re huu!
d)	A utlwa go kgwa ga mowa

Ke goreng Lindiwe a ne a akanya gore kwena e ya go tlhasela?

a)	E ne ya ntsha meno.
b)	E ne ya kgwa mowa o mogolo.
c)	E ne ya simolola go gona le go gotlhanya meno.
d)	E ne ya thimoletsa mogatla kwa pele le kwa morago.

Lebati la phaposiborobalo le thubegile jang?

a)	Mogatla wa kwena o ne wa le thula mme ya tsena mo go lona.
b)	Kgamelo ya mmaagwe ya mabolomo e ne ya thubagana mo lebating.
c)	Melomo ya difolaminko e ne ya thula lebati.
d)	Lindiwe o ne a otlaganya lebati thata mme la thubega.

Mafoko a maswa.

Ke goreng Lindiwe a ne a bitsa difolaminko go tswa mo makasine?

Bolela mekgwa e mebedi e makasine o thusitseng Lindiwe ka yona.

A o akanya gore setori sa kwena e ne e le karolo ya toro ya ga Lindiwe?
Naya lebaka la go bontsha gore e ne e le toro.

Jaanong naya lebaka la gore e ne e se toro.

Kwa bokhutlong jwa setori o ne a ikutlwa jang ka ga difolaminko?

a)	A itumetse
b)	A le molato
c)	A le kelotlhoko
d)	A tenegile

51 Letsatsi le le latelang

A re etsiseng

- **Dira ketsiso e mo go yona o bontshang Lindiwe a tlotlela batsadi ba gagwe gore go diragetse eng.**
- **A o dumela gore batsadi ba gagwe ba tlaa mo dumela?**
- **Bontsha ka moo Lindiwe a dirang ka teng gore batsadi ba dumele se a se buang le ka moo metsi a tshologetseng fa fatshe ka teng. Gape, o bontshe ka moo nkgo ya mmaagwe ya mabolomo e neng ya thubega ka teng le ka moo lebati la phaposiborobalo ya gagwe le ntshitsweng mosima ka teng. Tlhamela ketsiso ya gago bokhutlo.**

A re kwaleng

Lebelela setori gape. Tlhoma matlho mo moanelweng yo, Lindiwe. Akanya ka ga dilo tsotlhe tse a di dirileng go itshireletsa kgatlhanong le kwena. Tsenya matlhaodi a le mmalwa go tlhalosa semelo sa gagwe. Fa o sena go dira jaana, kwala gore wena o akanya e le motho yo o ntseng jang (semelo).

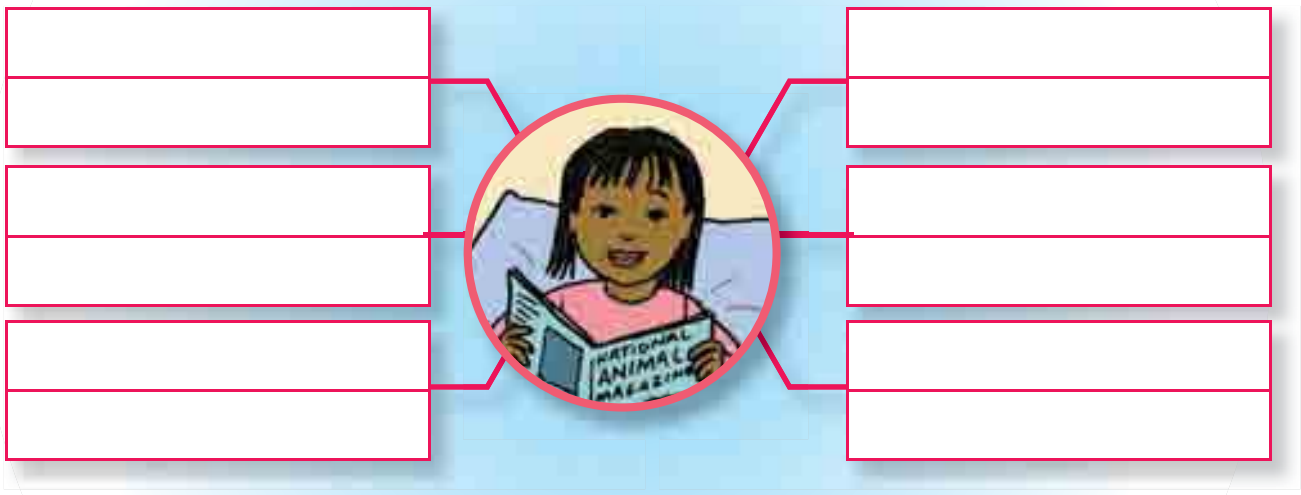

Jaanong dirisa matlhaodi go kwala setshwantshonyana sa ga Lindiwe.

Mafoko a maswa.

A re kwaleng

Rulaganya go kwala tlhaloso ya toro kgotsa toro e e tshosang e o e lorileng. Dirisa mmapa wa segokgo go rulaganya polane ya gago.

Setlhogo sa gago ke: **"Maabane ke lorile ..."** . tsenya dikakanyokgolo tsa gago mo mmapeng wa segokgo. Bua gore o dirile eng pele o ya go robala, go diragetse eng mo torong ya gago le gore e fedile jang. Bua gore o ne wa ikutlwa jang mo torong ya gago. A o ne o tshogile kgotsa nnyaya?
Morago ga go dira jaana, o tshwanetse go kwala ditemana di le 3 kgotsa 4 ka ga toro ya gago. Kwala tlhaloso mo pampiring ya gago ya ipaakanyetso. Kopa tsala ya gago gore a bone gore a ga e na diphoso. Ka moso o tlaa kopololela tiro ya gago, mo papetlanatirong e e latelang, sentle.

Ke dirile eng pele ke robala

Fe ke ne ke tsoga

Bosigo jwa maabane ke lorile ...

Ka moo toro e simolotseng ka teng

Ka moo toro e fedileng ka teng

Ka moo ke neng ke ikutlwa ka teng fa toro e ntse e tsweletse

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

52 Go kwala setori (kgang)sa me

Kwalololela maiteko a tlhamo ya gago mo phatlheng e e filweng.

Maabane bosigo ke lorile

Mafoko a maŝwa.

53 Ka moo segokgo se nnileng le maoto a masesane ka teng.

Gompieno re ya go buisa kgang ya segokgo sa mogaka sa Aforika se se bidiwang Anansi.

A re buiseng

Letsatsi lengwe, a ema kwa ntlong ya ga Rabiti. Rabiti e ne e le tsala ya gagwe ya botlhokwa.

"Go na le dilo tse ditala mo pitseng ya gago," ga goeletsa Anansi a itumetse. Anansi o ne a rata dilo tse ditala.

"Ga di ise di butswe," ga bua Rabiti. "mme di tlaa butswa mo nakong e e sa fediseng pelo. Dula o tle o je le nna."

"Ke rata go dula Rabiti, mme ke na le sengwe se ke tshwanetseng go se dira," Anansi a bua a itlhaganetse. O ne a nagana gore fa a ne a ka emanyana kwa ntlong ya ga Rabiti, Rabiti a ka mo fa meberekonyana e a ka e dirang. O ne a sa batle go feletsa a tlhatswa dijana.

"A ke go bolelele sengwe," ga bua Anansi. "Ke ya go dikolosa bobi. Ke tlaa thateletsa ntlha e nngwe mo leotong la me mme e nngwe mo pitseng ya gago. Fa dilo tse ditala di budule, wena o goge bobi mme ke tlaa tla ke tabogile!"

Rabiti o ne akanya gore e ne e le kakanyo e ntle. Mme ba dira jalo.

"Ke nkgelela dinawa," Anansi a nkgelela ka boitumelo fa a tsamaya mo phaposing. "Dinawa tse di monate, di apeilwe mo pitseng."

"Tlaya o je dinawa le rona," ga lela dikgabo. "Di setse di budule."

"Ke rata go ka tla, Ntate Kgabo," ga bua Anansi. Gape a tlhagisa gore o ya go dikolosa bobi, ntlha e nngwe e thateleditswe mo leotong fa e nngwe e bofeletswe mo pitseng e kgolo ya dinawa. Ntate Kgabo a akanya gore ke kakanyo e ntle eo. Bana botlhe ba gagwe le bona ba akanya jalo. Mme ga diragala jalo.

"Ke nkgelela dipotata," Anansi a nkgelela ka boitumelo a ntse a tsamayatsamaya. "Dipotata le tswina. Go monate jang!"

"Anansi," ga goeletsa tsala ya gagwe Kolobe. "Pitsa ya me e tletse dipotata le tswina! Tlaya o kgaogane dijo tsa me le nna."

"Ke a rata," ga bua Anansi. Gapegape a tlhagisa gore a dikolose bobi, ka ntlhana e nngwe e thateleditswe mo leotong la gagwe, mme e nngwe e bofeletswe mo pitseng ya dipotata.

Tsala ya gagwe Kolobe ya akanya gore ke kakanyo e ntle thata. Mme

Mafoko a mašwa.

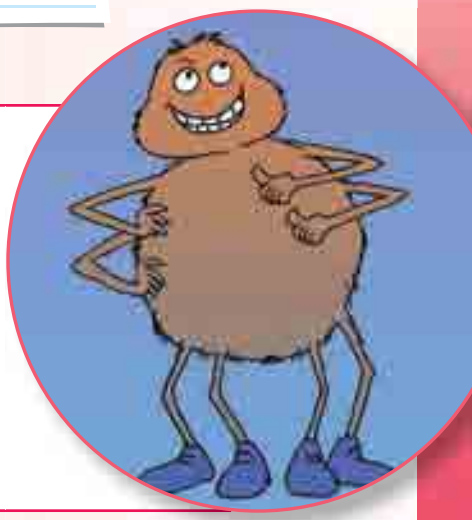

ga diragala jalo.
Ka nako e Anansi a gorogang kwa nokeng, o ne a na le bobi bo le bongwe bo bofeletswe mo go lengwe le lengwe la maoto a a robedi.
"E e ne e le kakanyo e ntle thata," Anansi a ipolelela a le motlotlo thata.
"Ke ipotsa gore ke pitsa ya ga mang e e tlaa butswang pele? Ke ya go kgona go ja dijo garobedi gompieno. Ija! Ke lesego jang."
Fela ka yona nako eo, Anansi a utlwa a gogega mo leotong. "Aaah," ga bua Anansi. "Ke bobi jo bo bofeletsweng mo dilong tse ditala tsa ga

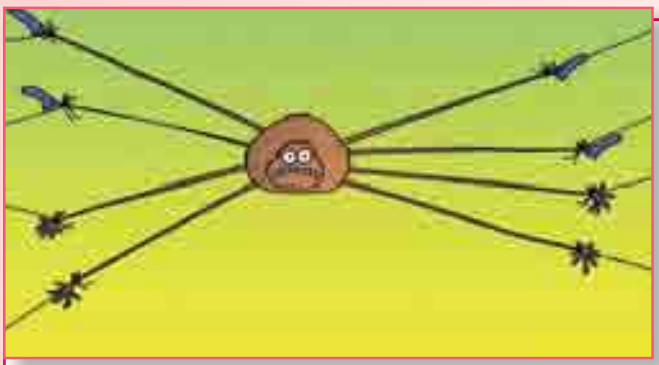

Rabiti." A utlwa go gongwe. Ga gogega gape. Anansi o ne a gogegela matlhakore a mararo ka gangwe.
"Ijoo, nna weee," ga bua Anansi, fa a utlwa go gogega ga bobi jwa bone.
Ka yona nako eo, a utlwa go gogega ga bobi ga botlhano. Ga borataro. Gape ga tla ga bosupa. Ga borobedi gape! Anansi a gogegela kwa le kwa le kwa, fa mongwe le mongwe a goga bobi ka gangwe. Maoto a gagwe a sesafala a bo a sesafala. Anansi a dikologela kwa nokeng ka bonako. La bofelo, fa bobi jotlhe bo tlhatswegile, Anansi a ikgoga ka ditlhabi mme a tswa mo nokeng.
"Oooo nna wee, oooo nna," Anansi a hemela kwa godimo. "Gongwe e ne e se kakanyo e ntle thata."
Le go fitlha gompieno, Anansi wa segokgo o sa ntse a na le maoto a le robedi a masesane. Mme ga a ka a bona dijo mo letsatsing leo.

A re bueng

Ke goreng Anansi a ne a swetsa gore a se ka a ema kwa ntlong ya ga Rabiti go fitlha dilo tse ditala di apeiwa?

Go tlile jang gore a nne le maoto a masesane a le robedi?

Anansi o ipolokile jang mo go kgaoganngweng go nna manathwana?

Molaetsa wa setori se ke eng? Re itse jang gore setori se ga se sa nnete?

Teacher
Sign:
Date:

Letlha

54 Digokgo

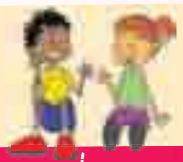

A re bueng

- **O ikutlwa jang ka ga digokgo?**
- **A o ka naya maina a tse di kotsi le tse di seng kotsi?**
- **Digokgo tse di kotsi di botlhokwa jang mo go rona?**
- **Segokgo se farologana jang le tshenekegi?**

A re buiseng

Maoto a marataro kgotsa maoto a le robedi

A o ne o itse gore digokgo di botlhokwa thata mo mothong? Letsatsi le di re thusang ka lona ke la fa di ja ditshenekegi tse di leng kotsi mo go rona.

Digokgo di tshwara ditshenekegi jang? Digokgo dingwe di thaisa ditshenekegi ka bobi. Segokgo se na le mesimanyana mo mmeleng wa sona, mme fa se batla go dira bobi, metsinyana a tswa mo mesimanyaneng e. Fa mowa o ama metsinyana a, a a thatafala mme a nne tlhale e e thata, e tshesane, e e phatsimang, mme ke sona se segokgo se se dirisang go dira bobi. Digokgo tse di farologaneng di dira bobi jo bo farologaneng.

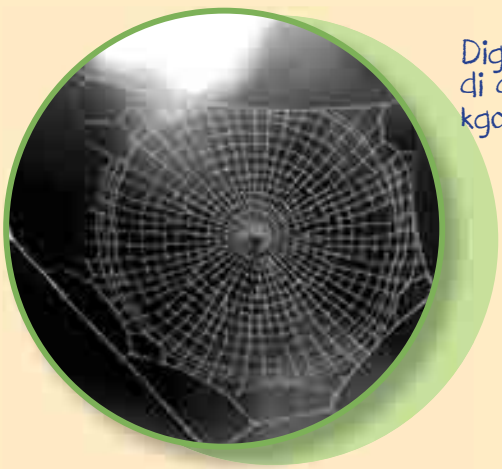

Digokgo tsa tshingwana di dira bobi jo bo kgomarelang.

Digokgo tse dintsho tsa batlhologadi di dira bobi jo bo raraaneng.

Digokgo tsa mo tlhageng di dira bobi jo o ka reng dišiti tse dinnye.

Digokgo tse dingwe ke batshwaraditlhapi. Di nna gaufi le noka kgotsa moedi mme di tshwara ditshenekegi tse di thumang.

A re bueng

Digokgo ga se ditshenekegi. Di farologana le ditshenekegi. Lebelela theibole e e fa tlase.

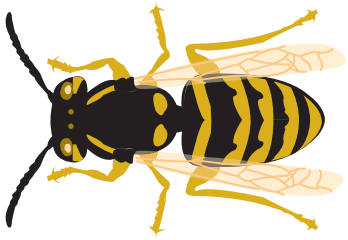

Ditshenekegi
Ditshenekegi di na le diphuka, diutlwi le maoto a le marataro. Mebele ya tsona e kgaogantswe ka dikarolo di le tharo – tlhogo, sehuba le dimpa.

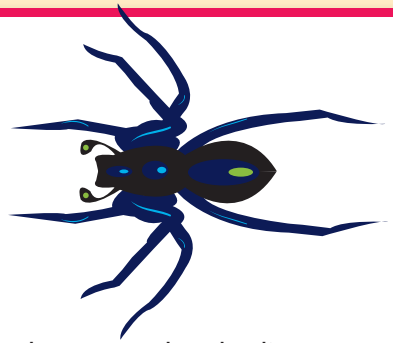

Digokgo
Digokgo di na le maoto a le robedi mme ga di na diatla le meno. Di na le manala mo maotong le ditlhaa tse o ka reng maotonyana. Letlalo la segokgo le apesitswe ka boboa.

A re kwaleng

Lebelela ditshwantsho tse pedi mme o bolelele tsala ya gago ka moo tshenekegi e farologanang le segokgo ka teng.

A re kwaleng

Naya mekgwa e meraro e digokgo di farologanang le ditshenekegi ka yona.

Lebelela maoto.

Lebelela dikarolo tsa mmele.

Lebelela gore mmele o apesitswe ka eng.

Digokgo di thaisa ditshenekegi tse di di jang, jang?

Digokgo di dira bobi jwa tsona jang?

Naya mefuta e 3 ya bobi jo bo dirwang ke digokgo.

55 Ke eng se se nang le maoto a marataro?

A re buiseng

- **Re itse gore Anansi o ne a na le maoto a le robedi. Ke eng se se nang le maoto a le marataro?**
- **O ka naya ditshenekegi di le kae?**
- **Ke ditshenekegi dife tse di go tenang?**

Dibopiwa tse di nang le maoto a le marataro

A o setse o kile wa utlwa tshenekegi e tsamaya mo letsogong la gago mme e go tsikinyetsa ka maoto a yona? A e ne e le ntsi kgotsa tshoswane kgotsa notshe, tsie kgotsa khukhwane, senyetse kgotsa serurubele?

Go sa kgathaletsege gore o nna kwa kae, dingwe tsa dibopiwanyana tse tsa maotonyana a marataro tse di tlaa aga di go etela. Go na le mefuta e le bilione ya ditshenekegi.

Ditshenekegi di ntse jang?

Ditshenekegi tsotlhe di na le maoto a le marataro le manakanakutlo a le mabedi mo ditlhogong tsa tsona. Dingwe di na le diphuka tse pedi mme tse dingwe di na le diphuka di le nne. Mebele ya ditshenekegi e bopiwa ke dikarolo di le tharo – tlhogo, sehuba le dimpa.

Ditshenekegi ga di tshwane le batho. Fa o batla go utlwelela sengwe, o se latswa ka leleme la gago. Fa ntsi e batla go utlwelela sengwe, e tsamaya mo godimo ga sona! Fa o batla go nkgelela sengwe, o dirisa nko ya gago. Mme ntsi ga e na nko. E nkgelela ka manakanakutlo a yona a a mo tlhogong. Ditshenekegi ga di bone jaaka rona. Matlho a tsona a dirwa ke matlhonyana a mannye a le makgolo. Leitlhonyana lengwe le lengwe le bona karolonyana ya se wena o se bonang.

A re direng

Buisa tlhaloso ya tshenekegi gape, mme morago o leke go thala setshwantsho sa tshenekegi. Simolola ka dikarolo tse tharo tsa mmele wa yona. Naya dikarolo tsotlhe tse o di thalang maina.

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

Boela kwa tlhalosong ya ditshenekegi. Batla tshedimosetso e e go bolelelang ka moo ditshenekegi di farologanang le batho ka teng. Kwala dipharologano tse mo theiboleng.

	Batho	ditshenekegi
Monkgo	Re nkgelela ka dinko tsa rona	Nako nngwe ditshenekegi di nkgelela ka maoto a tsona.
Tatso		
Pono		
Tsamaya		

Feleletsa temana e.

Ke ne ka utlwa ke tsikinyega mo letsogong la me. Morago ka utlwa ke lomiwa ke sengwe se o ka reng nnalete. Ke ne ka goela kwa godimo mme

Teacher

Sign:

Date:

Re dirisa makaelagongwe kgotsa mafoko a a nang le bokao bo le bongwe fa re sa batle go tena batho.

Ke polelo efe e e utlwalang botoka?
1)O ne a tenegile thata gonne o latlhegetswe ke buka. Go latlhega ga buka ya gagwe go mo tenne.
2)O ne a tenegile thata gonne o latlhegetswe ke buka. Go latlhega ga buka go mo kwatisitse.

Sekao sa bobedi se botoka gonne mokwadi o dirisitse lekaelagongwe, "kwatisitse", leo le nang le bokao bo le bongwe le "tenegile". Se se dira gore polelo e nne monate.

A re kwaleng

Jaanong kwala dipara tsa dipolelo. Dirisa lefoko le lekaelagongwe la lona (a filwe) mo pareng nngwe le nngwe ya dipolelo.

itumetse thabile	
botlhale bokgoni	
sematla setlaela	

Ke goreng batho ba kwala?
- Batho ba kwalela gore ba go ntshe bodutu le gore ba go tshegise.
- Gape ba kwalela go go tlhotlheletsa go dumela selo se se rileng.
- Nako nngwe batho ba kwalela go go naya tshedimosetso kgotsa go go ruta ka ga selo se se rileng.

Fa sekwalwa se na le dintlha tse dintsi go na le dikakanyo fela, go raya gore se neelana ka **tshedimosetso**. Se a go sedimosa.
Fa sekwalwa se na le dikakanyo tse dintsi go na le dintlha, kgotsa se bua ka ga maitlhamelonyana, go le gantsi se a bo se **ntsha bodutu** fela.
Fa sekwalwa se leka go go pateletsa go dira selo se se rileng, re se bitsa sekwalwa se se **tlhotlheletsang**. Se a go tlhotlheletsa.

Teacher
Sign:
Date:

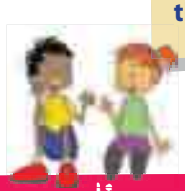

A re direng

Setori sa ga Anansi ke sekwalwa sa mofuta mang?
Tlhaloso ya segokgo ke sekwalwa sa mofuta mang?
Setori sa toro ya ga Lindiwe ke sekwalwa sa mofuta mang?

57 Losika loomoša

A re bueng

- **O sa tswa go ithuta ka ga dibopiwa tsa maoto a marataro le maoto a robedi. Jaanong a re lebeleleng dibopiwa tsa maoto a mane.**
- **Ke dipholoogolo dife tse o di itseng tse di tshelang ka digopa (ditlhopha)?**
- **A o setse o kile wa bona moša?**

A re buiseng

Dipholoogolo tse dingwe ke dipholoogolo tse di setho. Di rata go tshela ka ditlhopha kana digopa, di tsamaya mmogo mme di ja mmogo, e bile di a thusana. Meša e tshela mmogo mo ditlhopheng tsa setho, tse di bidiwang digopa, tse di bopiwang ke ditokololo tse di magareng ga tlhano le masomeamabedi le botlhano. Digopa go le gantsi di bopiwa ke malapa a le mabedi go ya go a le mararo.

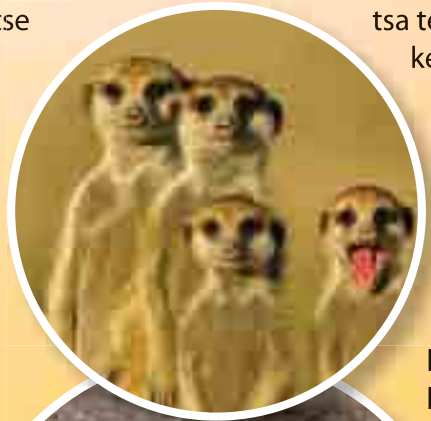

Moša o lebega jang? Moša o mogolo o bega 1 kg, mme mogatla wa ona o ka nna 20 cm ka boleele. Mogatla wa ona o o thusa go ema ka maoto a mabedi. O na le manala a maleele, a a thata a o epang ka ona. Gape o dirisa manala a ona go palama ditlhare. Digopa tsa meša di epa dithulaganyane tsa dithanele ka fa tlase ga lefatshe. Ke mo e nnang e bile e robalang teng. Gape e kgona go siana le go iphitlha mo dithaneleng tse. Dithanele tse di bidiwa mesimanyana.

Meša e tshela kwa kae le gona jang? E nna mo dikakeng, mo mafelong a go omileng mme dimela tsa teng e le dikhi le tlhaga e telele. Se ke bona bonno. Bonno jwa pholoogolo bo e naya dijo, metsi le tshireletso. Meša e nna kwa Kapabokone ga mmogo le kwa Namibia le Botswana.

Balelapa la moša ba nna mmogo mo mosimeng. Malapa ga a robale mmogo mo mosimeng o le mongwe bosigo jo bongwe le jo bongwe. Lelapa lengwe le lengwe le na le karolo ya lona. Meša e robala bosigo mme mo mosong e a tswa mme e ithutafatse mo letsatsing. Fa e ema ka maoto, letsatsi le thutafatsa dimpa tsa yona tse di sa aparang, morago ga serame sa bosigo jwa sekaka. Go na le go nna mogote thata motshegare mo sekakeng, mme meša e e boele mo mesimanyaneng ya yona go itsidifatsa.

Rre le mme ba thusana go tlhokomela bana. Meša e rata bana ba yona. Fa bana bana le dibeke di le tharo, segopa sotlhe se tlaa tla go ba bogela fa ba tswa mo mosimanyaneng la ntlha. Fa moša o tshwarwa ke tlala, o a tswa o ya go batla dijo. Gantsi meša e tsoma ditshenekegi di tshwana le makeke, le dipholoogolo tse dinnye jaaka digokgo

kgotsa mesitaphala, le digagabi tse dinnye jaaka mekgatitswane. Gape e ja dinonyane le maungo, magotlo le mae. Gape e a epa go tsoma dijo. Ka jalo, meša ke dibolai. Se se kaya gore e tsoma le go ja diphologolo tse dingwe. Diphologolo tse di tsomiwang di bidiwa dibolawa.

Fa e tsoma e dira medumo ya go tlhodiana ka nako tsotlhe. E netefatsa gore ga go epe e e tsamaelang kwa kgakala le balelapa. Fa e batla dijo, moša o mongwe o na le tiro e o tshwanetseng go e dira. Moša o o tshwanetse go ema mo lefelong le o ka kgonang go bona dilo tsotlhe, mme o tlhokometse gore kotsi e tswa kwa kae. Moša o wa motlhokomedi o bidiwa majinkilane (lefoko le lengwe le le kayang motlhokomedi). Fa go na le kotsi, majinkilane o dira modumo o o kwa godimo wa go bogola mme meša yotlhe e tlaa siana mme e iphitlhe mo mesimanyaneng kgotsa mo dikhing. Meša e mennye e sianela kwa go bommaayona. Majinkilane o lebelela kotsi ya mofuta mang, ga o bona? Morago ga gore kotsi e fete, majinkilane e tlaa nna wa ntlha go tswa mo mosimanyaneng, mme o lebelele gotlhe.

A re kwaleng

Buisa kgang mme morago o arabe dipotso.

Phologolo e e nang le botho ke e ntseng jang? Diphologolo tsa mofuta o di tshela jang?
O akanya gore meša e dira mesimanyana ya yona jang?
Bonno jwa moša ke eng?
Dijo tsa meša ke eng? Naya dikao.
Mokwadi a re moša o mongwe ga o tsome mme o dira tiro ya bojinkilane. Se se kaya eng?

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

58 Utlwa gape ka ga moša

A re bueng

- **Jaanong o a itse gore meša ke dibolai mme e tsoma diphologolo tse dinnye.**
- **Ke diphologolo dife tse di tsomang meša? Ke dife tse di di bolayang?**
- **Goreng go le bonolo gore ntsu e tshware moša fa o batla dijo?**

A re buiseng

Go botlhokwa gore meša e itshireletse

Meša e itshireletsa ka ditlhopha mo dibolaing di tshwana le bophokojwe. Di dikaganyetsa sebolai. Di nna setlhopha, mme di korolale di bo di emisa boboa jwa tsona. Se se dira gore di lebege e kete di dikgolo go na le ka moo di leng ka teng. Di a rora, di gwase mme di kgwe go tshosetsa mmaba, gape di raga mmu go tsosa lerole.

Mme ga di kgone go dira jaana fa e le gore sebolai se tswa kwa godimo ga tsona, jaaka ntsu e dira. O akanya gore ke eng go ntse jaana? Fa ntsu e fofela kwa tlase go tshwara meša, e tshabela mo mesimanyaneng ya tsona kgotsa mo dikhing tse di mebitlwa. Le gale, fa ntsu e tla kwa tlase ka bonako, ke gona fa meša e megolo e kgonang go sireletsa e mennye ka go e sirelatsa ka mebele ya yona. Sebolai se ka nna sa tsaya motsadi mme sa fofela kwa nageng ka ena.

A re kwaleng

Kwala temana e mo go yona o buang ka moo moša o itshireletsang ka teng mo dibolaing. Re go simololetse temana ka polelo ya setlhogo.

Meša e kgona go itshireletsa kgatlhanong le dibolai.

Mafoko a maswa.

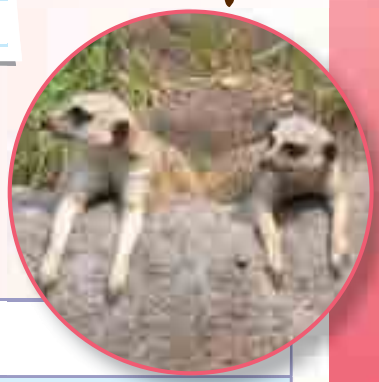

A re kwaleng

Tsenya ditsejwana mo dipolelong tse di fa tlase. Re go diretse ya ntlha.

"Bona, phokojwe ke ele!" ga boeletsa moša.
A re ka tsamaya ra ya go bona meša? ga botsa Johane.
Meša e robala mo mesimanyaneng, ga tlhalosa morutabana.
Ntsu e phamotse mmaagwe meša! ga goeletsa Jabu.
Le tshwanetse go refosanela go palama sepomporomai, ga bua morutabana.
Ke bone moša le ntsu kwa serapeng sa diphologolo, ga bua Thabo.

Mabaka le ditlamorago

Re setse re buile ka mabaka le ditlamorago. Lebaka ke karabelo ya gore ke eng selo se diragetse. Ditlamorago ke selo se se diragetseng.
Go fa sekao: Fa o tshuba ketlele, morago metsi a ya go bela.
O ka bona gore karolo ya "fa" e re bolelela lebaka, mme karolo ya "morago" e re bolelela ditlamorago.

A re kwaleng

Golaganya dipolelo tse go bontsha lebaka le ditlamorago.

Fa diphologolo di tshela mmogo,	**morago** o ka lemosa setlhopha gore go na le kotsi.
Fa phologolo e na le manala a maleele a a thata,	**morago** ga go ope wa yona o o ka tsamaelang kgakala.
Fa e ema ka maoto a yona a kwa morago mo mosong,	**morago** o ka kgona go epa ka fa tlase ga lefatshe.
Fa balelapa ba tlatlarietsa ka dinako tsotlhe,	**morago** letsatsi le ya go e thutafatsa.
Fa majinkilane wa moša a ema e bile a lebelela,	**morago** ba ka thusana.

Letlha

59 Ke nna moša

A re bueng

Itire jaaka e kete o moša. Maabane o tsogile mo mosong le meša e mengwe. Jaanong tlotla kgang ya gore go diragetse eng. Bua gore ke dijo mang tse o di jeleng le gore o phologile jang go jewa ke phologolo e nngwe. Gakologelwa gore se se diragetse mo nakong e e fetileng.
Berekang ka dipara go feleletsa mmapa o wa segokgo mme morago o kwale setori ka mafoko a gago.

Mo mosimanyaneng

Go ja monate wa dijo

Mo mosong

Letsatsi la me jaaka moša

Go iphitlhela ntsu

Go itshireletsa

Go tsoma dijo

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

Dirisa dintlhakgolo mo mmapeng wa segokgo go kwala ditemana tsa gago. Kwala tiro ya gago o kgwaritsakgwaritsa mme o kope tsala ya gago go baakanya diphoso. Morago kwala setori sa gago sentle.

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

60 Phousetara ya balelapa la ga moša

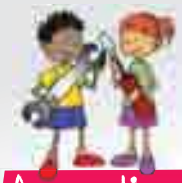

A re direng

Thala phousetara go tlhotlheletsa batho go sireletsa meša. Mo phousetareng naya tshedimosetso ka ga:

- **Ke goreng re e bitsa diphologolo tse di setho**
- **E nna jang le gona kwa kae**
- **E bona dijo tsa yona jang**
- **E sireletsana jang**

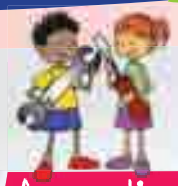

Monongwaga o buisitse mefuta e mentsi ya ditori le diathikele. Maikaelelo a dikwalwa tse ke eng? Goreng sekwalwa sengwe le sengwe se ne se kwadilwe?

A re direng

Tshwaya sefapaano fa thoko ga sekwalwa sengwe le sengwe se se latelang.

	intsha bodutu	sedimosa	tlhotlheletsa
Ka moo meša e tshelang ka teng			
Ka moo segokgo se nnileng le maoto a masesane ka teng			
Melao ya gore go se ka ga tsubiwa e sireletsa bana			
Manifeseto wa mmu: Go godisa mmu o o siameng			
Bosigo jo ke se kitlang ke bo lebala			

A re kwaleng

Didiri le madiri di dira mmogo. Mo polelong e e nepagetseng, didiri le dithuanyi di dumelana go ya ka palo. Se se raya gore fa o na le sediri se le mo bongweng, thuanyi le yona e tshwanetse go nna mo bongweng, mme fa sediri se le mo bontsing, thuanyi le yona e tshwanetse go nna mo bontsing. Lebelela dikao tse.

1. Moša o epa mosima. (moša o mongwe)

2. Meša e epa mesima. (meša e feta bongwe)

Dira gore sediri sengwe le sengwe se dumelane le thuanyi. Thalela sediri mme morago o tlhophe thuanyi e e nepagetseng go "tsamaelana" le sediri.

1 Meša **e/o** mentsi kwa Kapabokone, Botswana le Namibia.

2. Mosetsana **o/ba** tshameka bolotloa kwa sekolong.

3. Basimane **o/ba** kgweetsa dikoloi tsa go tshamekisa.

4. Dintsu tse pedi **e/di** tsoma meša e meŝwa.

5. Meša **e/o** a goeletsana.

6. Setlhopha **se/di** gaisane sentle kwa dikgaisanong tsa diatleletiking tsa dikolo

A re direng

Thala tlhaloso e.

Ntsu e e fofang kwa legodimong le le boluu e lebeletse kwa tlase mme e bona mmaagwe moša a sirelediteše bana ba gagwe mo gare ga dikhi tsa mebitlwa. E fofela kwa tlase ka lebelo go phamola moša ka menoto ya yona e mekima mme meša e tshabela mo mesimanyaneng ya yona.

Go na le dikarolo tse tharo tsa tlhaloso e. Thala setshwantsho sa karolo nngwe le nngwe mo diphatlheng tse di fa tlase.

Letlha

61 A dikgang tsa bogologolo tsa didolofini di bua nnete?

A re buiseng

A o utlwile ka ga dikgang tsa ka moo didolofini di thusitseng batho ka teng?

Ga twe dingwaga di le dikete di le tlhano tse di fetileng go kile ga bo go le dolofini le mosimane wa motlhoki. Mosimanyana wa motlhoki a dira botsalano le dolofini e e neng e nna mo lewatleng gaufi le kwa gaabo. Letsatsi lengwe le lengwe mosimane o ne a bitsa "Simo" mme Simo a tle go nna le ena. Mosimane le dolofini ba nna ditsala tse dikgolo, mme Simo a bo a pega mosimane mo mokwatleng a mo isa kwa sekolong mo motseng o o gaufi. Mme setori se se na le bokhutlo jo bo bosula. Mosimane o ne a tlhokafala mme Simo a tlhoafalela tsala ya gagwe thata go fitlha le ena a tlhokafala ka kutlobotlhoko. Baagi ba fitlhela Simo a tlhokafaletse mo lebopong.

A re bueng

A o akanya gore setori sa ga Simo ke sa nnete? A didolofini di tota di dira dilo jaana? Kgotsa a se ke setori fela sa bogologolo?

A re buiseng

Kgang ya nnete ka ga dolofini e e tswang kwa New Zealand ke se. Le sona ke setori sa bogologolo thata.

The New Zealand Times **Mopitlwe 1956**

Dolofini e a thusa

Mmuisi o rometse setori sa dolofini e e bidiwang Opo e e nnang kwa lebopong la Opononi. Motho yo Opo a mo ratang thata ke Sarah Ross, mme le ena o tsalana thata le mongwe le mongwe yo o thumang mo lewatleng kwa teng. Opo o tla fa Sarah a mmitsa ka leina mme o nna, le go tshameka le bathumi ba bangwe. O tla kwa bathong mme a ba letle gore ba mo ngwae. O rata go tshameka le go bontsha bokgoni jwa gagwe. O kgona go tampisa le go tshwara bolo ya rabara ya kwa lebopong fa a ntse a thuma. Nako nngwe o kodumela kwa tlase mme a rotoge ka lebotlolo la biri mo nkong ya gagwe. Mongwe le mongwe o a tshega a bo a akanye gore o dirile motlae. O rata go bona batho ba mo opela diatla. Sarah o itumelela go nna le tsala e e kgethegileng e e tshwanang le yona.

Mafoko a maŝwa.

Kgang e e latelang e e ka ga dolofini e bua ka ga sengwe se se diragetseng mo bogaufing.

4 Moranang 2010 Dikgang tsa **The Ocean City Maryland**

Dolofini e e itsegeng e Bonwe mo *Ocean City Waters*

Mo maitseboeng a Sontaga wa 4 Moranang, batho bangwe ba ne ba tshwara ditlhapi kwa West Ocean City. Basimane ba sekolosegolo ba le mmalwa, ba ne ba swetsa go boela morago kwa boemakepeng mme ba tshuba enjene ya mokoro.

Ka bonako ba ne ba bona dolofini e thumela kwa mokorong. Ba ne ba sa batle go e gobatsa ka jalo ba tima enjene. Dolofini e ne ya thumela kwa mokorong ka tlhamalalo, ya ema mo metsing mme ya tshegatshega le baŝwa. Ka bonako basimane ba tsaya diselula tsa bona mme ba e tsaya dinepe. Balelapa la mosimane yo mongwe ba ne ba le mo mokorong o o gaufi, mme ba ema go bogela gore go ne go diragala eng. Ba emisa mokoro wa bona dimmitara di ka nna 100 go tswa kwa mokorong wa basimane.

Dolofini e e botsalano ya thumela kwa mokorong wa bobedi mme ya tlolela kwa ntle ga metsi gore e tle e dumedise batho ba baŝwa. E ne e bonala kete e batla go robatsa tlhogo mo mokorong. Monna mongwe a e ama. Mme dolofini ya thumela kwa mokorong wa ntlha.

Basimane ba lemoga morago gore e ne e le Dolofini 56, dolofini e e itsegeng thata e borasaense ba neng ba ithuta ka ga yona. Ba ne ba e kgomareditse nomoro ya 56 mo fining mo godimo ga mokwatla gore ba kgone go e sala morago go dira patlisiso ya bona. O ne a ntse a thuma mo karolong eo ya lewatle sebaka sa dingwaga di le 30. Nako nngwe o ne a kgona go tlolela kwa godimo le kwa tlase mme a kope tuelo. Tuelo e e neng e e batla e ne le ya tlhapi gore e eje.

A re kwaleng

Morago ga go buisa diathikele tse tharo ka ga didolofini, o ka sosobanya maitsholo a tsona jang?

A re itse gore ke eng didolofini di rata batho thata jaana? Re ka se batlisisa jang?

Didolofini di rata go ngwaiwa. Ke diphologolo dife tse dingwe tse di ratang go ngwaiwa?

Teacher

Sign:

Date:

62 Utlwa gape ka ga didolofini le maruarua

Jaaka o itse, didolofini le maruarua ke diamusi ga se ditlhapi. O itse eng ka ga maruarua?

A re buiseng

Didolofini le maruarua di thuma mo lewatleng, mme di kgethegile thata gonne ga se ditlhapi, ke diamusi. Didolofini di dinnye thata go na le maruarua, ka jalo re itse go le gontsi ka ga didolofini go na le ka ga maruarua. Maruarua a magolo thata. Mofuta wa maruarua o mogolo go feta o boleele jwa dimitara di le 34 mme bokete jwa ona ke ditone di le 140. Ke yona phologolo e kgolokgolo go gaisa mo lefatsheng. Mofuta o monnye go feta o boleele jwa dimitara di le 3.

Didolofini le maruarua tsoopedi di rata go dira modumo. Didolofini di bua mmogo ka go letsa melodi, go tsunya kgotsa go goeletsa. Gape di dirisa puo ya mmele. Maruarua a a bidiwang Humpback a dira mefuta ya medumo ya go buisana, e tshwana le "go gotlhanya meno", "go gona", "go bogola", le "go tsunya".

Fa lesea la dolofini le tsalwa mmaalona o le leletsa molodi ka dinako tsotlhe, a tlwaetsa lesea modumo wa gagwe gore le o itse le kgone go mo lemoga. Batho ba ba ithutang ka ga didolofini ba nagana gore dolofini nngwe le nngwe e na le tshaeno ya yona ya molodi, fela jaaka leina, leo le golang go tloga e sa ntse e le lesea.

Maruarua a opela dipina ka fa tlase ga lewatle; mme dipina tse di ka utlwiwa bokgakaleng jwa dikilomitara tse dintsi, gonne metsi a tsamaisa modumo go gaisa mowa. Di aga di fetola dipina tsa tsona, mme ga re itse gore ke goreng di dira jalo. Leruarua le boeletsa pina e le nngwe, e e tsayang metsotso e ka nna 30 kgotsa go feta, mme e e boeletsa kgabetsakgabetsa sebaka sa diura kgotsa dibeke di le mmalwa, mme morago di a e fetola, ka iketlo ka iketlo. Se se farologana le dinonyane, tseo di opelang pina e le nngwe fela ka dinako tsotlhe.

Didolofini di itsege ka go thusa bathumi le batshwaraditlhapi. Gape di setse di kile tsa bonwa di sireletsa bathumi kgatlhanong le dišaka, ka go thuma ka tshekeletsa go dikologa bathumi kgotsa ka go tabogela kwa go tsona mme di di kobele kgakala. Kwa lebopong la Brazil, didolofini di kgarameletsa ditlhapi kwa batshwaraditlhaping ba ba thaisitseng mo lebopong mme di ba "bolelele" gore ba latlhele matloa a bona kwa kae. Tuelo ya didolofini ke ya tlhapi e e sutlhang mo letloeng la motshwaraditlhapi. Didolofini di ja tsona tseo.

A re direng

Mo ditlhopheng tsa lona, itireng jaaka e kete yo mongwe wa lona ke motshwaraditlhapi, mme yo mongwe e nne dolofini. Motshwaraditlhapi o botsolotsa dolofini. Motshwaraditlhapi o botsa dolofini dipotso ka gore e tshela jang le gona e dira eng. Motshwaraditlhapi o tshwanetse go botsa bonnye dipotso di le thataro, mme dolofini e tshwanetse go bona dikarabo go tswa mo ditsebeng tse nne tse.

Wena le tsala ya gago kwalang dipotso le dikarabo, la ntlha mo pampitshaneng, mme le e kwalololele sentle mo tsebeng e e latelang. O tshwanetse go nna le bonnye dipotso di le thataro le dikarabo.

Mafoko a maŝwa.

A re kwaleng

Potsolotso ya me le Dolofini

63 Puo ya didolofini

Utlwa gape ka ga matlhaodi

Go le gantsi o ikatisitse go dirisa matlhaodi. O tlaa gakologelwa gore letlhaodi ke lefoko le le tlhaolang leina kgotsa leemedi. Matlhaodi a go bolelela gore motho, selo kgotsa lefelo le ntse jang. Go fa sekao, "ntšwa" ke leina, mme ke mofuta ofe wa ntšwa? "Ntšwa e, kgolo, khunou, boboa" a re bolelela go le gontsi ka ga ntšwa e e rileng.

Gape, matlhaodi a ka re bolelela ka ga **palo**. "go na le barutwana ba le lesomesupa mo tlelaseng ya rona." "Lesomesupa" ke letlhaodi.

Gape, matlhaodi a araba potso: "Efe?" Go fa sekao:

- Ditlhapi **tse** di tshela jang?
- Dolofini **ele** e dira eng?
- Didolofini **tsele** di tswa kwa kae?

Matlhaodi mangwe a tlhaola sengwe ka go re bolelela gore mong wa sona ke mang. Mafoko "ya me", "ya gago", "ya gagwe", le "ya bona" ke **matlhaodi a marui.** Mafoko a a tshwana le maemedi. Dikao ke:

"ausi **wa gagwe**", "ntšwa **ya gagwe**", "ditlhako **tsa gagwe**"

Maina le ona a ka tsaya sebopego sa matlhaodi fela jaaka maemedi a marui a dira. Lebelela a: "Koloi **ya ga Mohapi**", "Tlelase **ya ga Moremi**".

A re kwaleng

Tshwaya ka sefapaano lefoko le e seng letlhaodi mo setlhopheng sengwe le sengwe.

mogolo	lebelo	pampiri	gautsega
sesane	bonya	phatsimang	monate
khibidu	taboga	boleta	leswana
ka bonako	ntšhwa	bothitho	tala

Mafoko a maswa.

A re kwaleng

Jaanong thalela matlhaodi mo polelong nngwe le nngwe.

Go tlaa bo go na le ditulo tse di boluu le tse di khibidu mo setediamong se sešwa.
Go ne go na le mesamo e e boleta le dikobo tse di bothitho mo bolaong jo bogologolo.
Motaki yo o itsegeng o pentile ditshwantsho tse dintle tsele mo bukeng ya gago.
Ke ya kwa ntlong ya ga Dudu go bona baesekele ya gagwe e ntšhwa.
Go na le mabolomo a magolo, a a nkgang monate.
O bakile dikuku tse di monate tsa tšhokolete.
Ke nonyane e nnye, e khunou, e e modumo.
Katse e nnye, e e didimetseng, e tshetlha e ngapa tafole.

Jaanong rulaganya matlhaodi a o a thaletseng go ya ka dikarata tse.

Palo

Mmala

Bogolo

Modumo

Mofuta

Tatso kgotsa monkgo

Teacher

Sign:

Date:

Letlha

64 Tshekatsheko ya buka

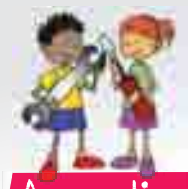

A re direng

O buisitse ditori tse di farologaneng di le mmalwa le ditemana tsa tshedimosetso mo bukeng e. Ke mefuta efe ya ditemana e o ratileng go e buisa thata.

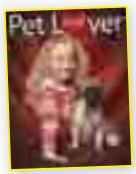

O rata mofuta ofe wa buka thata? A o ne wa e ja monate?	√	X
Athikele e e buang ka ga meša?		
Setori se se buang ka ga segokgo se se bidiwang Anansi?		
Tshedimosetso e e buisiwang e e buang ka ga boitekanelo le mebele ya rona?		
Poko le maboko a boithabiso?		
Tshedimosetso ka ga maemo a bosa?		
Setori sa "Monna yo o rekileng moriti"?		
Tshedimosetso ka ga dipuo tse re di buang mo diporofenseng tse di farologaneng?		
Setori sa Mmutla, Leruarua le Tlou?		
Tshedimosetso ka ga dipolanete?		
Setori se se tshwanang le sa kwena mo go "Bosigo jo ke se kitlang ke bo lebala"?		
Tshedimosetso ka ga mafelo a mangwe a tshwana le Antarctica?		
Pegelo ka ga mosetsana wa sekolo yo o bolokileng botshelo jwa mosimane yo o neng a nwela mo metsing?		
Bala matshwao a gago.		
Fa o na le matshwao a mantsinyana mo bopinking go raya gore o rata go buisetsa tshedimosetso. Fa o na le matshwao a mantsinyana mo botaleng go raya gore o rata go buisetsa monate.		

A re kwaleng

Jaanong kwala tshekatshekoboleng (review) ka ga buka e o e buisitseng mme wa e ja monate.
Tlatsa tshedimosetso e e latelang.

Setlhogo sa buka	
Mokwadi	
Poloto Go diragala eng mo setoring (kgannyeng)?	
Maitshetlego Setori se diragalela kwa kae le gona leng?	
Baanelwa Ke batho bafe ba ba mo setoring?	
Morero /Thitokgang Setori se bua ka ga eng? Molaetsa wa setori ke eng?	
Moaneledi Ke mang yo o re tlotlelang ka ga setori?	
Se ke se ratileng Ke karolo efe e o e ratileng thata?	
Katlanegiso Ke ka ntlha ya eng o ka re tsala ya gago e buise setori se?	

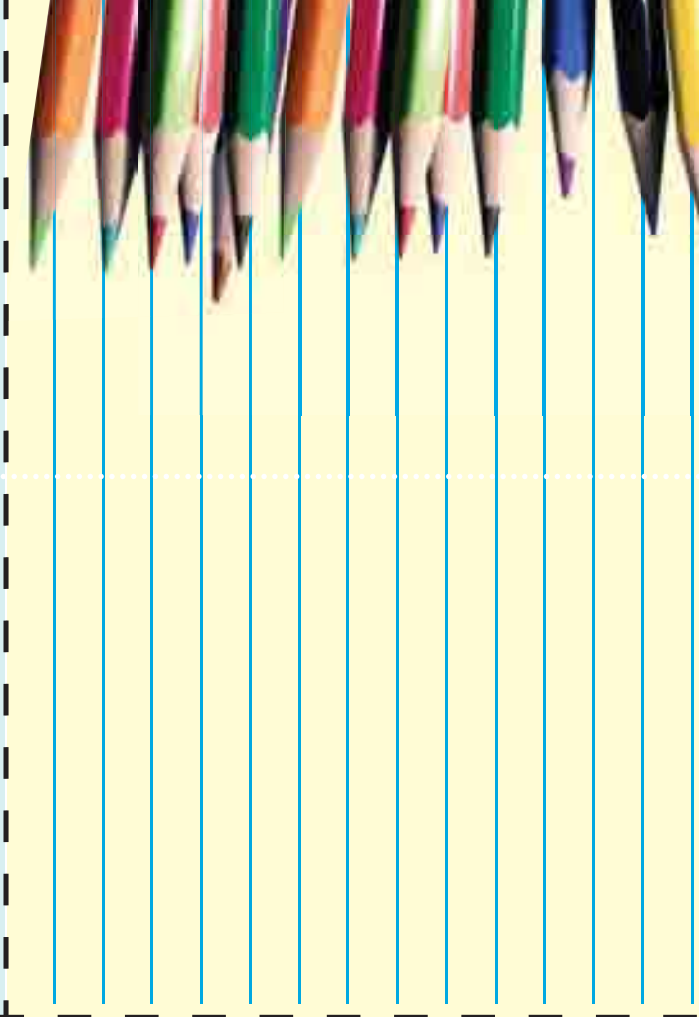

BLACK

BLUE

2

5

GREEN

BROWN

6

MAYBE

NO WAY

THAT'S IT

NO

1

CAN BE

CORRECT

FALSE

YES

3

4

ORANGE

RED

8

7

YELLOW

PURPLE

Instructions:

1. Cut off the instructions.

2. Fold the paper in half and in half again.

3. Unfold it and place it printed side down.

4. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.
5. It should now look like this.

6. Flip it over.
7. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.

8. It should now look like this.

9. Fold it in half.

10. Work your fingers into the corners so that the creases form the four points.

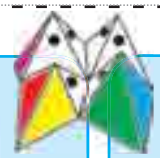

How to use the Fun Finger Fortune:

1. Have a friend ask a "Yes or No" question. (like "am I pretty?" or "Does Sam like me?")
2. Ask them to pick a color. Spell out the color "R" - "E" - "D" while opening and closing the Fun Finger Fortune Teller in opposite directions with each letter.
3. Then ask them to pick a number from where the Fortune Teller was left open after the last letter.
4. Now open and close the Fortune Teller in opposite direction that number of times.
5. Now have them pick one of the numbers showing. Pull up the flap with that number on it...
and your answer will be revealed.

